

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Ампаро

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 24762-14702 Р
від 25 березня 2021 р.

Адреса редакції:

Україна, 69063,
м. Запоріжжя,
вул. Олександрівська, 84, оф. 414

Телефон

для довідок:
+38 066 53 57 687

№ 4, 2021

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

DOI Ампаро

<https://doi.org/10.26661/2786-5649>

DOI № 4/2021

<https://doi.org/10.26661/2786-5649-2021-4>

Ампаро. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 4. 70 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 4 від 26.10.2021 р.)

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1) журнал внесений до переліку фахових видань категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 293 «Міжнародне право»).

До 25 березня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 735 від 29.06.2021 р. (Додаток 3).

Науковий журнал «Ампаро» внесено до Міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) (з 1 січня 2015 р.).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор

– Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор

Заступник головного редактора

– Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор

Відповідальний редактор

– Верлос Н.В., кандидат юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Биргеу М. М.

– доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова)

Болокан І. В.

– доктор юридичних наук, доцент

Бондар О. Г.

– доктор юридичних наук, професор

Ботнару С.

– доктор юридичних наук, доцент (Республіка Молдова)

Бринза С.

– професор, доктор хабіліт. (Республіка Молдова)

Віхляєв М. Ю.

– доктор юридичних наук, доцент

Галіцина Н. В.

– доктор юридичних наук, професор

Діхтієвський П. В.

– доктор юридичних наук, професор

Дугенець О. С.

– доктор юридичних наук, професор (Російська Федерація)

Дудоров О.С.

– доктор юридичних наук, професор

Ібрагімов С. І.

– доктор юридичних наук, професор (Республіка Таджикистан)

Курінний Є. В.

– доктор юридичних наук, професор

Кушнір С. М.

– доктор юридичних наук, професор

Сильченко М. В.

– доктор юридичних наук, професор (Республіка Білорусь)

Стеценко С. Г.

– доктор юридичних наук, професор

Уільям Дж. Уоткінс

– доктор юридичних наук (Південна Кароліна, США)

Федчишин Д. В.

– доктор юридичних наук

Шарая А. А.

– доктор юридичних наук, доцент

Шкаплеров Ю. П.

– кандидат юридичних наук, доцент (Республіка Білорусь)

ISSN 2786-5649 (Print)

ISSN 2786-5657 (Online)

© Запорізький національний університет, 2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Меленко О. В., Гриндей Л. М. <i>КОНСТИТУЦІЙНА АРГУМЕНТАЦІЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ</i>	5
---	---

РОЗДІЛ II. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Болокан І. В. <i>ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ, ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ</i>	16
Даниленко Ю. С., Койчева О. С. <i>ЦИФРОВИЙ РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ</i>	27
Комзюк В. Л. <i>БАНКІВСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ПОНЯТТЯ, СКЛАД ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ</i>	33
Курінний Є. В. <i>ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВАКЦИНАЦІЇ В УКРАЇНІ</i>	41

РОЗДІЛ III. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Оржинська Е. І. <i>КЛАСИФІКАЦІЯ ВБИВСТ НА ГРУНТІ СЕКСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН</i>	50
---	----

РОЗДІЛ IV. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Брисковська О. М., Авраменко О. Л. <i>ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП, ЩО ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННІ ЗАВОЛОДІННЯ АВТОТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ З МЕТОЮ ЇХ ПОДАЛЬШОГО ОПЛАТНОГО ПОВЕРНЕННЯ ВЛАСНИКАМ</i>	56
--	----

РОЗДІЛ V. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Реньов Є. В. <i>ПРАВОВІ ЦІННОСТІ: ПРИРОДА, ЗНАЧЕННЯ ТА ПИТАННЯ АКУЛЬТУРАЦІЇ В АСПЕКТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ</i>	63
--	----

CONTENTS

SECTION I. CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

Melenko O. V., Gryndej L. M. <i>CONSTITUTIONAL ARGUMENTATION: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT</i>	5
--	---

SECTION II. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Bolokan I. V. <i>ENFORCEMENT OF CIVIL ENVIRONMENTAL RIGHTS: CHALLENGES OF ADMINISTRATIVE LAW REGULATION, EXERCISE, PROTECTION, AND DEFENSE</i>	16
Danylenko Yu. S., Koicheva O. S. <i>DIGITAL DEVELOPMENT OF HUMAN RESOURCE ИЛИ HR- MANAGEMENT IN THE CIVIL SERVICE</i>	27
Komziuk V. L. <i>BANKING LEGISLATION: THE CONCEPT, COMPOSITION AND PLACE IN THE SYSTEM OF LEGISLATION OF UKRAINE</i>	33
Kurinni Ye. V. <i>SPECIAL ASPECTS OF ADMINISTRATIVE LAW SUPPORT OF VACCINATION IN UKRAINE</i>	41

SECTION III. CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL EXECUTIVE LAW

Orzhynska E. I. <i>CLASSIFICATION OF MURDERS ON THE BASIS OF SEXUAL RELETION</i>	50
--	----

SECTION IV. CRIMINAL PROCEDURE AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC ANALYSIS; OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY

Bryskovska O. M., Avramenko O. L. <i>PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF ORGANIZED CRIMINAL GROUPS, WHICH DO ILLEGAL POSSESSIONS OF MOTOR VEHICLES WITH THE PURPOSE OF ITS FURTHER PAID RETURN TO OWNERS</i>	56
--	----

SECTION V. INTERNATIONAL LAW

Renov I. V. <i>LEGAL VALUES: THE NATURE, SIGNIFICANCE, AND ISSUES OF ACCULTURATION IN THE ASPECT OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION</i>	63
--	----

РОЗДІЛ І. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.4

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2021-4-01>

Конституційна аргументація: теоретико-правовий аспект

Меленко О. В.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна
orcid.org/0000-0002-9410-0779
o.melenko@chnu.edu.ua

Гриндей Л. М.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна
orcid.org/0000-0003-3503-2443
l.grindey@chnu.edu.ua

Ключові слова: конституційна аргументація, правова аргументація, схема конституційної аргументації, структура конституційної аргументації, коректне логічне міркування в конституційному судочинстві.

У статті на підставі застосування поелементного та діяльнісного підходів, а також наукових положень нідерландської школи аргументації запропоновано авторське тлумачення терміна «конституційна аргументація». Зокрема, під конституційною аргументацією слід розуміти одночасно процес і результат конституційної діяльності щодо переконання реципієнта (адресата) в прийнятності (неприйнятності) точки зору шляхом висунення необхідної множини аргументів, що складається для виправдання (спростування) цієї точки зору. Крім того, проаналізовано різні типи аргументації, використовувани в сучасній правовій науці, та визначено місце конституційної аргументації в системі правової аргументації. Запропоновано схему реалізації конституційної аргументації та поняття «схема конституційної аргументації», яку слід розглядати як своєрідну матрицю (топос, патерн), що визначає контур взаємозв'язків між учасниками процесу, їх комунікативні функції, а також використовує в процесі переконання коректне логічне міркування. Коректне логічне міркування в схемі конституційної аргументації, пов'язане з дотриманням норм і законів логіки, передбачає застосування вичерпного кола вихідних посилок і чіткі правила їх обробки. Саме такий спосіб міркування в процесі конституційного судочинства є універсальним, адже він дозволяє тому, хто засумнівався в справедливості винесеного рішення, самостійно відтворити весь процес міркування (ланцюг умовиводів) і дійти до єдиного можливого висновку. У статті наведено схему коректного логічного міркування в конституційному судочинстві, де показано структурні взаємозв'язки між посилками, тезами, винятками, основними та другорядними гарантіями. Запропоновано визначення категорії «структура конституційної аргументації», яка становить множину тез та аргументів, що висувуються

суб'єктом конституційного звернення (суб'єктами) до Конституційного суду з надією, що останній прийме положення тези внаслідок прийняття ним аргументу (аргументів), які підтверджують її істинність. На відміну від схеми (теоретичний вимір) структура конституційної аргументації становить конкретну візуалізацію процесу аргументації (практичний вимір). Аналіз сучасних структур конституційної аргументації в Україні дозволив виявити чимало проблем у цій сфері. Найбільш вагомю з них є проблема фреймінгу, під якою розуміється специфічне подання інформації в рішенні конституційного суду, коли «за межі» (ігноруються) конституційного провадження у справі виносять інші важливі аспекти проблеми, до уваги взято не всі релевантні конституційні норми-принципи. Крім того, не завжди і не в повній мірі застосовується універсальний у практиці ЄСПЛ трискладовий тест на пропорційність, який дозволяє нівелювати наявні недоліки процесу конституційної аргументації, зокрема, притаманні методу псевдосилогічної аргументації, підвищити рівень суспільної довіри до Конституційного Суду загалом.

Constitutional argumentation: theoretical and legal aspect

Melenko O. V.

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Public Law
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University
Kotsiubynsky str., 2, Chernivtsi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9410-0779
o.melenko@chnu.edu.ua*

Gryndej L. M.

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Law
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University
Kotsiubynsky str., 2, Chernivtsi, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3503-2443
l.grindey@chnu.edu.ua*

Key words: *constitutional argumentation, legal argumentation, scheme of constitutional argumentation, structure of constitutional argumentation, correct logical reasoning in constitutional proceedings.*

This article offers an author's interpretation of the term constitutional argumentation based on the application of element-by-element approach and activity approach, and also the scientific provisions of the Dutch school of argumentation. In particular, the constitutional argument should be understood as both the process and the result of the constitutional activity to convince the recipient (addressee) of the acceptability (inadmissibility) of the point of view, by putting forward the necessary set of arguments to justify (refute) this point of view. In addition, various types of argumentation used in modern legal science are analyzed and the place of constitutional argumentation in the system of legal argumentation is determined. The scheme of realization of constitutional argumentation and the concept of "scheme of constitutional argumentation" are offered, which should be considered as a kind of matrix (topos, pattern), which determines the contour of relationships between participants, their communicative functions, and uses correct logical reasoning. The correct logical reasoning in the scheme of constitutional argumentation connected with observance of norms and laws of logic assumes

application of an exhaustive circle of initial parcels and strict rules of their processing. This way of reasoning in the process of constitutional proceedings is universal, as it allows anyone who doubted the fairness of the decision to reproduce the whole process of reasoning (chain of inferences) and come to the only possible conclusion. The article presents a scheme of correct logical reasoning in constitutional proceedings, which clearly shows the structural relationships between the premises, theses, exceptions, primary and secondary guarantees. It is proposed to define the category “structure of constitutional argumentation”, which is a set of theses and arguments put forward by the subject of the constitutional appeal (subjects) to the constitutional court with hope of acceptance of the argument’s truth. In contrast to the scheme of constitutional argumentation (theoretical dimension), the structure of constitutional argumentation is a specific visualization of the argumentation process (practical dimension). The analysis of modern structures of constitutional argumentation in Ukraine allows to reveal many problems in that sphere. The most important of these is the problem of framing, which means that the constitutional court ignores other important issues in the decision-making process and not all relevant constitutional norms are taken into account. In addition, the universal three-component test of proportionality, which allows to eliminate the existing shortcomings of the process of constitutional argumentation, including the inherent method of pseudo-sillogical argumentation in order to increase the level of public’s trust in the Constitutional Court as a whole.

Вступ. Серед сучасних проблем конституціоналізму, під яким у загальному вигляді розуміється система конституційних норм і принципів, інституціолізованих на основі народного волевиявлення і суверенітету [1, с. 587], називають, насамперед, проблеми конституційної інтерпретації та аргументації (обґрунтування) конституційних рішень.

Важливість вивчення інституту аргументації, його форм, механізмів та інструментів реалізації в конституційному процесі держави є безсумнівною і безстроковою, адже конституційний процес є безперервним за своїм змістом та існуватиме й розвиватиметься з усіма притаманними йому особливостями, проблемами та перспективами синхронно з розвитком держави як такої.

Відповідно, актуальність проблеми аргументації в конституційному процесі держави виходить із таких сучасних посилок, як:

– зміна парадигми конституціоналізму (на зміну парадигмі недоторканості конституції прийшла парадигма перманентних конституційних реформ, що адекватно до вимог часу і суспільства переформатовують конституційний правопорядок) [2];

– перехід права від схоластичної юриспруденції до правового реалізму, тобто необхідності враховувати та узгоджувати різноманітні сучасні суспільно-правові обставини та інтереси, знаходити таке ефективне рішення, яке б могло задовольнити максимальну кількість зацікавлених осіб (суддя почав посідати місце соціального дослідника-примирювача, який віддає перевагу

винесення формально правильного схоластично аргументованого рішення на користь рішення, що забезпечує мир, стабільність і безпеку в плюралістично організованому суспільстві із суперечливими інтересами) [3];

– розвиток процесів демократизації та інституційних форм громадянського суспільства, що володіють потенціалом до ініціації процесів конституційної реформи, впливу на парламент, суд та уряд.

Наразі проблематика правової аргументації в конституційному судочинстві висвітлена в працях таких зарубіжних учених, як А. Ален, В. Вінтерс, Г. Гаджиєв, А. Д’євре, Т. Доннеллі, А. Соболева, А. Рустамзаде, О. Троїцька та ін. Серед вітчизняних науковців цьому питанню присвятили свої праці Ю. Євтошук, В. Кістяник, Ю. Кривицький, Л. Луць, С. Рабінович, М. Савенко, М. Савчин, О. Щербанюк, О. Юркевич та ін. [4–10]

Як показує аналіз наукової літератури, присвяченої предмету статті, невирішеною проблемою, що стоїть на заваді реалізації ефективної аргументації в процесі конституційного судочинства, є об’єктивна неможливість застосовувати методику юридичного силісмізму, яка широко використовується в судах загальної юрисдикції, через що в більшості складних справ рішення носять характер ситуативних, змінюваних під впливом конституційної доктрини чи певному (не завжди релевантному) добору конституційних цінностей під час розгляду справи, що зумовлює значний характер загроз і небезпек конституційним правам і свободам людини. Причини цієї проблеми

криються у відсутності ієрархії між конституційними цінностями.

Проблема поглиблюється і тим фактом, що конституційний суд становить не башту, відгороджену «сімома морями», а він також є частиною системи влади і перебуває у середовищі взаємодії різноманітних політичних сил. Виносячи рішення, він завжди балансує на межі застосування логіки та механізмів аргументації та уникнення потенційних загроз (втрати статусу-кво в системі владних відносин, виникнення прямого конфлікту на рівні владних еліт тощо).

Наявна також когнітивна проблема, що стоїть на заваді ефективній аргументації в конституційно-правових процесах, зумовлена особливостями людської пізнавальної природи, коли неефективні рішення конституційного суду спричинені суб'єктивними викривленнями картини дійсності тих, хто приймає рішення [11].

Загалом, проблематика правової аргументації в конституційному судочинстві не досить розвинена, про що свідчить множина різноманітних, часто суперечливих трактувань та положень. Недостатньо розкрито структуру та механізм аргументації в конституційному судочинстві, наявною є і проблема щодо розробки специфічних дефініцій у цій сфері, як-от конституційна аргументація, схема та структура конституційної аргументації тощо.

Постановка завдання. Мета статті – на основі теоретико-правового аналізу запропонувати авторське визначення терміна «конституційна аргументація» та визначити її місце в системі правової аргументації, розкрити логічну схему конституційної аргументації та висвітлити основні проблеми реалізації конституційної аргументації в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз юридичної літератури на предмет дослідження інституту аргументації в конституційно-правових процесах дозволив виявити прикру категорійну невизначеність стосовно самої категорії «конституційна аргументація» та її місця в множині видів аргументації, використовуваних у сфері права.

Крім того, часто спостерігається плутанина між самими видовими категоріями аргументації в праві (правова, юридична, нормативна, доктринальна, правознавча, правозастосовна, судова) [7; 10, с. 8]. Так, наприклад, багато сучасних дослідників не проводять жодної різниці між категоріями «правова аргументація» та «юридична аргументація», розглядаючи їх як синонімічні поняття (К. Каргін, Т. Авакян, В. Кістяник, Г. Ланова, Г. Томсон та ін.) [12]. Деякі автори ж наповнюють їх різним змістовним навантаженням.

У логіці є низка способів, які дозволяють отримувати суворо наукові визначення понять і уни-

кати при цьому допущення логічних помилок. Найбільш розповсюдженим серед них є визначення поняття через найближчий рід і видову (типову) відмінність, зокрема, на підставі використання «поелементного підходу» (структурування поняття на складники).

Отже, найпершою класифікаційною ознакою для вищевказаної множини аргументацій (правова, правознавча, юридична, нормативна, правозастосовна, доктринальна, судова, конституційна) є те, що вони належать до роду аргументації як такої [13].

Нідерландською школою аргументації, яка наразі є найбільш авторитетною в міжнародному науковому співтоваристві у сфері досліджень інституту аргументації, під аргументацією розуміється вербальна, соціальна і раціональна діяльність, спрямована на переконання розумного суб'єкта в прийнятності (неприйнятності) точки зору шляхом висування необхідної множини аргументів, що складається для виправдання (спростування) цієї точки зору [14, с. 517].

Як впливає з цього тлумачення, аргументація є діяльнісною категорією.

Таким чином, на підставі застосування діяльнісного підходу до категорії аргументації в праві пропонуємо інститут конституційної аргументації уналежнювати до інституту судової аргументації, а останній – до правозастосовної і юридичної аргументації, яка є складником правової аргументації (табл. 1, рис. 1).

Стосовно визначення змісту зазначених на рис. 1 термінів аргументації в системі права пропонуємо подальше застосування діяльнісного підходу до їх тлумачення, а також класичного формулювання аргументації в межах нідерландської школи, з огляду на що і пропонуємо їх системне тлумачення.

Отже, під правовою (юридичною, судовою, правозастосовною, конституційною, правотворчою, доктринальною, правознавчою) аргументацією слід розуміти *одночасно процес і результат відповідно* правової (юридичної, судової, правозастосовної, конституційної, правотворчої, доктринальної, правознавчої) *діяльності щодо переконання реципієнта (адресата) в прийнятності (неприйнятності) точки зору шляхом висування необхідної множини аргументів, що складається для виправдання (спростування) цієї точки зору.*

З огляду на це, схема конституційної аргументації передбачає наявність учасників процесу конституційної аргументації (сторін, суду) та відповідне поле аргументів і тез (рис. 2).

Схема конституційної аргументації в широкому розумінні є своєрідною матрицею (топосом, патерном), що визначає контур взаємозв'язків між учасниками процесу, комунікативні функ-

Система правових дефініцій за діяльнісним підходом

Система дефініцій	Зміст дефініцій
Правова діяльність	розуміється діяльність як юристів, так і фахівців неюридичних спеціальностей, спрямована на створення та підтримання правового порядку, миру, безпеки і справедливості; поняття є ширшим за поняття «юридичної діяльності» і є видовим щодо останнього [15, с. 6]
Юридична діяльність	здійснюється лише на професійній основі юристами та державними службовцями, оскільки пов'язана зі спеціальними операціями щодо правових явищ, вимагає особливих навичок і вмій [15, с. 7]
Правознавча діяльність	є структурним компонентом правової діяльності і становить «теоретико-пізнавальну діяльність у сфері дослідження державно-правової дійсності» [16, с. 35].
Правотворча діяльність	розуміється діяльність із творення права (системи норм) [17, с. 43]
Доктринальна правова діяльність	розуміється діяльність зі створення та розвитку наукових положень загального характеру, що мають підтримку з боку держави і використовуються в правозастосовній діяльності в обґрунтуванні рішень, які приймаються [18; 19]
Правозастосовна діяльність	розуміється здійснювана у встановлених законодавством формах юридична діяльність державних органів, зокрема судів, і посадових осіб, що виражається в забезпеченні реалізації та охороні норм права [20]
Судова діяльність	різновид юридичної діяльності; розуміється діяльність судів (конституційний суд, суди загальної юрисдикції) з відправлення правосуддя, здійснювана в процесуальній формі [21; 22]
Конституційна діяльність	діяльність органів конституційного контролю щодо розгляду та вирішення відповідно до конституційних норм-принципів питань конституційно-правового характеру; вміщує правотворчу конституційну діяльність та правозастосовну конституційну діяльність, які є складниками понять правотворчої та правозастосовної діяльності [23, с. 5]
Правотворча конституційна діяльність	розуміється діяльність, пов'язана з підготовкою і прийняттям конституції та законів, якими вносяться зміни і доповнення до неї, а також розробка правових позицій конституційного суду, сукупність яких становить конституційну доктрину [17, с. 43; 24, с. 57]
Правозастосовна конституційна діяльність	розуміється конституційне судочинство як діяльність органів конституційного контролю із забезпечення верховенства конституції [23, с. 5]

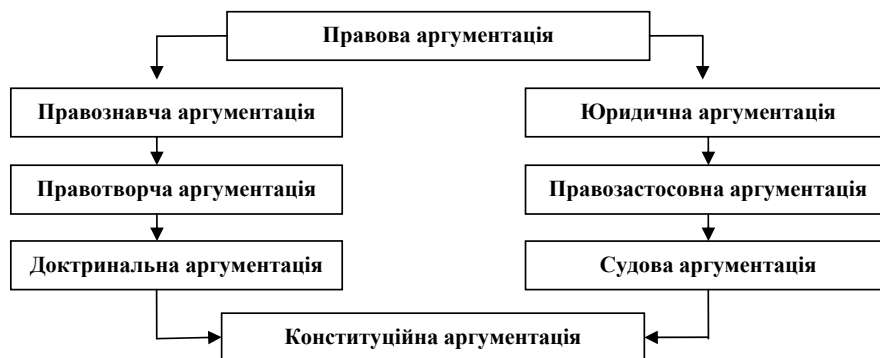

Рис. 1. Місце конституційної аргументації в системі правової аргументації

Розроблено автором

ції, а також використовує в процесі переконання коректне логічне міркування.

Коректне логічне міркування в схемі конституційної аргументації, пов'язане з дотриманням норм і законів логіки, передбачає застосування вичерпного кола вихідних посилок та правил їх обробки. Саме такий спосіб міркування в процесі конституційного судочинства є універсальним,

адже він дозволяє тому, хто засумнівався в справедливості винесеного рішення, самостійно відтворити весь процес міркування (ланцюг умовиводів) і дійти до єдиного можливого висновку.

На практиці конституційна аргументація, з огляду на історичні, традиційні, культурні, ментальні, розумові та інші особливості учасників процесу, може відхилитись від наведеної схеми

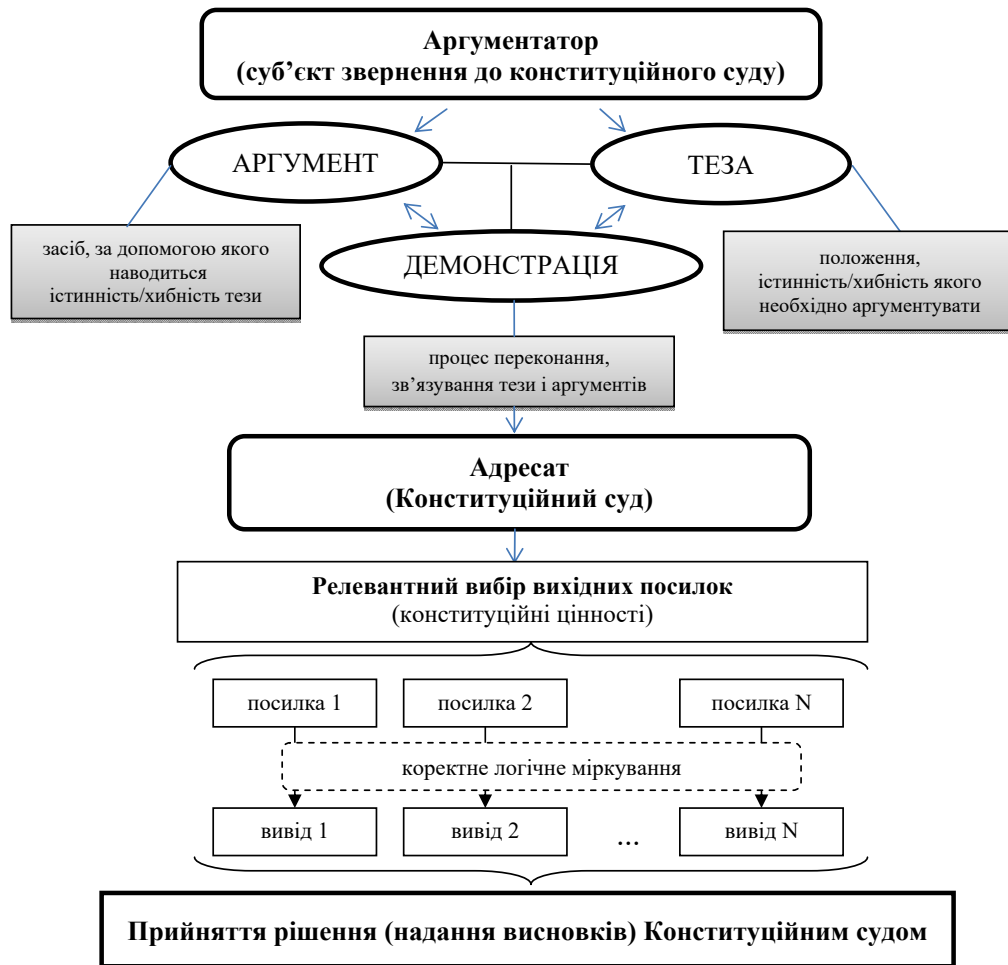

Рис. 2. Схема конституційної аргументації

Розроблено автором на основі джерел: [7; 11; 13]

у частині кількості як учасників сторін (аргументаторів), так і висунутих тез і аргументів, які можна виразити через поняття конструкція (структура) конституційної аргументації.

Застосовуючи принцип аналогії та скориставшись визначенням аргументаційної конструкції в роботах А. Алексєєва [25, с. 40] і Д. Зайцева [13, с. 70], пропонуємо визначення категорії «структура конституційної аргументації», яка становить множину тез та аргументів, що висувуються суб'єктом конституційного звернення (суб'єктами) до конституційного суду з надією, що останній прийме положення тези внаслідок прийняття ним аргументу (аргументів), що підтверджують її істинність. На відміну від схеми (теоретичний вимір) структура конституційної аргументації становить конкретну візуалізацію процесу аргументації (практичний вимір).

Аналізуючи структури конституційної аргументації, використовувани в практичній діяльності КСУ, можна зазначити, що трапляються структури конституційної аргументації, де є значна кількість тез та аргументів (і навпаки) [26].

На практиці структури конституційної аргументації можуть бути простими (не містять у своєму складі інших структур конституційної аргументації та мають лише одну тезу) та складними. Складні структури конституційної аргументації містять інші структури конституційної аргументації, причому тези останніх можуть виступати як аргументи перших. На відміну від простих складні структури конституційної аргументації мають кілька умовиводів (ланцюг виводів), тобто передбачають процес міркування.

Загалом, аргументація у конституційних справах, на відміну від інших (адміністративних, цивільних, кримінальних) справ, ускладнюється тим, що конституційним нормам і принципам притаманний високий ступінь абстракції, широке охоплення, що неминуче призводить до колізії (конфлікту правових норм та принципів), вирішити яку за допомогою механізму формальних критеріїв неможливо, адже конституційні норми-принципи мають однаковий рівень юридичної сили та узагальнення. Отже, ієрархія конституційних норм-принципів є неприпустимою. Крім того,

конституційним принципам притаманна така онтологічна закономірність, як бінарність (наприклад, бінарними конституційними принципами є принцип економічної свободи (права власності, здійснення підприємницької діяльності) і принцип соціальної держави, принцип невтручання в особисте і сімейне життя та принцип свободи думки і слова).

Проблема поглиблюється наявністю високої конкуренції правових приписів, яка майже відсутня чи не так виражена в інших областях права. Усе це ускладнює процес побудови логічних умовиводів.

З огляду на зазначене та враховуючи теоретичні розробки у сфері юридичної аргументації Стівена Тулміна, схема коректного логічного міркування в конституційному судочинстві, на нашу думку, виглядатиме так (рис. 3).

Аналізуючи акти КСУ, а також практику прийняття рішень Конституційною Радою Франції (далі – КРФ), можна знайти в них схожі ознаки. Зокрема, часто у них відсутнє коректне логічне міркування, що, на думку А. Д'євре, належить до псевдосилогічної форми аргументації, яка у текстовому вираженні виглядає так:

1. Ураховуючи... (наводяться цифрові цитати конституційних положень та інших правових, наприклад європейських міжнародних договорів) – головна посилка;

2. Беручи до уваги, що... (наводяться закони, їх положення, раніше видані рішення суду) – другорядна посилка (підтримка);

3. Вирішив... (рішення у справі) [28].

Проаналізувавши 40 актів КРФ, Артур Д'євре виявив проблему упередженості у відборі аргументів і викривлення під час побудови логічних ланцюгів. Так, у процесі міркування КРФ під час

переходу від головної до другорядної посилки вводить додаткові передумови і використовує другу частину процесу аргументації (підтримку) на свій розсуд, добираючи основні та другорядні посилки так, щоб досягти бажаного висновку, порушуючи тим самим логіку силогічного методу.

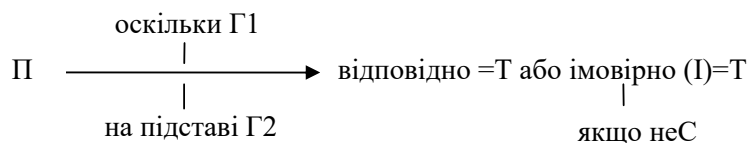
Аналіз рішень КСУ дозволяє стверджувати, що прикрою вадою вітчизняної конституційної аргументації є і те, що тест на пропорційність (як основний механізм забезпечення основоположного принципу верховенства права в ЄСПЛ [29, с. 15]) проводиться з порушенням класичної парадигми втручання держави в конституційні права і свободи громадян, а саме не завжди виконується вимога трискладовості, зокрема:

- принцип придатності (ефективності досягнення мети) – перевірка того, чи придатні застосовувані конституційним судом заходи обмеження конституційних прав і свобод для досягнення легітимної мети;

- принцип необхідності (ефективності застосовуваних заходів) – перевірка того, чи є ці заходи оптимальними (збалансованими), і того, чи не існує інших заходів втручання в права і свободи громадянина, які б меншою мірою їх обмежували;

- принцип адекватності обмеження (суспільної ефективності; заборони надмірності заходів чи сумірності/пропорційності у вузькому сенсі) – перевірка того, чи перевищує користь, отримана суспільством, шкоду в результаті обмеження конституційних прав і свобод громадян [30, с. 5].

Зазначена проблема описується у науковій літературі як «фреймінг», або специфічне подання інформації в рішенні конституційного суду, коли «за межі» конституційного провадження у справі виносяться інші важливі аспекти проблеми (ігноруються), до уваги взято не всі релевантні

Де: П – посилка (підстава тези), в якій містяться фактичні дані (відомості);
 Т – теза, що випливає з посилки в результаті висновку;
 І – індикатор імовірності (так/ні) виведення висновку з цих в умовах, коли гарантії (Г1) лише частково дозволяють отримати висновок;
 С – умови виключення (спростування), що виражаються у формі тверджень про деякі факти та обставини, що мають місце; приводяться з метою підтвердження чи спростування застосовності гарантії (Г1);
 Г1 – основні гарантії (конституційні цінності), що надають дозвіл на вивід тези (Т), відіграють роль мосту між даними і висновком;
 Г2 – підтримка основних гарантії (Г1), або другорядні гарантії (закони та нормативно-правові акти із вказуванням відповідних статей, рішення суду та ін.).

Рис. 3. Схема коректного логічного міркування в конституційному судочинстві

Розроблено автором на підставі: [27, с. 96]

конституційні норми-принципи. Усе це призводить до того, що остаточне рішення конституційного суду виглядає не як вичерпний доказовий результат, а як просте твердження, переконання, в якому в суб'єкта звернення в конституційний суд викликає запитання та занепокоєння (як мінімум).

Висновки. Практика конституційної аргументації в Україні свідчить про наявність системних проблем, починаючи від застосовуваних конституційних процедур і завершуючи якістю обслуговування населення в частині конституційних звернень, про що свідчить як кількість відхилених справ за конституційними зверненнями, так і кількість звернень громадян України до Європейського Суду з прав людини.

Зазначене свідчить про першочерговість інституційної трансформації системи конституційного судочинства в Україні.

Зокрема, що стосується інституту конституційної аргументації, то нагальними завданнями на сучасному етапі є застосування парадигми трискладового тесту на пропорційність у процесі аргументації рішень КСУ, що вимагає не лише зміни конституційної парадигми КСУ, а і внесення відповідних трактувань до каталогу юридичних позицій КСУ (конституційної доктрини).

У Каталогі юридичних позицій КСУ (параграф 3.4 «Верховенство права») не чітко описане положення про легітимні цілі (має бути їх повний і вичерпний перелік), принцип пропорційності наведений лише в загальних рисах, а механізм його реалізації за класичним підходом, використовуваним у ЄСПЛ, не згадується [26].

Уважаємо, що використання трискладового тесту на пропорційність із чітким аргументуван-

ням у рішеннях КСУ дозволить нівелювати наявні недоліки процесу конституційної аргументації, зокрема, притаманні методу псевдосилогічної аргументації, підвищити рівень суспільної довіри до Конституційного Суду загалом.

Запропонований у статті категорійно-понятійний апарат дозволить систематизувати використовувану систему дефініцій у конституційному праві.

Подальші розробки з цієї теми вбачаються в розробленні Регламенту прийняття рішень КСУ, де б деталізовано були вноrmовані аргументаційні механізми пропорційності (зокрема, збалансування), а також обставини їх застосування, критерії практичної реалізації інших принципів діяльності КСУ, адже наразі такий документ відсутній, а процес прийняття рішень КСУ ґрунтується на доволі «розмитих» нормах, утілених у Конституції України, законах України «Про Конституційний Суд України», «Про Регламент Конституційного Суду України», внутрішніх актах КСУ (Каталог юридичних позицій, Положенні Про Секретаріат КСУ, Інструкції з діловодства КСУ та ін.).

Зазначене ускладнює процес громадського нагляду та «стримування» ситуативних (а не аргументованих) рішень судової гілки влади. Саме вноrmованість процесу прийняття рішень КСУ з чітким процедурним регламентом (системи застосовуваних механізмів, методів та інструментів) дозволить реалізувати основний принцип судочинства – верховенство права, а також наповнити реальним змістом ст. 13 Європейської Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Література

1. Summers R.S. N.L.A. Hart's The Concept of law: Estimations, Reflections, and a Personal Memorial. *Journal of Legal Education*. 1995. №4 (Vol.45). P. 587–596.
2. Белов Д.М., Бисага Ю.М. Парадигма українського конституціоналізму та конституційна реформа: питання співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 28 (Т. 1). С. 64–68.
3. Aleinikoff A. Constitutional Law in the Age of Balancing. *Yale Law Journal*. 1987. Iss.5 (Vol. 96). P. 943–1005.
4. Аргументация в праве и морали: коллективная монография / Соболева А.К. и др. Санкт-Петербург, 2018. 521 с.
5. Кістяник В.І. Правова аргументація: сучасні підходи до її розуміння в зарубіжних дослідженнях. *Наукові записки НаУКМА*. 2012. Том 129. С. 20–22.
6. Кривицький Ю. Юридична аргументація: доктринальне розуміння та методологічний потенціал. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1152>
7. Луць Л. Аргументація у правотворчій діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 168–173.
8. Савенко М.Д. Юридична аргументація в конституційному судовому процесі: методологічний аспект. *Наукові записки НаУКМА*. 2012. Том 129. С. 11–15.
9. Щербанюк О.В. Вплив конституційних судів на процеси реалізації цінностей та принципів права (проблеми аргументації). *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020р.)*. Київ, 2020. С. 214–218.

10. Юридична аргументація: Логічні дослідження: колективна монографія / О.М. Юркевич та ін.; За заг. ред. проф. О.М. Юркевич. Харків, 2012. 211 с.
11. Троицкая А. Селективная рациональность? Аргументация Конституционного Суда РФ о сроках полномочий Президента в зеркале когнитивистики. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2021. № 1(140). С. 84–99.
12. Каргин К.В. Понятие юридической аргументации. *Юридическая техника*. 2013. № 7 (ч. 1). С. 60–64.
13. Зайцев Д.В. Схемы аргументации: игры риторического mind'а или источник общезначимости аргументативных рассуждений? *РАЦИО.ru*. 2010. № 4. С. 57–77.
14. Handbook of Argumentation Theory / F.H. van Eemeren and others. Dordrecht, 2014. 988 p.
15. Шагиева Р.В. Правовая и юридическая деятельность: теоретические проблемы соотношения понятий. *Право и государство: теория и практика*. 2009. № 2 (50). С. 6–10.
16. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
17. Поличко Т.В. Конституційна правотворчість як вид конституційного процесу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Юриспруденція. 2019. № 41. (Т. 1). С. 42–46.
18. Ланг П.П. Ценность доктринальной правовой деятельности. *Образование и право*. 2020. № 7. С. 64–67.
19. Семеніхін І.В. Правова доктрина: поняття, ознаки, структура. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 26–36.
20. Степаненко Р.Ф., Лягин К.А. Социальное назначение правоприменения: актуальные вопросы теоретического правоведения. *Вестник экономики, права и социологии*. 2018. № 2. С. 137–141.
21. Погосян М.А. Визначення поняття «правоохоронна діяльність» і його співвідношення із правозахисною та судовою діяльністю: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 3. С. 23–28.
22. Шадрин Д.Н. Судебная деятельность: сущность, принципы. *Пробелы в российском законодательстве*. 2011. № 5. С. 298–302.
23. Рустамзаде А.Х. Основные принципы понятия справедливого конституционного разбирательства в Азербайджанской Республике. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 3–12.
24. Гаджиев Г.А. Конституция России: двадцать пять лет спустя: конвертация надежд и ожиданий в опыт. *Юридический Вестник ДГУ*. 2018. № 4 (Т. 28). С. 53–59.
25. Алексеев А.П. Аргументация. Познание. Общение. Москва, 1991. 150 с.
26. Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/index.php>
27. Toulmin S.E. The Uses of Argument. Cambridge, 1958. 259 p.
28. Dyevre A. France: Patterns of Argumentation in Constitutional Council Opinions. *Comparative Constitutional Reasoning*. Cambridge, 2017. URL: <https://ssrn.com/abstract=2026396>
29. Алєн А. Верховенство права у практиці конституційного суду Бельгії. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 4. С. 8–29.
30. Євтошук Ю.О. Тест на пропорційність як потужна методологічна основа належної мотивації у справах за конституційними скаргами. *Право і суспільство*. 2020 № 4. С. 3–8.

References

1. Summers R.S. (1995) N.L.A. Hart's The Concept of law: Estimations, Reflections, and a Personal Memorial. *Journal of Legal Education*, vol. 45, no. 4, pp. 587–596.
2. Bielov D.M., Bysaha Yu.M. (2014) Paradyhma ukrainskoho konstytutsionalizmu ta konstytutsiina reforma: pytannia spivvidnoshennia [The paradigm of Ukrainian constitutionalism and constitutional reform: the questions of correlation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, no. 28, pp. 64–68.
3. Aleinikoff A. (1987) Constitutional Law in the Age of Balancing. *Yale Law Journal*, vol. 96, no. 5, pp. 943–1005.
4. Soboleva A. K., Antonov M. V., Poldnikov D. Yu., Samokhina E. G., Blokhin P. D. (2018) *Argumentatsiya v prave i morali* [Argumentation in law and morality]. Sankt-Peterburg: Alef-Press. (in Russian)
5. Kistianyk V.I. (2012) Pravova arhumentatsiia: suchasni pidkhody do yii rozuminnia v zarubizhnykh doslidzhenniakh [Legal argumentation: modern approaches to its understanding in foreign studies]. *Naukovi zapysky NaUKMA*, vol. 129, pp. 20–22.
6. Kryvytskyi Yu. (2019) Yurydychna arhumentatsiia: doktrynalne rozuminnia ta metodolohichniy potentsial [Legal argumentation: doctrinal understanding and methodological potential]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava (electronic journal)*, vol. 18, no. 2. Retrieved from: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1152> (accessed 12 October 2021).

7. Luts L. (2020) Arhumentatsiia u pravotvorchii diialnosti [Argumentation in law-making activity]. *Pidpriemnystvo, hospodarstvo i pravo*, no. 9, pp. 168–173.
8. Savenko M.D. (2012) Yurydychna arhumentatsiia v konstytutsiinomu sudovomu protsesi: metodolohichni aspekt [Legal argumentation in the constitutional process: methodological aspect]. *Naukovi zapysky NaUKMA*, vol. 129, pp. 11–15.
9. Shcherbaniuk O.V. (2020) Vplyv konstytutsiinykh sudiv na protsesy realizatsii tsinnosti ta pryntsyviv prava (problemy arhumentatsii) [The influence of constitutional courts on the processes of realization of values and principles of law (problems of argumentation)]. Proceedings of the *Suchasni vyklyky ta aktualni problemy sudovoi reformy v Ukraini (Ukraine, Chernivtsi, October 16, 2020)* (eds. Shcherbaniuk O.V.), Kyiv: VAITE, pp. 214–218.
10. Yurkevych O. M., Tytov V. D., Kutsepal S. V., Zarkhina S. E., Nevelska-Hordieieva O. P., Pavlenko Zh. O., Tsalin S. D., Voitenko D. O., Shestopal S. S. (2012) *Yurydychna arhumentatsiia: Lohichni doslidzhennia* [Legal argumentation: Logical research]. Kharkiv: Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. (in Ukrainian)
11. Troitskaya A. (2021) Selektivnaya ratsional'nost'? Argumentatsiia Konstitutsionnogo Suda RF o srokakh polnomochiy Prezidenta v zerkale kognitivistiki [Selective rationality? Argumentation of the Constitutional Court of the Russian Federation on the terms of office of the President in the mirror of cognitive science]. *Sravnitel'noe konstitutsionnoe obozrenie*, vol. 140, no. 1, pp. 84–99.
12. Kargin K.V. (2013) Ponyatie yuridicheskoy argumentatsii [Legal argumentation concept]. *Yuridicheskaya tekhnika*, vol. 1, no. 7, pp. 60–64.
13. Zaytsev D.V. (2010) Skhemy argumentatsii: igry ritoricheskogo mind'a ili istochnik obshcheznachimosti argumentativnykh rassuzhdeniy? [Argument schemes: games of rhetorical mind or a source of general validity of argumentative reasoning?]. *RATsIO.ru*, no. 4, pp. 57–77.
14. Van Eemeren F.H., Garssen B., Krabbe E.C., Snoeck Henkemans A.F., Verheij B., Wagemans J.H. (2014) *Handbook of Argumentation Theory*. Dordrecht: Springer.
15. Shagieva R.V. (2009) Pravovaya i yuridicheskaya deyatel'nost': teoreticheskie problemy sootnosheniya ponyatiy [Legal and legal activity: theoretical problems of the correlation of concepts]. *Pravo i gosudarstvo: teoriya i praktika*, vol. 50, no. 2, pp. 6–10.
16. Kelman M. (2015) Metodolohiia suchasnoho pravoznavstva: stanovlennia ta osnovni napriamy rozvytku [Methodology of modern jurisprudence: formation and main directions of development]. *Psykholohiia i suspilstvo*, no. 4, pp. 33–46.
17. Polychko T.V. (2019) Konstytutsiina pravotvorchist yak vyd konstytutsiinoho protsesu [Constitutional lawmaking as a type of constitutional process]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, vol. 1, no. 41, pp. 42–46.
18. Lang P.P. (2020) Tsennost' doktrinal'noy pravovoy deyatel'nosti [The value of doctrinal legal activity]. *Obrazovanie i pravo*, no.7, pp. 64–67.
19. Semenikhin I.V. (2016) Pravova doktryna: poniattia, oznaky, struktura [Legal doctrine: concepts, features, structure]. *Problemy zakonnosti*, vol. 132, pp. 26–36.
20. Stepanenko R.F., Lyagin K.A. (2018) Sotsial'noe naznachenie pravoprimereniya: aktual'nye voprosy teoreticheskogo pravovedeniya [Social purpose of law enforcement: topical issues of theoretical jurisprudence]. *Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii*, no. 2, pp. 137–141.
21. Pohosian M.A. (2020) Vyznachennia poniattia «pravookhoronna diialnist» i yoho spivvidnoshennia iz pravozakhysnoiu ta sudovoiu diialnistiu: teoretyko-pravovyi aspekt [Definition of the concept of «law enforcement» and its relationship with human rights and judicial activities: the theoretical and legal aspect]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, no. 3, pp. 23–28.
22. Shadrin D.N. (2011) Sudebnaya deyatel'nost': sushchnost', printsipy [Judicial activity: essence, principles]. *Probely v rossiyskom zakonodatel'stve*, no. 5, pp. 298–302.
23. Rustamzade A.Kh. (2012) Osnovnye printsipy ponyatiya spravedlivogo konstitutsionnogo razbiratel'stva v Azerbaydzhanskoy Respublike [Basic principles of the concept of a fair constitutional trial in the Republic of Azerbaijan]. *Pravo i suspilstvo*, no. 5, pp. 3–12.
24. Gadzhiev G.A. (2018) Konstitutsiia Rossii: dvadtsat' pyat' let spustya: konvertatsiia nadezhd i ozhidaniy v opyt [The Russian Constitution: Twenty-Five Years Later: Converting Hopes and Expectations into Experience]. *Yuridicheskii Vestnik DGU*, vol. 28, no. 4, pp. 53–59.
25. Alekseev A.P. (1991) *Argumentatsiia. Poznanie. Obshchenie* [Argumentation. Cognition. Communication]. Moskva: MGU. (in Russian)
26. Konstytutsiinyi Sud Ukrainy. Retrieved from: <https://ccu.gov.ua/index.php> (accessed 12 October 2021).
27. Toulmin S.E. (1958) *The Uses of Argument*. Cambridge: University Press.

28. Dyevre A. (2017) France: Patterns of Argumentation in Constitutional Council Opinions. *Comparative Constitutional Reasoning*. Cambridge: University Press. Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=2026396> (accessed 12 October 2021).
29. Alen A. (2018) Verkhovenstvo prava u praktytsi konstytutsiinoho sudu Belhii [The rule of law in the practice of the Constitutional Court of Belgium]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*, no. 4, pp. 8–29.
30. Yevtoshuk Yu.O. (2020) Test na proporsiiinist yak potuzhna metodolohichna osnova nalezhnoi motyvatsii u spravakh za konstytutsiinymy skarhamy [Proportionality test as a powerful methodological basis for proper motivation in cases of constitutional complaints]. *Pravo i suspilstvo*, no. 4, pp. 3–8.

РОЗДІЛ II. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2021-4-02>

Забезпечення екологічних прав громадян: проблемні питання адміністративно-правового регулювання, реалізації, охорони та захисту

Болокан І. В.

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-1868-7552
innabolokani@gmail.com

Ключові слова: екологічні права, екологія, довкілля, контроль, нагляд, державний нагляд (контроль).

У статті розглядаються питання забезпечення державою екологічних прав громадян через призму такої тріади, як нормативне закріплення відповідного права; встановлення такого, що кореспондує цьому праву, обов'язку інших суб'єктів (суб'єкта); встановлення конкретних заходів відповідальності за порушення цього права. За результатами проведеного аналізу вказується, що в основі низки понять, що характеризують екологічні права громадян і забезпечення яких гарантує держава, закладено два базових поняття – «екологія» та «довкілля», які є основою для значної кількості інших понять. Недоліком нормативного регулювання, характерним як щодо кожного з цих понять, так і щодо більшості похідних від них, розглядається їх нормативна невизначеність. Іншим недоліком є відсутність в окремих базових, спеціальних щодо екологічної сфери законах окремої статті із термінами, що використовуються в них, а також невизначення цими законами навіть базових термінів, які є основою тих відносин, які ними регулюються. Указується також на такі особливості окремих нормативних дефініцій, як: 1) надання визначення з використанням протилежного (негативного) поняття; 2) відсутність нормативного визначення більш базових понять, натомість закріплення дефініцій похідних від них визначень. Констатується надання (закріплення) відповідних прав, узяття державою на себе відповідного обов'язку щодо забезпечення їх реалізації, охорони та захисту, але відсутність конкретизації змісту відповідного права та кореспондувального йому обов'язку держави має наслідком ускладнення реалізації цих прав. Аналізуються повноваження різних суб'єктів державної влади у сфері забезпечення екологічних прав з акцентуванням на питаннях контрольно-наглядових повноважень суб'єктів виконавчої гілки влади. Указується на широкий спектр «згадування» в нормативно-правових актах про «контроль»/«нагляд», «державний нагляд»/«державний контроль», натомість відсутнє чітке їх розмежування та роз'яснення змісту, що створює певні труднощі в процесі правозастосування. Зважаючи на те, що доктрина наразі офіційно не є визнаним джерелом адміністративного права (можливість використовувати доктринальні положення для тлумачення змісту понять, змісту того чи іншого права чи принципу в судовій чи адміністративній правозастосовній діяльності нормативно не закріплено), а також обґрунтовується доцільність уніфікації їх змісту на нормативному рівні, зважаючи на відсутність уніфікованого погляду науковців на сутність цих понять.

Enforcement of civil environmental rights: challenges of administrative law regulation, exercise, protection, and defense

Bolokan I. V.

*Doctor of Law, Associate Professor,
Professor at the Department of Civil Law
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho st., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1868-7552
innabolokani@gmail.com*

Key words: *environmental rights, ecology, environment, control, supervision, state control (supervision).*

The article considers the issue of state safeguard of citizens' environmental rights through the prism of a triad: statutory consolidation of the relevant right; imposition of an obligation of other subjects (subject) corresponding to this right; fixation of specific penalties for the violation of the right. A conducted analysis shows that some concepts, which characterize citizens' environmental rights that are guaranteed by the state, are grounded on two basic concepts – “ecology” and “environment”, which, in turn, are a basis for many other concepts. Statutory ambiguity is regarded as a shortcoming of statutory regulation, which is peculiar both to each of these concepts and the majority of their derivatives. Another shortcoming is a lack of special basic terms in individual environmental laws, as well as the failure of laws to define basic terms, which are a ground of relevant relations. The author also highlights the following particularities of statutory definitions: 1) a definition using the opposite (negative) concept; 2) the lack of statutory definition of more basic concepts but consolidated definitions derived from them. It is stated that the provision (consolidation) of relevant rights, the state's undertaking of the specific obligation to ensure their implementation, protection and defense, but concurrent lack of specification of the right and corresponding state obligation, results in a complicated exercise of rights. Powers of different government entities in the area of ensuring environmental rights are analyzed with an emphasis on control and supervisory powers of executive authorities. The research indicates a wide spectrum of “mentioning” “control”/ “supervision”, “state supervision”/ “state control” within statutory legal acts, but there is no clear differentiation and clarification that creates some difficulties during their law enforcement. Keeping in mind that doctrine is not an officially recognized source of administrative law (an option to use doctrinal provisions for the interpretation of concepts, the content of a particular right or principle in judicial or administrative law-enforcement activity is not statutorily enshrined) and a lack of a unified scientific vision of these concepts, it justified expediency to unify their content at the legislative level.

Вступ. Потреба в забезпеченні екологічних прав громадян є однією з найактуальніших проблем сучасності, адже вона пов'язана як із базовою для права категорією – «права людини», так і з найціннішим об'єктом охорони з боку правової держави – людиною та її здоров'ям. У січні 2020 р. у проєкті Конвенції ООН про біологічне розмаїття, розміщеному на офіційному сайті

ООН, зазначено, що світ зіштовхнувся з проблемою зникнення різних видів флори та фауни, що може обернутися зникненням цілих екосистем та серйозними наслідками для виживання людства як виду. Саме цінність об'єкта охорони (життя та здоров'я людини) є тим чинником, що поєднує різні галузі права, норми яких регулюють ті чи інші аспекти широкого спектра екологічних прав,

реалізація яких (прав) пов'язана зі значним розмаїттям сфер, що впливають на здоров'я людини, навколишнє щодо людини природне середовище і, відповідно, з питаннями: 1) нормативного декларування (закріплення) відповідних положень; 2) забезпечення реалізації прав, закріплених у нормативно-правових актах; 3) охорони та захисту цих прав тощо. Значний обсяг у нормативному регулюванні питань забезпечення реалізації, охорони та захисту екологічних прав громадян здійснюється нормами адміністративного права, чимало норм якого ще важко визнати доскональними, адже досконалість пов'язана з ефективністю як забезпечення реалізації відповідних прав, так і засобів, завдяки яким здійснюється їх охорона та захист. Отже, дослідження наявних проблем у сфері адміністративно-правового забезпечення реалізації, охорони та захисту екологічних прав громадян, пошук шляхів вирішення відповідних проблем, формулювання пропозицій щодо вдосконалення відповідного нормативного врегулювання є актуальними напрямками наукових розробок.

Оскільки забезпечення екологічних прав громадян так чи інакше пов'язане з їх реалізацією щодо різних видів природних ресурсів, користуванням різними видами екологічних об'єктів, то враховуватись мають вже наявні наукові розробки щодо цих об'єктів. Тобто важливими є наукові розробки щодо як загальних (екологічна політика, екологічна безпека), так і спеціальних (вузьких сфер суспільного життя, в яких ці права реалізовуватимуться) питань. Так, чимало наукових праць адміністративно-правової спрямованості присвячено проблематиці управлінських аспектів реалізації екологічної політики в Україні, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки (наприклад, праці О.Я. Лазора, 2004 р., Ю.О. Легези, 2018 р., К.А. Машненко, 2018 р., А.Е. Омарова, 2019 р., О.В. Артеменка, 2018 р., О.І. Матюшенко, 2018 р., В.С. Шака, 2018 р., О.Ф. Якимчука, 2019 р., С.В. Прудника, 2018 р., Л.О. Ємця, 2018 р., І.В. Кожем'яки, 2019 р.), регулювання екологічної діяльності (наприклад, праці К.А. Рябець, 2007 р.), охорони навколишнього природного середовища та природокористування (наприклад, праці О.А. Улютіної, 2011 р.), суб'єктів такої охорони (наприклад, праці М.М. Сливки, 2019 р.), адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення (наприклад, праці І.А. Куян, 2001 р., І.І. Денисюк, 2020 р.), розгляду публічно-правових спорів у сфері використання природних ресурсів у порядку адміністративного судочинства (наприклад, праці А.В. Хоменка, 2018 р., В.А. Вігіва, 2018 р., Н.І. Золотарьової, 2018 р., Г.А. Майданевич, 2018 р.), адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в екологічній

сфері (наприклад, праці Г.В. Савенко, 2017 р., Г.В. Тішкової, 2018 р.). Значна кількість наукових досліджень охоплює вищезокреслені загальні питання щодо конкретних сфер чи екологічних об'єктів. Так, розглядаючи сферу лісового господарства, як приклад можна навести праці таких учених-адміністративістів та фахівців у галузі державного управління, як Н.В. Марфіна (2007 р.), О.О. Онищук (2009 р.), Г.А. Гарварт (2014 р.), С.В. Матчук (2014 р.), Г.А. Гончаренко (2015 р.), Д.А. Арутюнян (2017 р.), О.А. Козачук (2017 р.), Х.В. Юшкевич (2019 р.), О.Є. Волков (2019 р.); сферу земельних ресурсів – праці С.В. Бакуліної (2018 р.), Я.Ю. Штикера (2018 р.), В.Я. Даугуля (2018 р.), В.Г. Пітателева (2018 р.), С.А. Харківського (2018 р.), К.І. Рибалки (2019 р.), Г.П. Шуст (2019 р.), О.М. Швець (2019 р.), О.В. Шкурюпата (2018 р.), К.О. Набоки (2018 р.); сферу водного господарства – праці Л.В. Гбур (2019 р.), Х.Н. Мепарішвілі; сферувикористання і охорони надр – праці Н.О. Максименцевої (2018 р.) тощо.

Метою статті є обґрунтування на підставі аналізу праць учених-адміністративістів, фахівців у галузі державного управління, фахівців в інших галузях права, аналізу нормативних положень, якими регулюються адміністративно-правові аспекти забезпечення реалізації, охорони та захисту екологічних прав громадян, найбільш оптимальних шляхів вирішення наявних проблем у відповідній сфері правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Якщо йдеться про забезпечення державою певного права, з її боку має бути: по-перше, нормативне закріплення відповідного права; по-друге, встановлення кореспондувального цьому праву обов'язку інших суб'єктів (суб'єкта), якими можуть бути як будь-які особи, від яких вимагається не порушувати відповідне право, так і (обов'язково) вповноважені державні органи, покликані забезпечити реалізацію цього права та його захист й відновлення у разі порушення; по-третє, встановлення конкретних заходів відповідальності за порушення цього права. Розглянемо ці аспекти.

Щодо нормативного закріплення екологічних прав громадян. Закріплення на конституційному рівні певних положень вже саме по собі свідчить про важливість для держави врегулювання відповідного питання, адже саме в конституціях кожна держава фіксує і регламентує найважливіші для неї питання, що постають як «база» для подальшої детальної регламентації в інших законодавчих та підзаконних актах. При цьому зазначимо, що Конституцію України уналежнюємо до джерел адміністративного права, на протипагу тим ученим-адміністративістам, які обґрунтовують протилежне (див., наприклад, праці Н.В. Галіциної [1, с. 174–175], Р.С. Мельника [2, с. 12–13],

К.Ю. Солодової [3, с. 37]). Одним із таких питань, про яке у Конституції України згадується стосовно різних форм його вияву (від закріплення відповідного права до надання повноважень із його забезпечення органам різних гілок влади) є право кожного громадянина на екологічну безпеку та забезпечення екологічної рівноваги на території держави загалом. Питанням забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, що безпосередньо пов'язані з питаннями збереження генофонду Українського народу, присвячується окрема стаття Конституції України (ст. 16 [4]), що свідчить про актуальність цієї проблеми для держави, адже саме такий обов'язок щодо забезпечення цієї безпеки держава й покладає на себе. Екологічні аспекти суспільного життя відображені в різних статтях Конституції України та позначаються через низку різноманітних понять, серед яких, зокрема, «екологічна безпека» та «екологічна рівновага», як-от «довкілля», та пов'язані з ним поняття. Так, про право на безпечне довкілля, зокрема, йдеться у розділі, присвяченому правам громадян, як-от у ст. 50 Конституції України, а серед засобів, якими особа може відновити порушене право, є отримання відшкодування завданої шкоди, яке, натомість, не є засобом забезпечення відповідного права, адже передбачає певний процес відновлення порушеного, тобто приведення у первісний стан, тобто той стан безпеки, який держава й гарантує, закріплюючи право на безпечне довкілля. Поняття «довкілля» є основою й інших понять, які використовуються в Конституції України, як-от «стан довкілля», «охорона довкілля» (п. 6 ч. 1 ст. 85; п. 3 ч. 1 ст. 119, п. 5 ч. 1 ст. 138 [4]). Ураховуючи те, що забезпечення безпеки передбачає попередження небезпеки, одним із засобів такого попередження є надане в ч. 2 ст. 50 Конституції України право доступу та поширення інформації, яке може стосуватись тих чи інших аспектів безпечного довкілля, забезпечення якого гарантує людині стан, що має назву «здоров'я», повноцінне та довге її життя. Стан довкілля та якість харчових продуктів і предметів побуту є тими об'єктами, яких і стосується реалізація права на відповідну інформацію. Певним засобом щодо можливості реалізації цього права є імперативна норма про заборону засекречування будь-ким відповідної інформації. Про екологічну безпеку згадується й у статті, де визначаються питання, регулювання яких здійснюється виключно законами України (п. 6 ч. 1 ст. 92 [4]), й у статті, в якій йдеться про повноваження Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) (п. 3 ч. 1 ст. 116 [4]) тощо.

Ще одне поняття, яке використовуються в Конституції України і яке пов'язане із забезпеченням екологічних прав громадян, є «екологічна ситуа-

ція», яке згадується у декількох аспектах: закріплення в імперативній формі неможливості погіршення екологічної ситуації та природних якостей землі у процесі реалізації свого права власності (ч. 7 ст. 41 [4]); визначення компетенції суб'єкта, повноваження якого поширюються й на відносини, пов'язанні з екологічною ситуацією (повноваження Верховної Ради України (далі – ВРУ), які закріплені в п. 31 ч. 1 ст. 85 [4]); зарахування цих питань до переліку тих, регулювання яких здійснюється виключно законами України (п. 19 ч. 1 ст. 92 [4]). Також у Конституції України згадується і про надзвичайну екологічну ситуацію (п. 21 ч. 1 ст. 106; п. 10 ч. 1 ст. 138 [4]).

Отже, в основу низки понять, що характеризують екологічні права громадян і забезпечення яких гарантує держава України, закладені дві базові категорії – «екологія» та «довкілля», які є основою інших понять: 1) «екологічна безпека», «екологічна рівновага», «екологічна ситуація», «надзвичайна екологічна ситуація»; 2) «безпечне довкілля», «стан довкілля», «охорона довкілля» тощо. Натомість поєднує їх те, що обидві ці основи не є нормативно визначеними поняттями. Крім цього, більшість похідних від цих основ понять, якими «оперує» законодавець у нормах Конституції України, нормативно не визначені. Указане зумовлює потребу пошуку змісту цих понять в інших джерелах, зокрема довідникових та доктринальних.

Поняття «екологія», як правило, подається лише в загальних довідникових джерелах, здебільшого в біологічному та соціальному його значеннях, які, відповідно, пов'язуються з взаємозв'язками або живих істот загалом (тварини, рослини, мікроорганізми) або людини з довкіллям (середовищем) (див., напр.: [5, с. 213; 6 с. 168–169; 7, с. 431]). У загальних правових та адміністративно-правових довідникових джерелах наводяться, як правило, лише пов'язані з указаним поняття: «екологічне право» [8, с. 47–48; 9, с. 109; 10, с. 180], «екологічні права і обов'язки громадян» [8, с. 48–49; 9, с. 109], «екологічний моніторинг» [8, с. 49], «екологічна безпека» [9, с. 108; 10, с. 179; 11, с. 126], «екологічна експертиза» [9, с. 108; 10, с. 179], «екологічна інформація» [9, с. 108–109], «екологічна мережа» [10, с. 179–180] тощо.

Поняття «довкілля» визначається як навколишнє природне середовище, оточення, в якому існує жива істота, організм [6, с. 152]; «навколишнє» – те, що оточує кого-небудь, розміщене навколо [6, с. 361]. Отже, можна вести мову про синонімічність понять «довкілля» та «навколишнє природне середовище». Натомість у законодавчих актах використовуються як перший, так і другий термін. І при цьому заміна наприкінці

2012 р. у нормах Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» слів «інспектори охорони навколишнього природного середовища» в усіх відмінках на «інспектори з охорони довкілля», затверджена Законом № 5456-VI від 16.10.2012 р., свідчить про те, що законодавець чітко відмежовує вказані поняття. До того ж наявні й відповідні закони, сферою регулювання одного з яких є охорона навколишнього природного середовища (див. однойменний Закон від 25.06.1991 р. № 1264-XII) та оцінка впливу на довкілля (див. однойменний Закон від 23.05.2017 р. № 2059-VIII). Аналіз вітчизняної нормативної бази свідчить і про наявність низки інших законодавчих актів, у назві яких ідеться саме про «навколишнє природне середовище» (див., наприклад, закони України від 22.03.2018 р. № 2362-VIII, від 17.06.2015 р. № 530-VIII, від 06.03.1996 р. № 81/96-ВР) або про «довкілля» (див., наприклад, закони України від 06.07.2011 р. № 3596-VI, від 05.11.2009 р. № 1708-VI, від 22.03.2001 р. № 2333-III, від 06.07.1999 р. № 832-XI, від 05.03.1998 р. № 195/98-ВР). Отже, постає питання про визначення співвідношення понять «навколишнє природне середовище» та «довкілля».

Аналіз законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про оцінку впливу на довкілля» свідчить: 1) про відсутність у першому окремої статті з термінами; 2) наявність такої статті в другому законі, натомість відсутність базового для цього закону нормативного визначення. Аналіз змісту норм відповідних законів дозволяє зробити висновок про збіг багатьох складників цих понять, натомість дещо ширший зміст поняття «довкілля», яке містить і такий складник, як клімат. Ще раз зазначимо, що чітке нормативне визначення цього терміна відсутнє, а його зміст можна зрозуміти лише шляхом аналізу поняття «оцінка впливу на довкілля», де всі складники, про які ми зазначаємо, перелічені як об'єкти, щодо яких можливі негативні наслідки. Щодо терміна «навколишнє природне середовище» зазначимо, що в окремих міжнародних документах (див., наприклад, Закон від 08.06.1997 р., Гарантійну угоду від 24.07.2004 р., Модельний екологічний кодекс від 31.10.2007 р.) його зміст визначено більш широко, ніж у Законі України «Про навколишнє природне середовище».

Загалом, серед перелічених термінів, якими законодавець «оперує» у нормах Конституції України і які пов'язані з нормативним закріпленням та забезпеченням реалізації екологічних прав громадян, у нормативно-правовій базі наявні лише деякі з них, як-от «екологічна безпека», зміст якого наведено у ч. 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» і який

відтворюється в інших, зокрема підзаконних, нормативно-правових актах (наприклад, у Наказі Мінтрансв'язку України від 08.05.2007 р. № 381). Відзначаючи позитивно факт наявності відповідної дефініції, зазначимо два недоліки нормативного врегулювання цього питання, перший із яких пов'язаний із відсутністю окремої статті в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», другий – із недоліками формулювання самої дефініції, коли визначення поняття «безпека» (екологічна) подається через протилежне поняття – «небезпека».

Також привертає увагу відсутність нормативного визначення більш базових понять і визначення похідних від них. Прикладом такої ситуації є відсутність нормативного визначення «екологічна ситуація», на противагу чому існує нормативного визначення поняття «надзвичайна екологічна ситуація», надана в Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», а з аналізу відповідного визначення можна зробити узагальнений висновок, що все, що не є «надзвичайною екологічною ситуацією», є «звичайною», тобто просто «екологічною ситуацією». У такому разі можна позитивно оцінити такий підхід законодавця (тобто визначення лише аномалії, а не нормального стану (норми), адже стосовно останнього (нормального, бажаного стану) навряд чи виникатимуть суперечки щодо тлумачення відповідного поняття).

Серед інших наявних на офіційному сайті ВРУ нормативних визначень, слід назвати «екологічні наслідки», «екологічний аналіз», «екологічні характеристики», «екологічні умови», «екологічність продукції (послуг)», «екологічні стандарти», «екологічні нормативи», «екологічні критерії» тощо.

Отже, можемо констатувати наявність поширеного використання як на конституційному рівні, так і на рівні звичайних (неконституційних) законів, які, натомість, є спеціальними щодо конкретної сфери свого регулювання, значної кількості понять, та відсутність нормативних дефініцій більшості з них, які входять у зміст «екологічні права громадян», обов'язок із забезпечення яких взяла на себе Україна. Надання (закріплення) відповідних прав, узяття державою на себе відповідного обов'язку, однак відсутність конкретизації змісту відповідного права та кореспондувального йому обов'язку держави має наслідком ускладнення в його реалізації, тому є напрямом подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері забезпечення екологічних прав громадян.

Щодо встановлення кореспондувального екологічним правам громадян обов'язків інших суб'єктів, котрими (іншими суб'єктами) можуть

бути як будь-які особи, від яких вимагається не порушувати відповідне право, так і державні органи, які мають забезпечувати реалізацію, охорону та захист відповідних прав. Загальним імперативом, тобто таким, що стосується будь-яких суб'єктів, є закріплений у ст. 68 Конституції України обов'язок кожного неухильно додержуватися Конституції та законів України та не посягати на права інших людей, а також норми про те, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [4]. Оскільки норми Конституції України є нормами прямої дії, то наведена ст. 68 є правовою підставою для можливості захистити чи відновити закріплені в ній екологічні права.

Зважаючи на закріплене у ст. 3 Конституції України положення про те, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4], суб'єктами, які мають сприяти реалізації екологічних прав громадян, є державні органи. Ще одним є обов'язок із забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, закріплений у ст. 16 Конституції України [4].

Аналіз питань, пов'язаних із відповідними суб'єктами, стосується так званого інституційного складника забезпечення екологічних прав громадян. У цьому аспекті слід згадати позицію Конституційного Суду України (далі – КСУ), який, надаючи тлумачення змісту тих чи інших конституційних норм та зазначаючи про певне, надане Конституцією України право, вказує про кореспондуючий обов'язок держави щодо його забезпечення, реалізація якого здійснюється органами державної влади відповідно до повноважень (наприклад, у п. 3 Рішення КСУ від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012 [12]). Крім цього, надаючи тлумачення щодо відповідності норм інших нормативно-правових актів положенням Конституції України у тій чи іншій сфері, КСУ вказує й на те, що «невід'ємним складником правового регулювання відносин <...> є визначення правового механізму та державних органів, на які покладається обов'язок виконання політики держави у цій сфері» (наприклад, Рішення КСУ від 21.12.2011 р. № 20-рп/2011 [13]). Отже, дослідження потребують питання, які саме державні органи мають забезпечувати реалізацію цього права, а також питання їх статусу (повноважень, компетенції у цій сфері).

Аналіз повноважень суб'єктів різних гілок влади, закріплених у Конституції України, свідчить про те, що кожна з трьох гілок державної влади так чи інакше задіяна в процесі забезпечення відповідних прав, про що у Конституції України зафіксовано або шляхом прямої вказівки, або опосередковано. Так, стосовно законодавчої гілки влади в п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції України

йдеться про затвердження ВРУ указів Президента України про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації [4]. Величезне значення мають й інші норми, а саме пп. 6, 19 ч. 1 ст. 92, в яких екологічна безпека визначена як сфера, питання щодо якої визначаються лише на рівні законів, а не інших нормативно-правових актів, як і врегулювання правового режиму зон надзвичайної екологічної ситуації [4]. Про компетенцію Президента України щодо оголошення окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації йдеться у п. 21 ч. 1 ст. 106 Конституції України. Повноваження вищого органу виконавчої гілки влади щодо забезпечення проведення політики у сфері екологічної безпеки і природокористування зафіксовані в п. 3 ч. 1 ст. 116 Конституції України [4]. Щодо судової гілки влади відповідні повноваження із захисту екологічних прав громадян закріплюються опосередковано, через закріплення норми про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі; про здійснення судочинства КСУ та судами загальної юрисдикції; про незалежність суддів під час здійснення правосуддя та підкорення їх лише закону (ст.ст. 124, 129 Конституції України [4]), адже, як правильно зазначила суддя КСУ М.А. Маркуш (2012 р.), головним призначенням судової влади є вирішення віднесених законодавством до її компетенції правових конфліктів (п. 4.1 [14]). Крім цього, слід погодитись і з її тезами про те, що реалізація кореспондувального наданому громадянам права обов'язку держави щодо його забезпечення здійснюється органами державної влади, зокрема судами (п. 4.3), а у правозастосовній практиці суди повинні бути ефективним суб'єктом захисту конституційних прав громадян під час вирішення їх справ (п. 4.3) [14].

Аналіз судової практики та судових рішень, наявних у Єдиному державному реєстрі судових рішень [15], свідчить про різні категорії справ, пов'язані з екологічною сферою, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства. Серед них є справи, в яких відповідачами є суб'єкти державної влади, до компетенції яких уналежнено ті чи інші питання, пов'язані з цією сферою суспільного життя, а саме:

– справи про визнання недійсними наказів про анулювання ліцензій (наприклад, справа № 300/146/19, яка розглядалась Івано-Франківським окружним адміністративним судом; справа № 0340/1864/18, яка розглядалась Волинським окружним адміністративним судом; справа № 810/3775/18, яка розглядалась Київським окружним адміністративним судом [15]);

– справи про бездіяльність державних органів щодо прийняття рішення про надання дозволів

(наприклад, справа № 808/107/18, яка розглядалась Запорізьким окружним адміністративним судом [15]);

– справи про визнання протиправними та скасування рішень відповідного органу (наприклад, справа № 819/79/18, яка розглядалась Тернопільським окружним адміністративним судом; справа № 804/5897/17, яка розглядалась Дніпропетровським окружним адміністративним судом [15]);

– справи про скасування постанови про накладення штрафу уповноваженими посадовими особами (наприклад, справа № 160/2551/19, яка розглядалась Дніпропетровським окружним адміністративним судом [15]);

– справи про оскарження рішень негативного для суб'єкта звернення характеру відповідного органу (наприклад, справа № 500/2806/18, яка розглядалась Тернопільським окружним адміністративним судом [15]) тощо.

Також суб'єкти державної влади, наділені компетенцією у сфері екології, часто є позивачами у справах, які розглядаються адміністративним судом, а предметом спору, зокрема, є вимоги про припинення права користування певними об'єктами (наприклад, справа № 817/837/18, яка розглядалась Рівненським окружним адміністративним судом; вимоги про анулювання дозволів (наприклад, справа № 817/157/17, яка розглядалась Рівненським окружним адміністративним судом [15]) та інші вимоги. У Єдиному державному реєстрі судових рішень є також справи, обома сторонами в яких є державні органи (наприклад, справа № 300/195/19; справа № 0940/1209/18, яка розглядалась Івано-Франківським окружним адміністративним судом тощо [15]).

Крім розгляду справ у порядку адміністративного судочинства, які лише опосередковано пов'язані із захистом екологічних прав саме громадян, адже їх суб'єктами здебільшого є юридичні особи, тобто не йдеться про навколишнє щодо суб'єкта середовище, а йдеться про певні питання, пов'язані з діяльністю, яка може впливати на стан екології і, відповідно, зачіпає екологічні права громадян опосередковано; участь судової гілки влади у забезпеченні та захисті таких прав пов'язана з притягненням до адміністративної відповідальності, адже кількість адміністративних правопорушень у сфері екології є значною. Так, за інформацією, розміщеною на офіційному сайті Державної служби статистики України, у 2018 році розглянуто 65 948 справ про адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини та накладено адміністративні стягнення на 60 490 осіб [16]. Статистика за 2019–2021 роки наразі на цьому офіційному сайті відсутня.

Більшість адміністративних правопорушень у сфері екології закріплює Глава 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). При цьому з 67 складів правопорушень, що так чи інакше пов'язані з питаннями екології в цій Главі, безпосередньо районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями) розглядаються лише декілька категорій справ, майже всі з яких стосуються тваринного та рослинного світу. Це, зокрема, передбачені чч. 2, 4, 5 ст. 85 («Порушення правил використання об'єктів тваринного світу»), ст. 85-1 («Виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу»), ст. 88 («Незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу»), ст. 88-1 («Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах»), ст. 88-2 «Порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними»), ст. 89 («Жорстоке поводження з тваринами»), ст. 90 («Порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України»), ст. 91 («Порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду»), ст. 91-5 («Порушення вимог законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля») КУпАП [17] адміністративні правопорушення. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 288 КУпАП [17] постанови майже всіх органів (посадових осіб) про накладення адміністративного стягнення можуть бути оскаржені, зокрема, у районних, районних у містах, міських чи міськрайонних судах у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, з особливостями, встановленими КУпАП. Отже, спектр вияву судової гілки влади щодо захисту й забезпечення реалізації екологічних прав громадян доволі значний.

Попри те, що всі гілки влади, як було показано вище, представлені у механізмі забезпечення екологічних прав громадян, саме на виконавчу гілку влади припадає найбільш вагома частина відповідних повноважень. У цій частині також наявні певні недоліки в нормативному врегулюванні, пов'язані, зокрема, із закріпленими повноваженнями (компетенцією) того чи іншого представника виконавчої гілки влади. Серед закріплених у законодавчих актах повноважень суб'єктів виконавчої гілки влади найбільший інтерес із точки зору наявності недосконалостей у нормативному врегулюванні становлять два блоки таких повноважень – нормотворчі та контрольно-наглядові. Щодо нормотворчих функцій, то ними наділено

декілька суб'єктів, починаючи від КМУ та завершуючи різними центральними органами виконавчої влади (далі – ЦОВВ). Контрольно-наглядовими функціями також наділені різні за статусом суб'єкти. У межах цієї публікації зупинимось лише на одному з них.

Головним органом у системі ЦОВВ, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та біологічної безпеки, згідно з положеннями Постанови КМУ від 25.06.2020 р. № 614 [18], є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів (далі – Міндовкілля). Його попередником було Міністерство енергетики та захисту довкілля України (згідно з Постановою КМУ від 21.01.2015 р. № 32), яке отримало таке найменування відповідно до Постанови КМУ від 02.09.2019 р. № 829 «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади», а сама оптимізація полягала у перейменуванні Міністерства екології та природних ресурсів на вищевказане міністерство та реорганізації шляхом приєднання до нього Міністерства енергетики та вугільної промисловості. Отже, можемо констатувати часті перейменування, а також, зважаючи на те чи інше найменування цього ЦОВВ у певний проміжок часу, наділення чи «відібрання» певних повноважень у конкретних сферах.

Серед повноважень цього ЦОВВ, закріплених у Положенні про вказане міністерство (далі – Положення), можна виокремити декілька блоків, як-от: 1) формування та реалізація державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та у сфері екологічної безпеки; 2) обмежені законом повноваження щодо формування та реалізації державної політики у сферах біологічної і генетичної безпеки, лісового та мисливського господарства; 3) лише формування (без реалізації) державної політики у сферах: а) розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів; б) геологічного вивчення та раціонального використання надр; в) управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також здійснення державного управління у сфері поводження з радіоактивними відходами на стадії їх довгострокового зберігання і захоронення; г) здійснення державного нагляду (контролю) [18].

Формування державної політики в певних сферах передбачає виокремлення базових напрямів, регулювання яких у подальшому конкретизуватимуться у нормах права (оформлюватимуться

у формі певних нормативно-правових актів). Так, наприклад, у пп. 25, пп. 122, пп. 128 п. 4 Положення йдеться про розробку проєктів нормативно-правових актів, видання нормативно-правових актів із низки питань. Реалізація державної політики передбачає впровадження цих норм у життя. Контрольно-наглядові повноваження, як видно з вищевказаного узагальнення повноважень, наразі виокремлені як певний напрям, щодо якого формується держава політика у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів (абз. 9 п. 1 Положення [18]). У Положенні привертає увагу як одночасність у використанні слів «нагляд» та «контроль» (наприклад, у п. 1 йдеться про здійснення «державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів»; подібні формулювання наявні і в абз. 13 пп. 1 п. 3, ост. абз. пп. 122 п. 4, пп. 128 п. 4 Положення [18]), так і окреме використання слова «контроль» (наприклад, про контроль у тому чи іншому аспекті йдеться в абз. 13, 16 пп. 1 п. 3; пп. 2, 19, 20, 22, 24-25, 27, 37, 46, 92, 129, 146, 150, 158-1 п. 4; пп. 1, 3, 5, 6 п. 5; п. 8; пп. 3, 5, 12 п. 10; пп. 3, 5, 14 п. 12 Положення [18]). «Нагляд» окремо не використовується.

У Положенні чітко не вбачається, який зміст нормотворець (тут – КМУ) вкладає у поняття «контроль», «нагляд», «державний нагляд (контроль)». Аналіз нормативних дефініцій на офіційному сайті ВРУ [19] свідчить про доволі широкий спектр використання всіх цих понять у різних нормативно-правових актах. Не розмежовуючи в жодному з нормативних актів поняття «контроль»/«нагляд», «державний нагляд»/«державний контроль», законодавець ускладнює тлумачення їх змісту, зокрема, у разі потреби захисту відповідного права, порушеного суб'єктом контролю (нагляду). Зважаючи на те, що доктрина наразі офіційно не є визнаним джерелом адміністративного права (можливість використовувати доктринальні положення для тлумачення змісту понять, змісту того чи іншого права чи принципу в судовій чи адміністративній правозастосовній діяльності нормативно не закріплено), а також обґрунтовується доцільність уніфікації їх змісту на нормативному рівні, зважаючи на відсутність уніфікованого погляду науковців на сутність цих понять. У доктрині адміністративного права нагляд визначають як окрему форму контролю («звужений контроль»), який здійснюється лише державними органами та їх посадовими особами, є непостійним та здійснюється щодо непередбачених і не підлеглих органу, що здійснює нагляд, суб'єктів. Відмінність між контролем та наглядом часто вбачають у відсутності відомчої підлеглості

щодо нагляду та її наявності щодо контролю; у відсутності можливості втручання в оперативно-господарську діяльність для усунення виявлених вад під час нагляду і наявності такої можливості під час контролю; щодо відповідності прийнятих актів чи вчинених дій вимогам законності й доцільності під час контролю і лише вимогам законності щодо нагляду; щодо можливого реагування (часте застосування заходів адміністративного примусу під час контрольних заходів та рідке – під час здійснення нагляду) [11, с. 232; 20, с. 283–284]. Наведені напрацювання вчених-юристів, зокрема вчених-адміністративістів, із питань співвідношення понять «контроль»/«нагляд», «державний нагляд»/«державний контроль» доцільно врахувати у разі закріплення відповідних понять на нормативному рівні.

Висновки. Належне забезпечення екологічних прав громадян можливе в разі усунення недоліків нормативного врегулювання відповідних прав, що безпосередньо впливають на можливість ефек-

тивної їх реалізації громадянами. Наявні недоліки можна згрупувати у декілька блоків. Перший блок пов'язаний із недоліками дефінітивної частини законодавства, адже більшість базових понять, на які вказується у Конституції України, попри той факт, що майже щодо кожного з них наявне спеціальне нормативне врегулювання на законодавчому рівні (спеціальні закони), або не закріплюють відповідні терміни (наприклад, «екологічні права», «довкілля», «стан довкілля», «безпечне довкілля», «екологічна ситуація», «навколишнє природне середовище»), або їх зміст важко визнати однозначним, таким, що не викликає проблем у тлумаченні. Другий блок також заснований на «термінологічній базі» і пов'язаний із наданням чіткого тлумачення змісту контрольного та наглядового складників повноважень органів публічної влади. Інституційний та деліктний складники питань захисту та охорони екологічних прав заслуговують окремого детального висвітлення, що може стати предметом відповідних публікацій.

Література

1. Галіцина Н.В. Теорія та практика реалізації концепції соціальної держави в Україні: адміністративно-правове дослідження : монографія. Харків : ФОП Панов, 2016. 578 с.
2. Мельник Р.С. Новели сучасної концепції українського адміністративного права. *Lex portus*. 2017. № 5. С. 5–16.
3. Солодова К.Ю. Практика Європейського суду з прав людини у системі джерел адміністративного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. 298 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. (із змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4606>
5. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків : Торсінг Плюс, 2011. 768 с.
6. Великий тлумачний словник української мови / Упоряд. Т.В. Ковальова. Харків : Фоліо, 2005. 767 с.
7. Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів / Уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник; за заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків : Видавничий дім «Школа», 2014. 1553 с.
8. Головченко В.В., Ковальський В.С. Юридична термінологія : довідник. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 224 с.
9. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, Н.М. Оніщенко [та ін.] ; за заг. ред. О.В. Зайчука. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 384 с.
10. Правознавство: словник термінів. За ред. В. Г. Гончаренка. Навчальний посібник. Київ : Юрисконсульт, КНТ. 2007. 636 с.
11. Адміністративне право України : словник термінів / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова ; Київ : Ін Юре, 2014. 520 с.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України : Рішення від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" : Рішення від 26.12.2011 р. № 20-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text>.
14. Окрема думка судді Конституційного Суду України Маркуш М.А. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України

щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na16d710-12#Text>

15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
16. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. Адміністративні правопорушення в Україні у 2018 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/prav_zloch/arh_adm_prp_u.htm
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України № 8073-Х від 07.12.1984 р. (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
18. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. (із змінами) № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-п#Text>
19. Офіційний сайт ВРУ. Законодавство. Термінологія законодавства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/termin>
20. Курс адміністративного права України : підручник / за ред. В. В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

References

1. Halitsyna N. V. (2016) *Teoriia ta praktyka realizatsii kontseptsii sotsialnoi derzhavy v Ukraini: administratyvno-pravove doslidzhennia : monohrafiia* [Theory and practice of realization of the concept of the social state in Ukraine: administrative and legal research: monograph]. Kharkiv: FOP Panov.
2. Melnyk R. S. (2017) *Novely suchasnoi kontseptsii ukrainskoho administratyvnoho prava* [Novels of the modern concept of Ukrainian administrative law]. *Lex portus*, no. 5, pp. 5–16.
3. Solodova K. Yu. (2020) *Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u systemi dzherel administratyvnoho prava* [The case law of the European Court of Human Rights in the system of sources of administrative law]. (PhD Thesis), Kyiv.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1996) *Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. (iz zminamy)* [Constitution of Ukraine of June 28, 1996 (as amended)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 30, pp. 141. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#n4606>
5. Nechvolod L. I. (2011) *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv* [Modern dictionary of foreign words]. Kharkiv : Torsinh Plus.
6. Kovalova T. V. (ed.) (2005) *Velykyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv : Folio.
7. Kusaikina N., Tsybulnyk Yu., Dubichynskyi V.V. (ed.) (2014) *Suchasnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy : 60000 sliv* [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language: 60,000 words]. Kharkiv : Vydavnychiy dim «Shkola».
8. Holovchenko V. V., Kovalskyi V. S. (1998) *Yurydychna terminolohiia : dovidnyk* [Legal terminology: handbook]. Kyiv : Yurinkom Inter.
9. Zaichuk O. V., Kopylenko O. L., Onishchenko N. M., Zaichuk O. V. (ed.) (2009) *Suchasna pravova entsyklopediia* [Modern legal encyclopedia]. Kyiv: Yurinkom Inter.
10. Honcharenko V. H. (ed.) (2007) *Pravoznavstvo: slovnyk terminiv* [Jurisprudence: a dictionary of terms]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv : Yuryskonsult, KNT.
11. Kolomoiets T. O., Kolpakov V. K. (ed.) (2014) *Administratyvne pravo Ukrainy : slovnyk terminiv* [Administrative law of Ukraine: dictionary of terms]. Kyiv: In Yure.
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2012) *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam pravlinnia Pensiinoho fondu Ukrainy shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhen statti 1, chastyn pershoi, druhoi, tretoi statti 95, chastyny druhoi statti 96, punktiv 2, 3, 6 statti 116, chastyny druhoi statti 124, chastyny pershoi statti 129 Konstytutsii Ukrainy, punktu 5 chastyny pershoi statti 4 Biudzhetnoho kodeksu Ukrainy, punktu 2 chastyny pershoi statti 9 Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy v systemnomu zviazku z okremymy polozhenniamy Konstytutsii Ukrainy : Rishennia vid 25.01.2012 r. № 3-р/2012* [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of the Board of the Pension Fund of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of Article 1, parts one, two, three of Article 95, part two of Article 96, items 2, 3, 6 of Article 116, part two of Article 124, part one Article 129 of the Constitution of Ukraine, paragraph 5 of the first part of Article 4 of the Budget Code of Ukraine, paragraph 2 of the first part of Article 9 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine in systematic connection with certain provisions of the Constitution of Ukraine: Decision of 25.01.2012 № 3-р / 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2011) Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinymy podanniamy 49 narodnykh deputativ Ukrainy, 53 narodnykh deputativ Ukrainy i 56 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 4 rozdil VII "Prykintsevi polozhennia" Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2011 rik" : Rishennia vid 26.12.2011 r. № 20-rp/2011 [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine in the case on constitutional petitions of 49 people's deputies of Ukraine, 53 people's deputies of Ukraine and 56 people's deputies of Ukraine on compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with paragraph 4 of section VII "Final Provisions" of the Law of Ukraine "On State Budget of Ukraine 2011": Decision of 26.12.2011 № 20-rp / 2011]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text>
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2012) Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Markush M.A. stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam pravlinnia Pensiinoho fondu Ukrainy shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhen statti 1, chastyn pershoi, druhoi, tretoi statti 95, chastyny druhoi statti 96, punktiv 2, 3, 6 statti 116, chastyny druhoi statti 124, chastyny pershoi statti 129 Konstytutsii Ukrainy, punktu 5 chastyny pershoi statti 4 Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy, punktu 2 chastyny pershoi statti 9 Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy v systemnomu zvi-azku z okremymy polozhenniamy Konstytutsii Ukrainy [Separate opinion of the judge of the Constitutional Court of Ukraine Markush MA concerning the Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Board of the Pension Fund of Ukraine on the official interpretation of the provisions of Article 1, parts one, two, three of Article 95, part two of Article 96, paragraphs 2, 3, 6 of Article 116, part two of Article 124 first article 129 of the Constitution of Ukraine, paragraph 5 of the first part of Article 4 of the Budget Code of Ukraine, paragraph 2 of the first part of Article 9 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine in systematic connection with certain provisions of the Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na16d710-12#Text>
15. Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua>
16. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiinyi sait. Administratyvni pravoporushennia v Ukraini u 2018 rotsi [State Statistics Service of Ukraine. Official site. Administrative offenses in Ukraine in 2018]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/prav_zloch/arh_adm_prp_u.htm
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2021) Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Zakon Ukrainy № 8073-X vid 07.12.1984 r. (iz zminamy ta dopovnenniamy) [Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine № 8073-X of December 7, 1984 (as amended)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
18. Verkhovna Rada of Ukraine (2020) Deiaki pytannia Ministerstva zakhystu dovkilia ta pryrodnykh resursiv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.06.2020 r. (iz zminamy) № 614. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-p#Text>
19. Verkhovna Rada of Ukraine (2021) Ofitsiinyi sait VRU. Zakonodavstvo. Terminolohiia zakonodavstva [Official website of the Verkhovna Rada. Legislation. Legislation terminology]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/termin>
20. Kovalenko V.V. (ed.) (2012) Kurs administratyvnoho prava Ukrainy : pidruchnyk [Course of administrative law of Ukraine: textbook]. Kyiv : Yurinkom Inter.

Цифровий розвиток управління людськими ресурсами в державній службі

Даниленко Ю. С.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-2644-879X
danilenko5555@gmail.com*

Койчева О. С.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-5885-746X
olgakoicheva11@gmail.com*

Ключові слова: *державна служба, цифровізація, цифровий розвиток, управління людськими ресурсами, служба управління персоналом.*

Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних аспектів цифрового розвитку управління людськими ресурсами у державній службі. Особливу увагу приділено питанням правового регулювання управління людськими ресурсами у державній службі та акцентовано увагу на його недоліках в частині регламентування сучасних інноваційних цифрових HR-технологій.

Визначено, що поняття «управління людськими ресурсами» є синонімічним до поняття «управління персоналом» та являє собою нормативно визначений цілеспрямований, регулятивний вплив спеціально уповноважених суб'єктів на професійний корпус державних службовців з метою забезпечення реалізації кадрової політики державної служби; добору висококваліфікованих фахівців на вакантні посади; підвищення професійної компетентності державних службовців шляхом впровадження механізму безперервного навчання; підготовки службовців, здатних захищати права і свободи громадян, брати на себе відповідальність і проявляти ініціативність і творчість у виконанні посадових обов'язків.

Встановлено, що інформаційна система управління людськими ресурсами – це дієвий інструмент розвитку інформаційного суспільства, механізм цифровізації державної служби, що покликаний сприяти створенню умов для здійснення відкритого, прозорого та ефективного публічного управління, за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій. З'ясовано, що зазначена система складається із чотирьох модулів та має на меті покращити моніторинг внутрішнього переведення державних службовців та проведення конкурсу на заміщення посад державної служби; формування кадрового резерву; здійснення фінансової аналітики, у тому числі виокремлення складових частин фонду оплати праці; забезпечення перспектив здійснення службової кар'єри на підставі аналізу даних щодо оцінювання результатів службової діяльності, підвищення кваліфікації (з урахуванням напрямку забезпечення цифрової грамотності державних службовців).

Обґрунтовано необхідність впровадження інформаційної системи «RoClick», яка передбачає можливість управління людськими ресурсами

у державній службі дистанційно, за допомогою використання телефонних пристроїв. Встановлено, що «PoClick» має на меті: 1) підвищення ефективності прийняття індивідуальних управлінських рішень; 2) налагодження горизонтальної інтеграції та координації процесів управління з можливістю доступу користувачів через єдине вікно; 3) забезпечення вільного доступу громадян до інформації про людські ресурси та фонд оплати праці в державних органах відповідно до чинного законодавства.

Проаналізовано статистичні дані на підставі звітів НАДС щодо цифровізації державної служби в цілому та впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами зокрема.

Digital development of human resource или HR-management in the civil service

Danylenko Yu. S.

Ph.D. in Law,

Associate Professor at the Department of Administrative and Financial Law

National University “Odesa Law Academy”

Fontanska doroha str., 23, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-2644-879X

danilenko5555@gmail.com

Koicheva O. S.

Ph.D. in Law,

Associate Professor at the Department of Administrative and Financial Law

National University “Odesa Law Academy”

Fontanska doroha str., 23, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5885-746X

olgakoicheva11@gmail.com

Key words: *civil service, digitization, digital development, human resource management, personnel management services*

The article is devoted to the study of theoretical and methodological aspects of digital development of human resources management in the civil service. Particular attention is paid to the issues of legal regulation of human resources management in the civil service and emphasis is placed on its shortcomings in terms of regulation of modern innovative digital HR-technologies.

It is determined that the concept of “human resource management” is synonymous with the concept of “personnel management” and is a normatively defined purposeful, regulatory influence of specially authorized entities on the professional corps of civil servants to ensure the implementation of personnel policy; selection of highly qualified specialists for vacant positions; increasing the professional competence of civil servants by introducing a mechanism of lifelong learning; training of employees capable of protecting the rights and freedoms of citizens, taking responsibility and showing initiative and creativity in the performance of official duties.

It is established that the information system of human resources management is an effective tool for the development of the information society, a mechanism for digitization of the civil service, designed to promote conditions for open, transparent and effective public administration through the use of information and communication technologies. It was found that this system consists of four modules and aims to improve the monitoring of internal transfers of civil servants and the competition for civil service positions; formation of personnel reserve; implementation of financial analysis, including the separation

of components of the payroll; ensuring the prospects for a career on the basis of data analysis to assess the results of official activities, training (taking into account the direction of digital literacy of civil servants).

The necessity of introduction of the information system PoClick which provides a possibility of management of human resources in public service remotely, by means of use of telephone devices is substantiated. It is established that PoClick aims to: 1) increase the efficiency of individual management decisions; 2) establishing horizontal integration and coordination of management processes with the possibility of user access through a single window; 3) ensuring free access of citizens to information on human resources and the remuneration fund in state bodies in accordance with current legislation

Statistical data on the basis of NAPS reports on digitalization of the civil service in general, and the introduction of a human resources management information system in particular are analyzed.

Вступ. Інтеграція України до світової спільноти, її стратегія вступу до Європейського Союзу з перспективою набуття повноцінного членства є потужними стимулами повного «перезавантаження» усіх державних інституцій та відносин за участі держави, що вимагає докорінного перегляду підходів до формування нормативного забезпечення, з урахуванням необхідності впровадження цифрових технологій у діяльність органів державної влади в цілому та державних службовців зокрема. Варто сказати, що сьогодні стан інформаційно-аналітичного забезпечення державних органів щодо управління людськими ресурсами не відповідає потребам розвитку України як цифрової держави в частині реформування державної служби.

Актуальність наукових пошуків підсилюється відсутністю автоматизації процесів управління людськими ресурсами в більшості державних органів; недосконалим механізмом здійснення моніторингу результативності та ефективності діяльності державних службовців; недостатньою відкритістю інформації щодо людських ресурсів в органах державної влади; низьким рівнем електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів тощо. Більше того, серед значної кількості нерозв'язаних проблем функціонування інституту державної служби в Україні – фрагментарність правового регулювання сфери управління людськими ресурсами та низький рівень її цифровізації, зокрема відсутність динаміки впровадження інтегрованої інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах (HRMIS). Зазначена система має на меті покращити моніторинг внутрішнього переведення державних службовців та проведення конкурсу на заміщення посад державної служби; формування кадрового резерву; здійснення фінансової аналітики, у тому числі виокремлення складових фонду оплати праці; забезпечення

перспектив здійснення службової кар'єри на підставі аналізу даних щодо оцінювання результатів службової діяльності, підвищення кваліфікації (з урахуванням напрямку забезпечення цифрової грамотності державних службовців).

Питання управління людськими ресурсами у державній службі певною мірою досліджувалися в науці адміністративного права, зокрема В.Б. Авер'яновим, Д.М. Бахрахом, І.О. Бедним, Ю.П. Битяком, Л.Р. Білою-Тіуною, І.І. Задоею, С.В. Ківаловим, В.Р. Кравцем, В.Я. Малиновським, О.Ю. Оболенським та ін. Їхні праці є теоретико-методологічним підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Метою статті є концептуальне дослідження цифровізації та цифрового розвитку управління людськими ресурсами у державній службі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 рр. [1] одним із основних напрямів реформування державної служби є забезпечення функціонування у структурі органів державної влади ефективних служб управління персоналом, з урахуванням необхідності покращання їх спроможності (можливості самостійно та/або за допомогою взаємодії з іншими структурними підрозділами органу влади виконувати у повному обсязі покладені на неї завдання та функції) та впровадження новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій управління людськими ресурсами. Правовими засадами функціонування служб управління персоналом є: Закон України «Про державну службу» [2]; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 01.12.2017 р. № 844-р [3]; Накази Національного агентства України з питань державної служби (далі – НАДС): «Про затвердження

Типового положення про службу управління персоналом державного органу» від 03.03.2016 р. № 46 [4], «Про Раду управління людськими ресурсами державної служби при Національному агентстві України з питань державної служби» від 15.02.2018 р. № 47 [5]. Можна констатувати те, що правове регулювання служб управління персоналом у державній службі не повною мірою відповідає вимогам сьогодення, оскільки поза межами правового та методологічного забезпечення залишається значна кількість питань щодо впровадження сучасних інноваційних цифрових HR-технологій управління людськими ресурсами.

Основу сучасних концепцій управління персоналом становлять: по-перше, зростаюча роль державного службовця у функціонування державної служби; по-друге, знання щодо мотиваційних установок та умінь їх спрямовувати відповідно до кінцевих стратегічних завдань діяльності. Управління персоналом, за таких умов, набуває особливої значущості, дозволяє узагальнити і реалізувати цілий спектр питань адаптації до зовнішніх умов з урахуванням особистісного чинника тощо [6].

Щодо змісту поняття «управління людськими ресурсами», то варто зазначити, що воно є синонімічним до поняття «управління персоналом», маючи широке застосування в теорії управління. Так, вчені зазначають, що управління персоналом – це: 1) безперервний процес, що покликаний забезпечити потреби підприємства, установи, організації не лише кількісно, але й якісно. Зазначене передбачає виконання трьох завдань: добір, управління кар'єрою та оплата праці [7, с. 89]; 2) здійснення усіх функцій менеджменту щодо планування, добору на посади, професійного розвитку, заохочення, реалізації потенціалу людських ресурсів. Цей перелік також доповнюється такими аспектами, як: аналіз трудової діяльності, здійснення кваліфікаційної характеристики, оцінювання, навчання тощо; 3) особлива діяльність керівників і працівників кадрових служб усіх рівнів, яка спрямована на мобілізацію людей і мотивацію їхньої праці, а також на забезпечення умов для їх професійного вдосконалення, задоволеності у процесі виконання функціональних обов'язків на державній службі [8].

Отже, поняття «управління персоналом» визначається науковцями за допомогою виокремлення основних напрямків діяльності уповноважених структурних підрозділів органів державної влади, підприємств, установ та організацій щодо ефективного, результативного та якісного використання людських ресурсів задля досягнення кінцевих цілей. Повноваження щодо реалізації державної політики з питань управління персоналом у державному органі здійснює служба управління персоналом, яка відповідно до ч. 2, ст. 18 Закону

України «Про державну службу», окрім зазначеного, сприяє добору персоналу, плануванню та організації заходів з питань підвищення рівня професійної компетентності державних службовців, документальному оформленню вступу на державну службу, її проходження та припинення, укладанню та розриванню контрактів про проходження державної служби, а також інших функцій, передбачених законодавством [2].

Як уявляється, управління людськими ресурсами у державній службі являє собою нормативно визначений цілеспрямований, регулятивний вплив спеціально уповноважених суб'єктів на професійний корпус державних службовців з метою забезпечення реалізації кадрової політики державної служби; добору висококваліфікованих фахівців на вакантні посади; підвищення професійної компетентності державних службовців шляхом впровадження механізму безперервного навчання; підготовки службовців, здатних захищати права і свободи громадян, брати на себе відповідальність і проявляти ініціативність і творчість у виконанні посадових обов'язків.

Одним із основних напрямів покращання управління людськими ресурсами у державній службі є впровадження сучасних цифрових технологій. Станом на 2018 рік за світовим індексом розвитку електронного уряду ООН (E-Government Development Index) Україна зайняла 62 місце серед 193 країн з урахуванням таких трьох напрямів цифровізації публічного управління: веб-присутність органів державної влади, побудова дієвих телекомунікаційних інфраструктур, наявність людських ресурсів. Це засвідчило надзвичайно низькі темпи цифрового розвитку сфери державної служби.

Цифровізація управління людськими ресурсами у державній службі є зумовленою необхідністю, оскільки наразі склалася ситуація, коли дані про державну службу (за виключенням інформації про загальну чисельність державних службовців) є занадто обмеженими. Крім того, усі органи державної влади мають власні інформаційні системи управління, які є неузгодженими між собою та непридатними для порівняння. З огляду на зазначене важливим кроком до цифровізації державної служби в цілому та сфери управління персоналом зокрема є впровадження інтегрованої інформаційної системи управління людськими ресурсами на державній службі (HRMIS) та стандартизація наборів даних, необхідних для здійснення заходів з управління людськими ресурсами, з відповідною дезагрегацією їх за гендерною ознакою [1; 9].

Інформаційна система управління людськими ресурсами – це дієвий інструмент розвитку інформаційного суспільства, механізм цифровізації

державної служби, що покликаний сприяти створенню умов для здійснення відкритого, прозорого та ефективного публічного управління за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій. Ця система у своїй структурі містить чотири основних модуля, які за своїм змістом охоплюють усі функціональні напрямки управління персоналом державної служби:

1) модуль внутрішнього переведення державних службовців та проведення конкурсу на заміщення посад;

2) модуль визначення фонду оплати праці та підготовки фінансової аналітики;

3) модуль ведення особових справ державних службовців (кар'єра, оцінка результатів службової діяльності, компетентностей, професійне навчання тощо);

4) модуль пошуку та підбору кадрів у системі державних органів [9].

Окремим напрямком забезпечення цифрового розвитку управління людськими ресурсами у державній службі є впровадження інформаційної системи «PoClick», яка передбачає можливість управління дистанційно за допомогою використання телефонних пристроїв. Зазначене зумовлюється необхідністю практичного втілення концепції Президента України «державна служба у смартфоні». Система «PoClick» має на меті: по-перше, підвищення ефективності прийняття індивідуальних управлінських рішень; по-друге, налагодження горизонтальної інтеграції та координації процесів управління людськими ресурсами з можливістю доступу користувачів через єдине вікно (забезпечення процесів управління людськими ресурсами в державних органах; формування кадрової документації в електронному вигляді); по-третє, забезпечення вільного доступу громадян до інформації про людські ресурси та фонд оплати праці в державних органах відповідно до чинного законодавства [10].

Низькі темпи цифрового розвитку управління людськими ресурсами у державній службі спричинені такими чинниками:

1) відсутність належної правової регламентації механізму функціонування сучасної інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах, наявні підзаконні нормативно-правові акти лише поверхнево регулюють питання її функціонування;

2) несистематизованість даних у межах єдиної інформаційної бази щодо державних служ-

бовців та інших працівників органів державної влади;

3) недостатній рівень транспарентності щодо інформації про людські ресурси в межах конкретного державного органу;

4) відсутність інтегрованості державних електронних інформаційних ресурсів;

5) низький рівень цифрової грамотності державних службовців та низькі темпи розробки програм підвищення кваліфікації за напрямками цифрового розвитку державної служби;

6) неготовність служб управління персоналом щодо практичного впровадження інформаційної системи, зокрема, що пов'язане з відсутністю автоматизації відповідних процесів тощо.

Аналіз статистичних даних НАДС свідчить про те, що первинне практичне застосування інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах розпочато у 19 центральних органах виконавчої влади. Зазначена інформаційна система містить узагальнену інформацію у відповідності до 4 структурних модулів щодо 20 тис. працівників. Водночас такі темпи є занадто повільними, враховуючи первинні строки її розробки та початку дослідної експлуатації.

Висновки. Визначено, що управління людськими ресурсами в державній службі являє собою нормативно визначений цілеспрямований регулятивний вплив спеціально уповноважених суб'єктів на професійний корпус державних службовців із метою забезпечення реалізації кадрової політики державної служби; добору висококваліфікованих фахівців на вакантні посади; підвищення професійної компетентності державних службовців шляхом впровадження механізму безперервного навчання; підготовки службовців, здатних захищати права і свободи громадян, брати на себе відповідальність і проявляти ініціативність і творчість у виконанні посадових обов'язків. З'ясовано, що сьогодні стан інформаційно-аналітичного забезпечення державних органів щодо управління людськими ресурсами не відповідає потребам розвитку України як цифрової держави в частині реформування державної служби, що зумовлює першочергову необхідність щодо: впровадження та підвищення темпів дослідної експлуатації інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах; впровадження інформаційної системи «PoClick»; підвищення цифрової грамотності державних службовців.

Література

1. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р. Дата оновлення: 21.07.2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-r#Text> (дата звернення: 28.09.2021 р.).
2. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення 14.01.2020 р. 04.03.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 29.09.2021 р.).
3. Про схвалення Концепції впровадження інформаційної системи управління людськими ресур-

сами в державних органах та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 01.12.2017 р. № 844-р. Дата оновлення 20.05.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/844-2017-p#Text> (дата звернення: 10.10.2021 р.).

4. Про затвердження Типового положення про службу управління персоналом державного органу : Наказ НАДС від 03.03.2016 р. № 46. Дата оновлення 31.07.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-16#Text> (дата звернення: 10.10.2021 р.).
5. Про Раду управління людськими ресурсами державної служби при Національному агентстві України з питань державної служби : Наказ НАДС від 15.02.2018 р. № 47. Дата оновлення 15.03.2019 р. URL: <https://nads.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-polozhennya-pro-radu-upravlinnya-lyudskimi-resursami-pri-nads> (дата звернення: 10.10.2021 р.).
6. Рачинський А. Служби управління персоналом: особливості створення і функціонування. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/3/04.pdf> (дата звернення: 10.10.2021 р.).
7. Крушельницька О.В. Управління персоналом: навч. посіб. Київ : Кондор, 2003. 294 с.
8. Пархоменко-Кутцевіл О.І. Сучасна система управління персоналом державної служби України: проблеми та перспективи розвитку. *Демократичне врядування*. 2010. Вип. 5. URL : http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik5/fail/+Parhomenko.pdf (дата звернення: 10.10.2021 р.).
9. Стратегія реформування державного управління України на період до 2021 року : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 р. № 474. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/474-2016-p#Text> (втратив чинність).
10. Впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами (PoClick) в державних органах України. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3456-впровадження-інформаційної-системи-управління-людськими-ресурсами-poclick-в-державних-органах-україни> (дата звернення: 10.10.2021 р.).

References

1. Stratehiia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy na 2022–2025 roky: zatv. rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.07.2021 r. № 831-r. Data onovlennia: 21.07.2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-r#Text> (data zvernennia: 28.09.2021 r.).
2. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 r. № 889-VIII. Data onovlennia 14.01.2020 r. 04.03.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (data zvernennia: 29.09.2021 r.).
3. Pro skhvalennia Kontseptsii vprovadzhennia informatsiinoi systemy upravlinnia liudskymy resursamy v derzhavnykh orhanakh ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii» vid 01.12.2017 r. № 844-r. Data onovlennia 20.05.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/844-2017-r#Text> (data zvernennia: 10.10.2021 r.).
4. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro sluzhbu upravlinnia personalom derzhavnoho orhanu: Nakaz NADS vid 03.03.2016 r. № 46. Data onovlennia 31.07.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-16#Text> (data zvernennia: 10.10.2021 r.).
5. Pro Radu upravlinnia liudskymy resursamy derzhavnoi sluzhby pry Natsionalnomu ahentstvi Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby: Nakaz NADS vid 15.02.2018 r. № 47. Data onovlennia 15.03.2019 r. URL: <https://nads.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-polozhennya-pro-radu-upravlinnya-lyudskimi-resursami-pri-nads> (data zvernennia: 10.10.2021 r.).
6. Pachynckyi A. Clyzhy upravlinnia peponalom: ocoblyvosti ctvopennia i funktsionuvannia. *Depzhavne bydivnytsvo*. 2008. №2. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/3/04.pdf> (data zvernennia: 10.10.2021 r.).
7. Kpyshelnytska O.B. Upravlinnia peponalom: navch. pocib. Kyiv : Kondop, 2003. 294 s.
8. Parkhomenko-Kutsevil O.I. Suchasna systema upravlinnia personalom derzhavnoi sluzhby Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku. *Demokratychne vriaduvannia*. 2010. Vyp. 5. URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik5/fail/+Parhomenko.pdf (data zvernennia: 10.10.2021 r.).
9. Stratehiia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy na period do 2021 roku: zatv. rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.06.2016 r. № 474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/474-2016-r#Text> (vtратyv chynnist).
10. Vprovadzhennia informatsiinoi systemy upravlinnia liudskymy resursamy (PoClick) v derzhavnykh orhanakh Ukrainy. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3456-vprovadzhennia-informatsiinoi-systemy-upravlinnia-liudskymy-resursamy-poclick-v-derzhavnykh-orhanakh-ukrainy> (data zvernennia: 10.10.2021 r.).

**Банківське законодавство:
поняття, склад та місце в системі законодавства України**

Комзюк В. Л.

аспірант кафедри фінансового права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-4026-8434

komziuk@gmail.com

Ключові слова: законодавство, банківське законодавство, система законодавства, закони, підзаконні нормативно-правові акти, Національний банк України.

Проведено аналіз банківського законодавства України, здійснено визначення його поняття, складу, місця у системі законодавства України, розроблено нові теоретичні положення щодо удосконалення банківського законодавства. Здійснено етимологічний аналіз термінів «законодавство», «банківське законодавство» та суміжних. Відзначено, що термін «банківське законодавство» можна трактувати як звужено, так і розширено (вузько та широко). Вказано аргументи на користь широкого підходу до розглядуваного поняття та визначено основні підстави такого підходу. Виявлено, що офіційне визначення терміну «банківське законодавство» у нормативно-правових актах відсутнє та запропоновано авторське визначення вказаного терміна. Проаналізовано склад банківського законодавства як масиву нормативних актів, різноманітних за своєю формою, юридичною силою, сферою дії, та визначено особливості складу банківського законодавства. Відзначено, що основу складу банківського законодавства складають банківські закони та класифіковано їх за значенням для банківського законодавства. Розглянуто підзаконні нормативно-правові акти у банківському законодавстві України, та запропоновано визначення банківського підзаконного нормативно-правового акта. Звернено увагу на певні проблеми віднесення (невіднесення) актів Національного банку України до підзаконних нормативно-правових актів. Підкреслено підхід вчених щодо важливості актів НБУ як підзаконних актів у системі банківського законодавства України. З іншого боку, не варто відносити до підзаконних актів банківського законодавства повідомлення НБУ про облікову ціну банківських металів, про офіційний курс гривні щодо іноземних валют та подібні. Проведено аналіз місця банківського законодавства у системі законодавства України. Зауважено, що хоча до банківського законодавства належать норми однорідних галузей права, норми банківського законодавства у першу чергу є нормами фінансового законодавства, у наступну чергу – адміністративного, цивільного та інших галузей. Зазначено, що вагомою перешкодою для оптимального регулювання банківським законодавством банківських відносин є часте внесення змін й доповнень до законів. Аргументовано, що вагоме значення для подальшого розвитку саме стабільного банківського законодавства в Україні матиме прийняття загальної концепції розвитку банківської системи України, також актуальною продовжує бути проблема вивчення необхідності кодифікації банківського законодавства. Визначено перспективи подальших досліджень у розглядуваній сфері, до яких віднесено детальний аналіз усіх основних актів банківського законодавства України на предмет оцінки їх відповідності Базельським стандартам.

Banking legislation: the concept, composition and place in the system of legislation of Ukraine

Komziuk V. L.

Postgraduate Student at the Department of Financial Law

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-4026-8434

komziuk@gmail.com

Key words: *legislation, banking legislation, system of legislation, laws, bylaws, National Bank of Ukraine.*

The analysis of the banking legislation of Ukraine is carried out, its concept, structure, place in the system of the legislation of Ukraine is defined, new theoretical provisions concerning improvement of the banking legislation are developed. An etymological analysis of the terms “legislation”, “banking legislation” is carried out. It is noted that the definition “banking legislation” can be interpreted narrowly and expanded (narrow and wide). Arguments in favor of a broad approach to the concept are provided and the main grounds for such an approach are identified. It was identified that there is no official definition of the term “banking legislation” in regulations and the author's definition of this term is proposed. The composition of banking legislation as an array of regulations, different in form, legal force, scope, is analyzed, and the peculiarities of the composition of banking legislation are determined. It is noted that the basis of banking legislation is banking laws; they are classified by importance for banking legislation. The bylaws in the banking legislation of Ukraine are considered, and the definition of the bank bylaw is proposed. Attention is paid to certain problems of assignment (non-assignment) of the decrees of the National Bank of Ukraine to the bylaws. The approach of scientists to the importance of NBU decrees as bylaws in the banking legislation of Ukraine is emphasized. On the other hand, the bylaws of the NBU on the accounting price of bank metals, on the official exchange rate of the hryvnia against foreign currencies and the like should not be included in the bylaws of banking legislation. The analysis of the place of banking legislation in the system of legislation of Ukraine is carried out. It is noted that although the banking legislation includes norms of homogeneous branches of law, the norms of banking legislation are first of all norms of financial legislation, next – administrative, civil and other branches. It is noted that a significant obstacle to the optimal regulation of banking relations by banking legislation is the frequent introduction of amendments to the laws. It is argued that the adoption of a general concept for the development of the banking system of Ukraine will be important for the further development of strong banking legislation in Ukraine, and the problem of studying the need for codification of banking legislation continues to be relevant. Prospects for further research in this area are identified, which include a detailed analysis of all major acts of banking legislation of Ukraine to assess their compliance with Basel standards.

Вступ. За останні кілька років у нашій державі було прийнято низку нормативних актів, які регулюють ті чи інші сторони банківської діяльності. Законодавство, яке становить сучасну правову базу регулювання цієї діяльності, носить поліструктурний характер та включає такі складові частини, як: загальне законодавство, на основі

якого провадиться регулювання і розвиток усіх правових інститутів, у тому числі й банківських; фінансове галузеве законодавство, яке закріплює відповідні однорідні суспільні відносини; законодавство, яке врегульовує безпосередньо банківські відносини; законодавство, яке регулює окремі банківські відносини (адміністративне,

податкове, земельне, цивільне тощо); спеціальне (вузькоспеціальне) банківське законодавство в окремих сферах цієї діяльності.

Отже, норми, які врегульовують банківську діяльність, містяться у багатьох різних за юридичною силою, галузевою належністю нормативно-правових актах, у зв'язку із чим доволі часто виникають окремі правові колізії, у банківському законодавстві України містяться прогалини та інші дефекти права. Тому сьогодні задля забезпечення розбудови банківської діяльності удосконалення правових засад вимагає поняття, склад банківського законодавства, його місце у загальній системі законодавства України.

Перспективи вдосконалення банківського законодавства України, його складу, місця у системі законодавства розглядалися у роботах численних українських та зарубіжних вчених. Різні аспекти правового регулювання банківсько-правового забезпечення вивчали у своїх працях вчені-юристи, а також фахівці із державного управління, економісти та інші фахівці банківської справи, банківського менеджменту. Серед них варто назвати, зокрема, праці таких авторів, як Л.К. Воронова, Д.О. Гетманцев, Н.Е. Златіна, О.С. Майстренко, О.П. Орлюк, Л.В. Панова, П.С. Пацурківський, Н.Г. Шукліна та ін.

Однак вузькоспеціальних досліджень, присвячених проблемам банківського законодавства України та перспективам його удосконалення, зокрема з урахуванням необхідності імплементації Базельських стандартів банківської діяльності до законодавства України, усе ще не достатньо. Більше того, можна зазначити, що банківське законодавство завжди вимагатиме постійного оновлення й удосконалення, що також обґрунтовує актуальність цієї теми дослідження. Тому наразі важливим є аналіз банківського законодавства України.

Метою статті є дослідження поняття, складу банківського законодавства України, його місця у системі всього українського законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературі наразі є різноманітні думки щодо термінів «законодавство», «система законодавства» та подібних. Практично усі словникові, енциклопедичні, довідкові та інші видання наводять кілька визначень терміна «законодавство».

Так, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» вказаний термін тлумачить як «1. Встановлення, видання законів» та «2. Сукупність усіх законів (у 1 знач.), що діють у якій-небудь державі. // Сукупність законів, що належать до окремої ділянки права» [1, с. 397]. Зрозуміло, що вказані загальнотеоретичні визначення не можуть задовольнити наше спеціалізоване дослідження та мають низку недоліків. Зокрема,

«встановлення, видання законів» більше характеризує не законодавство, а законодавчий процес, а «сукупність законів, що належать до окремої ділянки права» розкриває сутність не усього, а галузевого законодавства. Більш прийнятним є визначення законодавства як сукупності усіх законів, які діють у державі.

Ю.С. Шемшученко характеризує термін «законодавство» у «Юридичній енциклопедії» (видання 1999 року) як систему нормативних актів, якими регулюються суспільні відносини [2, с. 499]. На наш погляд, у цьому визначенні наголошується на важливості визначати законодавство саме як «систему» нормативних актів. Також варто додати, що більшість енциклопедичних та подібних видань, як і зазначені, підкреслюють багатозначність терміну.

О.П. Орлюк у глосарії до посібника «Фінансове право» визначає банківське законодавство таким чином: це «система всіх упорядкованих певним чином нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері банківської діяльності» [3, с. 517]. У вказаному визначенні наголошено на «системі» нормативно-правових актів, а також на необхідності їх упорядкування, на регуляції відносини саме у банківській сфері.

Із визначень останніх років можна навести погляд Л.В. Панової, яка зазначає, що «державна буде цілісна система нормативно-правових актів, що визначається категорією «банківське законодавство» [4, с. 107]. Дослідниця також підкреслює, що ефективність дії вказаних правових норм повинна вимірюватися «за критерієм здатності приводити суспільні відносини до позитивних результатів» [4, с. 107]. Тобто фактично ототожнюється банківське законодавство і система нормативно-правових актів, що визначається цією категорією.

О.С. Майстренко у визначення банківського законодавства підкреслює важливість у його складі норм різних галузей права, а також виділяє як специфічну особливість значну кількість підзаконних нормативних актів та недостатність законів [5, с. 280]. На погляд Н.А. Фукс, норми спеціального банківського законодавства «мають визначати основоположні засади створення та діяльності банків, здійснення банківської діяльності та побудови банківської системи» [6, с. 85]. Дослідниця також відзначає, що в Україні таке законодавство ще повністю не сформовано [6, с. 85]. За останніми поглядами варто погодитись. На наш погляд, для повного формування складу банківського законодавства необхідно від 10 до 15 основних законів, які регулюватимуть основні положення, або прийняття Банківського кодексу чи аналогічного акту.

Що стосується офіційного законодавчого визначення терміна «банківське законодавство»,

то воно у нормативно-правових актах відсутнє. У свій час Конституційний Суд України (далі – КСУ) у Рішенні щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) у справі про тлумачення терміну «законодавство» від 9 липня 1998 року № 12-рп/98 відзначив, що терміном «законодавство», яке вживається саме у ч. 3 ст. 21 КЗпП України, охоплюються «закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України» [7].

Із цим Рішенням КСУ погодились не всі вчені і практичні працівники. Відразу суддя КСУ М.Д. Савенко у Окремій думці щодо цього Рішення КСУ відзначив, що під «законодавством» варто розуміти лише сукупність законів, які прийняті законодавчим органом – Верховною Радою України. Проте Окрема думка судді КСУ щодо Рішення КСУ не створює правових наслідків, а лише висловлює або збіжну (у меншості випадків), або протилежну (відмінну) (у більшості випадків) позицію суддів КСУ, тому не може бути джерелом права, оскільки для цього немає юридичних підстав.

У подальшому змінами до ст. 21 КЗпП України термін «законодавство» було виключено. Проте оскільки в Україні наразі немає юридичного механізму визнання нечинними актів Конституційного Суду України, вказане тлумачення КСУ може підлягати врахуванню при визначенні терміну «законодавство», але лише до трудового законодавства, і не може бути застосоване до тлумачення терміну «банківське законодавство».

Отже, термін «банківське законодавство» можна трактувати як звужено, так і розширено (вузько та широко). Такі підходи доволі часто зустрічаються у спеціалізованій юридичній літературі, у тому числі й з банківського права.

Звужений підхід до поняття «банківське законодавство» передбачає, що до його складу варто відносити лише акти на рівні закону: 1) Конституція України; 2) міжнародні договори (інші угоди, акти), згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 3) кодекси України, прийняті Верховною Радою України; 4) закони України, прийняті Верховною Радою України; 5) акти, прийняті Верховною Радою України за процедурою прийняття законів, хоча у самому акті може бути не вказано, що це саме «Закон України» – основи законодавства, декларації тощо; 6) Рішення Конституційного Суду України та його сенатів; 7) чинні на сьогодні декрети Кабінету Міністрів України, прийняті у 1992–1993 роках

у межах тимчасового делегування повноважень Уряду України видавати декрети у сфері законодавчого регулювання.

Якщо брати до уваги розширене тлумачення терміна «законодавство», то воно якраз і наведене у Рішенні КСУ № 12-рп/98. Незважаючи на те, що вказане тлумачення КСУ не може бути застосоване до банківського законодавства, ми є прихильниками широкого підходу до розглядуваного поняття. Підставами цього є такі: 1) термін «законодавство» не тотожний терміну «закон» (чи акту однакової юридичної сили), і кожен із цих термінів має своє значення; 2) законів (чи актів з однаковою юридичною силою), які регулюють банківську справу, небагато, і обсяг вони мають недостатній для врегулювання всього масиву банківських відносин; 3) дуже важливими джерелами банківського законодавства є акти НБУ, які не є законами.

Отже, можна навести авторське визначення терміна «банківське законодавство»: це система чинних нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері банківської діяльності (банківські відносини), і яка складається з Конституції України, міжнародних договорів України у банківській сфері, згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України, законів України та актів з однаковою юридичною силою, які регулюють окремі сфери банківської діяльності, підзаконних та подібних актів, упорядкованих за їх юридичною силою.

Склад банківського законодавства становить доволі значний масив нормативних актів, які різноманітні за своєю формою, юридичною силою, сферою дії. Згідно із цим склад банківського законодавства України має низку особливостей. Наприклад, О.А. Костюченко виділяє чотири особливості: міжгалузевий характер; значна кількість підзаконних нормативних актів; основний масив актів, представлений відомчими нормативними банківськими актами; проблеми розмежування банківського законодавства з іншими галузями законодавства [8, с. 14–15].

Основу складу банківського законодавства складають банківські закони. На сьогодні правове регулювання діяльності українських банків визначають такі закони України, як «Про банки і банківську діяльність» [9], «Про Національний банк України» [10] та інші.

Визначення терміна «підзаконні нормативно-правові акти» законодавство України (ні банківське, ні інше) не містить, хоча вказаний термін зустрічається у законах України. Тому можна сформулювати таке визначення банківського підзаконного нормативно-правового акта: це нормативний акт-документ, який приймається (видається) компетентним органом, посадовою особою

на основі чинних законів України (актів з однаковою юридичною силою) та відповідно до них та спрямований на конкретизацію і реалізацію законів України у банківській сфері.

Офіційних переліків підзаконних нормативно-правових актів законодавство України також не містить, проте звичайно до них відносять укази (іноді і розпорядження) Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови (іноді і розпорядження) Кабінету Міністрів України, акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та інші.

У контексті нашого дослідження уявляється важливим віднесення (або невіднесення) до підзаконних нормативно-правових актів актів Національного банку України (далі – НБУ). Так, О.О. Драчевська звертає увагу на положення, інструкції, інші акти, які затверджуються Постановами Правління НБУ, що саме ці акти детально роз'яснюють сутність законів у банківській сфері [11, с. 83]. О.В. Михайлов та Т.В. Коваленко відносять акти НБУ до підзаконних актів та зазначають, що особливістю банківських відносин є саме значна роль цих актів, зокрема, постанов НБУ, що надає підстави говорити про наявність у НБУ нормотворчих повноважень [12, с. 49]. Отже, багато із дослідників підкреслюють важливість актів НБУ як підзаконних актів у системі банківського законодавства України.

На наш погляд, акти НБУ відносяться до банківських підзаконних нормативно-правових актів, і, відповідно, до складу банківського законодавства, проте не всі, які видаються НБУ. Зокрема, однозначно варто віднести до постанови Правління НБУ, оскільки вони регулюють дуже важливі сфери банківської діяльності. Так, у контексті нашої роботи можемо зазначити, що важливим є норма п. 24 Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затвержене Постановою Правління Національного банку України від 19 травня 2020 року № 65, яка визначає регуляцію внутрішніх документів банку з питань ПВК/ФТ (запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення), які розробляються банком із урахуванням у тому числі й вимог Базельського комітету з банківського нагляду [13]. З іншого боку, не варто відносити до підзаконних актів банківського законодавства повідомлення НБУ про облікову ціну банківських металів, про офіційний курс гривні щодо іноземних валют та подібні.

Вважаємо цінним для розуміння складу банківського законодавства науковий доробок Н.Е. Златіної, котра запропоновано «ієрархічну структуру системи банківського законодавства, яка передба-

чає державне регулювання банківської системи – зовнішнє та внутрішнє, а також локальне регулювання» [14, с. 44].

Аналізуючи місце в системі законодавства України, варто навести погляд таких вчених, як Д.О. Гетманцев та Н.Г. Шукліна, що банківське законодавство за змістом є «комплексним міжгалузевим правовим явищем, яке складається з приписів приватно-правового і публічно-правового характеру, об'єднаних таким предметом правового регулювання, як суспільні відносини, що складаються в сфері банківської діяльності й функціонування банківської системи» [15, с. 17]. Це досить розширене визначення розглядуваного терміна, з яким у більшості його компонентів можна погодитись, проте, на наш погляд, банківське законодавство не можна вважати «комплексним міжгалузевим правовим явищем», оскільки банківське право – це підгалузь фінансового права.

Із збіжних визначень можна навести погляд В.Г. Савенкової, висловлений у дисертації: дослідниця вбачає, що банківське законодавство «складається з правових форм, до яких належать правові норми різних галузей права, що не є однорідними, – це, в першу чергу, норми фінансового, адміністративного і цивільного права» [16, с. 42]. Щодо цього варто зауважити, що хоча до банківського законодавства дійсно належать норми однорідних галузей права, норми банківського законодавства – у першу чергу норми фінансового законодавства, а лише в наступну чергу – адміністративного, цивільного та інших галузей.

Наостанок зазначимо, що доволі вагомою перешкодою для оптимального регулювання банківським законодавством банківських відносин є дуже часте внесення змін й доповнень до законів, іноді відразу після прийняття законів. Хоча це говорить про реагування законодавця на зміни у банківських відносинах, подібні часті зміни та доповнення, звісно, не сприяють стабільності банківського законодавства. Зокрема, лише у червні 2021 року тричі вносились зміни у Закон України «Про банки і банківську діяльність». Тому вагоме значення для подальшого розвитку саме стабільного банківського законодавства в Україні матиме прийняття загальної концепції розвитку банківської системи України, яка повинна містити основні шляхи, напрями, методи розвитку, очікувані результати удосконалення банківського законодавства України.

Висновки. Отже, потрібно розрізнати вузьке та широке розуміння терміну «банківське законодавство». Системний аналіз показує, що більш оптимальним є застосування широкого підходу до поняття «банківське законодавство». Основу складу банківського законодавства складають банківські закони. Банківські підзаконні

нормативно-правові акти – це нормативні акти-документи, які приймаються (видаються) компетентним органом, посадовою особою на основі чинних законів України (актів з однаковою юридичною силою) та відповідно до них та спрямовані на конкретизацію і реалізацію законів України у банківській сфері. Крім релевантних указів Президента України, постанов Верховної Ради України, постанов Кабінету Міністрів України, актів міністерств, інших центральних

органів виконавчої влади, основний масив підзаконних нормативно-правових актів банківського законодавства складають постанови Правління НБУ, оскільки вони найдетальніше регулюють усі важливі сфери банківської діяльності. Перспективними напрямками подальших досліджень у розглядуваній сфері вважаємо детальний аналіз усіх основних актів банківського законодавства України на предмет оцінки їхньої відповідності Базельським стандартам.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. та гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Шемшученко Ю.С. Законодавство. *Юридична енциклопедія* : В 6-ти тт. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1999. Т. 2. С. 499.
3. Орлюк О.П. Фінансове право : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
4. Панова Л.В. Банківські правовідносини : приватно-правовий і публічно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 46. С. 107.
5. Майстренко О.С. Законодавчо-нормативне регулювання питань фінансової стабільності банківської системи. *Травневі правові читання* : Матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 7 травня 2020 р.) / ред. колегія : В. Гвоздь та ін. Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 279–280.
6. Фукс Н.А. Банківська система України : правові аспекти становлення та розвитку в сучасних умовах. *Правове регулювання економіки*. 2015. № 15. С. 72–87.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі про тлумачення терміну «законодавство» від 9 липня 1998 року № 12-рп/98. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text> (дата звернення: 21.10.2021).
8. Костюченко О.А. Банківське право : підручник. 3-є вид. Київ : А.С.К., 2003. 928 с.
9. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 21.10.2021).
10. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 21.10.2021).
11. Драчевська О.О. Адміністративно-правове регулювання банківської системи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 196 с.
12. Михайлов О.В., Коваленко Т.В. Щодо загальних ознак джерел банківського права. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні* : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26–27 червня 2020 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 46–50.
13. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного Банку України від 19 травня 2020 року № 65. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (дата звернення: 21.10.2021).
14. Златіна Н. Система банківського законодавства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Юридичні науки*. 2016. № 1(102). С. 44–47.
15. Гетманцев Д.О., Шукліна Н.Г. Банківське право України : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
16. Савенкова В.Г. Правове регулювання банківських відносин в Україні та країнах-членах Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 233 с.

References

1. Busel V.T. (2015). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv ; Irpin : VTF «Perun» (in Ukrainian).
2. Shemshuchenko Yu.S. (ed.). (1999). *Zakonodavstvo* [Legislation]. *Yurydychna entsyklopediya: v 6 t. Tom 2*. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia. Vol. 2 (in Ukrainian).
3. Orliuk O.P. (2003). *Finansove pravo : navchalnyi posibnyk* [Financial law : textbook]. Kyiv : Yurinkom Inter (in Ukrainian).

4. Panova L.V. (2020). Bankivski pravovidnosyny : pryvatno-pravovyi i publichno-pravovyi aspekt [Banking relations : private law and public law aspect]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Yurysprudentsiya*, 46, 107-106 (in Ukrainian).
5. Maistrenko O.S., Hvozd, V. (ed.) (2020). Zakonodavcho-normatyvne rehuliuвання pytan finansovoi stabilnosti bankivskoi systemy [Legislative and normative regulation of financial stability of the banking system]. *Travnevi pravovi chytannia : Materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Cherkasy, 7 travnia 2020 r.)*. Cherkasy : ChIPB imeni Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy (in Ukrainian).
6. Fuks N.A. (2015). Bankivska systema Ukrainy : pravovi aspekty stanovlennia ta rozvytku v suchasnykh umovakh [Banking system of Ukraine : legal aspects of formation and development in current conditions]. *Pravove rehuliuвання ekonomiky*, 15, 72–87 (in Ukrainian).
7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi pro tлумachennia terminu «zakonodavstvo» [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of interpretation of the term «legislation»] vid 9 lypnia 1998 roku No. 12-rp/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text> (access date: 21.10.2021) [in Ukrainian].
8. Kostiuchenko O.A. (2003). Bankivske pravo : pidruchnyk [Banking law : textbook]. 3-ye vyd. Kyiv : A.S.K. (in Ukrainian).
9. Pro banky i bankivsku diialnist [On Banks and Banking] : Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 2000 roku No. 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (access date: 21.10.2021) [in Ukrainian].
10. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy [On the National Bank of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 20 travnia 1999 roku No. 679-KhIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (access date: 21.10.2021) [in Ukrainian].
11. Drachevska O.O. (2021). Administratyvno-pravove rehuliuвання bankivskoi systemy v Ukraini [Administrative and Legal Regulation of the Banking System in Ukraine] : Candidate's thesis. Kyiv (in Ukrainian).
12. Mykhailov O.V., Kovalenko, T.V. (2020). Shchodo zahalnykh oznak dzherel bankivskoho prava [Regarding the general features of the sources of banking law]. Aktualni pytannia rozvytku pravovoi derzhavy v umovakh suchasnoho stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini : Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 26–27 chervnia 2020 r.). Kharkiv : HO «Asotsiatsiia aspirantiv-yurystiv» (in Ukrainian).
13. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia bankamy finansovoho monitorynhu [On approval of the Regulation on financial monitoring by banks] : Postanova Pravlinnia Natsionalnoho Banku Ukrainy vid 19 travnia 2020 roku No. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (access date: 21.10.2021) [in Ukrainian].
14. Zlatina N. (2016). Systema bankivskoho zakonodavstva [System of banking legislation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*, 1 (102), 44–47 (in Ukrainian).
15. Hetmantsev D.O., Shuklina, N.H. (2007). Bankivske pravo Ukrainy : navchalnyi posibnyk [Banking Law of Ukraine : textbook]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
16. Savenkova V.H. (2018). Pravove rehuliuвання bankivskykh vidnosyn v Ukraini ta krainakh-chlenakh Yevropeiskoho Soiuzu [Legal regulation of banking relations in Ukraine and member states of the European Union] : Candidate's thesis. Kyiv (in Ukrainian).

Особливості адміністративно-правового забезпечення вакцинації в Україні

Курінний Є. В.

доктор юридичних наук, професор

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

anastasiaeland@gmail.com

Ключові слова: *адміністративно-правове забезпечення, вакцинація, щеплення, пандемія COVID-19, суспільні відносини, суспільні потреби, цивілізаційна парадигма.*

Статтю присвячено актуальній проблемі – загальній характеристиці особливостей адміністративно-правового забезпечення вакцинації в Україні.

Зокрема, наголошується, що вакцинацію можна визнати найбільш поширеним та ефективним засобом профілактики багатьох небезпечних хвороб, що неодноразово викликали спалахи численних епідемій серед людства або ж пандемії COVID-19.

Зазначається, що засадничим законодавчим актом у сфері вакцинації можна вважати Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 р., у ч. 1 ст. 12 якого зазначається, що профілактичні щеплення проти дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу є обов'язковими і включаються до календаря щеплень.

Звертається увага: незважаючи на те високе соціальне значення, яке відіграють профілактичні щеплення в житті українських громадян, в останні 10–15 років в Україні суттєво знизилися показники відповідних вакцинацій. Не довіряють вакцинації загалом і виробникам вакцини зокрема, не довіряють медикам, які роблять щеплення, і умовам, у яких зберігаються вакцини, бояться хвороб і побічних ефектів через вакцинацію – такі причини відмов від вакцинації в останні роки наводять у дослідженні Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ).

Наголошується, що про продовження значних проблем з вакцинацією в Україні свідчать негативні показники щеплень від коронавірусу COVID-19. Так, станом на 28 жовтня 2021 року в Україні повністю вакцинувалися 7 217 383 громадян (17,37%), одне щеплення зробили 9 576 175 (23,04%) осіб. На цю ж дату у світі середній показник зазначеної вакцинації становить 38,6%, серед наших сусідів – Румунія – 30,7%, Молдова – 31,6%, Угорщина – 58,8%, Словаччина – 42,2%, Польща – 52,6%, Білорусь – 21,3%, Росія – 32,8%.

За результатами спільного дослідження фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центру політичної соціології, понад 56% українців, опитаних соціологами у серпні 2021 року, не мають наміру робити щеплення від коронавірусу і вважають, що можна захиститися миючи руки і дотримуючись дистанції.

Звертається увага на те, що норми адміністративного права в медичній сфері (як і в інших важливих сферах соціального життя) мають значний потенціал забезпечувального, регуляторного, процесуального (процедурного), охоронного, виховного характеру.

Наголошується, що суспільні потреби у сфері вакцинації загалом та вакцинації від COVID-19 зокрема доречно поділити на два складники: ті, які безпосередньо стосуються відповідних щеплень, та ті, що лише опосередковано пов'язані з ними. До першої частини адміністративно-правових потреб у цій сфері слід зарахувати такі основні групи суспільних потреб стосовно: організації щеплень людей; забезпечення безпосередньої процедури щеплень; здійснення контролю та адміністративно-правової охорони у сфері вакцинації; реалізації завдань вакцинації

в особливих умовах (зокрема, під час пандемій та епідемій). Другий блок адміністративно-правових потреб лише опосередковано пов'язаний з організацією та здійсненням вакцинації. Попри це, такий комплекс потреб стосується установчих суспільних потреб та інтересів, що визначають характеристики організації та функціонування українського суспільства і держави. Остання, на відміну від соціально та економічно розвинутих країн світу, відрізняється своєю атиповістю, головною ознакою якої є неспроможність повно та своєчасно реалізувати покладені на неї основні функції та соціальні завдання (одним із яких є належний рівень медичного забезпечення громадян).

Констатується, що основними особливостями теперішнього адміністративно-правового забезпечення вакцинації в Україні є: домінування норм адміністративного права у чинному законодавстві, що регламентує порядок організації та проведення відповідних щеплень; здійснення в умовах пандемії COVID-19; зростаюча поширеність антивакційних настроїв серед значної частини населення; недостатній рівень використання потенціалу адміністративного права для усунення недоліків в організації вакцинації, її процедур, відповідної правової охорони та роз'яснювальної роботи щодо необхідності щеплень; продовження здійснення в застарілому та малоефективному форматі регулювання суспільних відносин, що має бути замінений на сучасну та дієву модель забезпечення реалізації об'єктивних суспільних потреб у сфері вакцинації, яка гарантуватиме позитивні результати роботи у разі не тільки повного та своєчасного втілення у життя відповідних суспільних потреб, а й за умов формування в Україні нової цивілізаційної парадигми, головними складниками якої мають стати вільна та позитивно реалізована Людина-Громадянин, соціально здорове громадянське суспільство, потужна та авторитетна правова держава.

Special aspects of administrative law support of vaccination in Ukraine

Kurinni Ye. V.

Doctor of Law, Professor

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho st., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

Anastasiaeland@gmail.com

Key words: *administrative law support, vaccination, injection, COVID-19 pandemic, social relations, social needs, civilizational paradigm.*

The article is devoted to the topical issue – the general characteristics of special aspects of administrative law support of vaccination in Ukraine.

In particular, it is emphasized that vaccination can be recognized the most widespread and effective means of preventing many dangerous illnesses, which repeatedly have caused the outbreak of numerous human epidemics – now, it is about the COVID-19 pandemic.

It is noted that the Law of Ukraine “On Protection of the Population from Infectious Diseases” as of April 6, 2000, can be considered the basic legislative act in the field of vaccination. Part 1 of Art. 12 states that preventive vaccinations against diphtheria, pertussis, measles, polio, tetanus, tuberculosis are mandatory and are included in the vaccination calendar.

The author highlights that despite the high social significance, which preventive vaccinations play in the life of Ukrainian citizens, the rates of relevant vaccinations have noticeably decreased in recent 10–15 years in Ukraine. Researches of the United Nations Children’s Fund (UNICEF) mark the following reasons for the refusal of vaccination in recent years: people do not trust vaccination in general and vaccine manufacturers in particular;

people do not trust healthcare specialists who vaccinate and storage conditions; people are afraid of diseases and side effects due to vaccination.

The research emphasizes that negative indicators of COVID-19 vaccination during the ongoing pandemic this year confirm that Ukraine is experiencing critical vaccination challenges. Thus, in Ukraine, 7 217 383 citizens (17.37%) were fully vaccinated, and 9 576 175 (23.04%) citizens received one dose of the vaccine as of October 28, 2021. At that date, an average indicator of vaccination around the world was 38.6%, among our neighbors: Romania – 30.7%, Moldova – 31.6%, Hungary 58.8%, Slovakia – 42.2%, Poland – 52.6%, Belarus – 21.3%, Russia – 32.8%.

According to findings of the joint research of Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Fund and the Center for Political Sociology, more than 56% of Ukrainians, whom sociologists interrogated in August 2021, do not intend to receive a COVID-19 vaccine and believe that one can protect oneself by washing hands and keeping social distance.

Attention is drawn to the fact that rules of administrative law in the medical sphere (as well as in other important spheres of social life) have a significant potential of security, regulatory, procedural, guarded, and educational nature.

It is emphasized that social needs in the field of vaccination in general and vaccination against COVID-19 in particular should be divided into two components: those directly related to the relevant vaccinations and those that are indirectly related to them. The former block of administrative needs in the sphere under consideration should comprise the following groups of social needs: organization of human vaccinations; providing a direct vaccination procedure; control and administrative law protection in the field of vaccination; implementation of vaccination tasks in special conditions (first of all, during pandemics and epidemics). The second block of administrative law needs is indirectly related to the organization and implementation of vaccination. However, this complex of needs mainly concerns constituent social needs and interests that determine the characteristics of the organization and functioning of Ukrainian society and state. The latter, compared to socially and economically developed countries of the world, differs in its atypicality, the main feature of which is the inability to fully and timely implement its primary functions and social tasks (one of which is the appropriate level of medical care for citizens).

The research states that principal features of the current administrative law support of vaccination in Ukraine are as follows: the dominance of administrative rules in the current legislation governing the organization and conduct of relevant vaccines; special conditions for implementation – the COVID-19 pandemic; the growing prevalence of anti-vaccine attitudes among the greater part of the population; insufficient use of the capacity of administrative law to address the existing shortcomings of the organization of vaccination, its procedures, appropriate legal protection, and outreach on the need for vaccinations; ongoing outdated and ineffective implementation of the regulation of public relations, which should be replaced with a modern and effective model of ensuring the fulfillment of objectively existing social needs in vaccination that will guarantee positive results in case of not only full and timely implementation of relevant social needs but also under the formation of a new civilizational paradigm in Ukraine, the main components of which should be a free and positively realized Man-Citizen, a socially healthy civil society, a powerful and authoritative rule-of-law state.

Чинна Конституція нашої держави проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю (ст. 31). Також у нормі, закріпленій у ч. 1 ст. 49 Основного Закону, для кожного громадянина передбачене право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Забезпечення належного рівня здоров'я громадян є одним із найважливіших соціальних завдань, які покладаються на будь-яке державне утворення, зокрема й на рідне для нас – українське. Для повної реалізації зазначеного завдання

державі має бути успішною в усіх ключових сферах суспільного буття (економічній, соціально-культурній та політичній). Якщо ця успішність є сумнівною або взагалі не спостерігається внаслідок хронічних та перманентних криз (як це зараз відбувається в Україні), то в конкретній державі виникають невідповідності між задекларованими правами її громадян та реальним станом їх реалізації з боку відповідних владних структур, починаючи з найвищої посадової особи держави та завершуючи репрезентантом найнижчого рівня системи управлінського

апарату певної соціально-економічної сфери, зокрема й медичної.

Серед головних складників сфери охорони здоров'я профілактика захворювань серед громадян є однією з пріоритетних, бо за умов ефективного використання відповідних медичних маніпуляцій, можна якщо не повністю попереджати, то максимально мінімізувати розповсюдження значної кількості небезпечних захворювань, які ще декілька десятиліть тому становили серйозну загрозу для людства (віспа, туберкульоз, чума, правець тощо).

Вакцинацію можна визнати найбільш поширеним та ефективним засобом профілактики не тільки вищезгаданих захворювань, а й багатьох інших, що неодноразово викликали спалахи численних епідемій серед людства або ж пандемії COVID-19, як зараз.

На перший погляд, основним правовим інструментарієм, що має забезпечувати реалізацію відповідних груп суспільних потреб у сфері охорони здоров'я загалом та вакцинації зокрема, є норми так званого медичного права – комплексної галузі вітчизняного права, зумовленої специфічним предметом регулювання. Якщо ж, однак, згадати позицію метра української адміністративно-правової науки В.Б. Авер'янова стосовно комплексних галузей права, який уважав їх комплексними галузями законодавства, а не власне галузями права [1, с.11], то можна стверджувати, що основу згаданого медичного права становлять адміністративно-правові норми, які разом із відповідними нормами цивільного, кримінального, міжнародного, фінансового права утворюють вітчизняне медичне законодавство (умовно медичне право). Нормами адміністративного права у сфері охорони здоров'я в Україні забезпечуються питання організації та функціонування вітчизняної системи охорони здоров'я, державної політики у цій сфері, більшості спеціальних процедур (зокрема, процедур щеплень), адміністративно-правового захисту суспільних відносин, пов'язаних з охороною здоров'я.

Проблематика правого забезпечення організації та функціонування системи охорони здоров'я, зважаючи на її нагальність, завжди перебуває у центрі уваги представників правової науки України. Ураховуючи труднощі вакцинації в нашій державі, поза нашою увагою також не можуть лишатись аспекти, що стосуються цього стратегічно важливого напрямку профілактики захворювань, які набули своєї особливої актуальності в умовах боротьби з пандемією, що вирує у світі останні півтора року.

Незважаючи на злободенність, питання правового забезпечення вакцинації в Україні залишаються недостатньо вивченими, а їх належне

вирішення потребує свого подальшого наукового супроводження. Для обрання правильного вектора подальших досліджень та зміцнення наукового обґрунтування розв'язання порушеної проблеми, на наш погляд, доречно використати потенціал науки українського адміністративного права. Зокрема, науково-теоретичною основою цієї роботи мають стати праці таких визнаних представників української адміністративно-правової науки, як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Р.А. Калюжний, В.К. Колпаків, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, В.Я. Настюк, О.І. Харитонова та ін.

Ураховуючи нагальність, беззаперечну соціальну важливість і затребуваність порушеного питання, головною метою статті має стати розгляд особливостей адміністративно-правового забезпечення вакцинації громадян в Україні.

На початку викладення основного матеріалу необхідно зазначити, що об'єктами здійснення вакцинації можуть бути як люди, так і тварини (серед останніх найпоширенішим є щеплення від сказу). Однак наша праця присвячена саме людям, а відповідні маніпуляційні заходи з нашими «молодшими братами» залишаються за межами предмета цього дослідження, однак ці факти, враховуючи те, що з кожним роком зростають вияви масових захворювань із боку як свійських, так і диких тварин, теж не можуть не слугувати серйозним приводом для подальшого вивчення.

Відносини, пов'язані з вакцинацією людей, мають порівняно нетривалу але повчальну історію. «Vaccinia» у перекладі з латинської мови означає «коров'яча віспа». Із XVII століття в Європі тривала епідемія натуральної віспи – дуже заразного захворювання, летальність якого становила близько 40% (а в деяких випадках і до 90%). Наприкінці XVIII століття вчені виявили цікаву закономірність: ті, хто перехворів на коров'ячу віспу (або «хворобу доярок») не заражались натуральною віспою. Перше справжнє щеплення було зроблено 14 травня 1796 року. Англійський медик Едвард Дженнер заразив 8-річного хлопчика коров'ячої віспою. Після одужання дитина одужала, її заразили натуральною віспою, але хвороба в малюка не розвинулася. Саме так з'явилася перша у світі вакцина [2].

І все ж основоположниками сучасної мікробіології та імунології, своєрідними батьками сучасної вакцинації вважаються всесвітньо відомі вчені XIX сторіччя Луї Пастер, Роберт Кох та Фердінанд Кон.

Віспа, поліомієліт, кір, малярія – ось неповний перелік небезпечних хвороб, які людству вдалося звести майже нанівець за допомогою обов'язкової масової вакцинації.

Історія нашої країни довела, що за допомогою вакцинації (як за часів СРСР, так і в період неза-

лежної України) вдалося зберегти десятки, а то й сотні тисяч життів українців (від немовлят до людей похилого віку) від небезпечних та підступних інфекційних та неінфекційних хвороб.

Зasadничим законодавчим актом у сфері вакцинації можна вважати Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 р., у ч. 1 ст. 12 якого зазначається, що профілактичні щеплення проти дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу є обов'язковими і включаються до календаря щеплень [3].

Згаданий календар затверджений наказом МОЗ України № 595 від 16 вересня 2011 року «Про порядок проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів». Цим же відомчим нормативно-правовим актом визначений Перелік медичних протипоказань та застережень до проведення профілактичних щеплень.

Календар профілактичних щеплень в Україні (далі – Календар) – нормативно-правовий акт центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, яким установлюються перелік обов'язкових профілактичних щеплень та оптимальні строки їх проведення.

Цей Календар містить обов'язкові профілактичні щеплення з метою запобігання захворюванням на дифтерію, кашлюк, кір, поліомієліт, правець, туберкульоз.

Інші обов'язкові щеплення встановлюються відповідно до цього Календаря для груп населення: за віком; щеплення дітей із порушенням цього Календаря; щеплення ВІЛ-інфікованих осіб; за станом здоров'я; щеплення дітей після алло/ауто-ТСКГ (трансплантація стовбурових гемопоетичних клітин); щеплення на ендемічних і ензоотичних територіях та за епідемічними показаннями.

Обов'язковим профілактичним щепленням для запобігання поширенню інших інфекційних захворювань підлягають окремі категорії працівників з огляду на особливості виробництва або виконуваної ними роботи.

У разі загрози виникнення особливо небезпечної інфекційної хвороби або масового поширення небезпечної інфекційної хвороби на відповідних територіях та об'єктах можуть проводитися обов'язкові профілактичні щеплення проти цієї інфекційної хвороби.

Також у Календарі вакцинація (щеплення, імунізація) визначається як створення штучного імунітету в людини до певних інфекційних хвороб шляхом введення вакцини чи імуноглобуліну [4].

Згідно з ч. 2 ст. 8 вищенаведеного Закону профілактичні щеплення проти інфекційних хвороб,

унесених до календаря щеплень, та профілактичні щеплення за епідемічними показаннями проводяться для громадян безоплатно, тобто за рахунок коштів місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Відповідно до ст. 15 цього Закону прийом дітей до виховних, навчальних, оздоровчих та інших дитячих закладів проводиться за наявності відповідної довідки закладу охорони здоров'я, в якому дитина перебуває під медичним наглядом. Довідка видається на підставі даних медичного огляду дитини, якщо відсутні медичні протипоказання для її перебування в цьому закладі, а також якщо їй проведено профілактичні щеплення згідно з календарем щеплень і вона не перебувала в контакті з хворими на інфекційні хвороби або бактеріоносцями.

Дітям, які не отримали профілактичних щеплень згідно з календарем щеплень, відвідування дитячих закладів не дозволяється. Якщо профілактичні щеплення дітям проведено з порушенням установлених строків у зв'язку з медичними протипоказаннями, то за благополучної епідемічної ситуації за рішенням консилиуму відповідних лікарів вони можуть бути прийняті до відповідного дитячого закладу та відвідувати його.

Порядок проведення медичних оглядів дітей і форма довідки для прийому їх до дитячих закладів установлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [3].

Не зважаючи на те високе соціальне значення, яке відіграють профілактичні щеплення у житті українських громадян, в останні 10–15 років в Україні суттєво знизилися показники відповідних вакцинацій.

Не довіряють вакцинації загалом і виробникам вакцини зокрема, не довіряють медикам, які роблять щеплення, і умовам, у яких зберігаються вакцини, бояться хвороб і побічних ефектів через вакцинацію – такі причини відмов від вакцинації в останні роки наводять у дослідженні Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ).

За останні 10 років антивакцинальні настрої в Україні дуже посилилися, а кількість вакцинованих дітей постійно зменшується. Так, якщо у 2009 році близько 80% дітей до року були щеплені від поліомієліту і дифтерії, а 80% однорічних – від кору, то впродовж наступних років ця кількість кардинально зменшилась: у 2014 щеплення від поліомієліту мали вже 40% дітей, у 2016 – 20% від дифтерії і 45% від кору.

Прямим наслідком низького рівня вакцинації лікарі називають спалах кору, який триває зараз в Україні (з осені 2017 року до весни 2019 року вже понад 100 тисяч українців захворіли на кір). Україна – «лідер» у світі за цією хворобою.

На думку імунолога Федора Лапія, медики – основне джерело дезінформації, основне джерело формування негативного ставлення до вакцинації. Це питання освіти, підготовки, селекції кадрів.

За його словами, в Україні є цілий пласт лікарів, які були некомпетентними в питаннях вакцинації, які ставили під сумнів потребу у вакцинації загалом [5].

Про продовження значних проблем із вакцинацією в Україні свідчать негативні показники щеплень від коронавірусу COVID-19. Так, станом на 28 жовтня 2021 року в Україні повністю вакцинувалися 7 217 383 громадян (17,37%), одне щеплення зробили 9 576 175 (23,04%) осіб [6]. На цю ж дату у світі середній показник зазначеної вакцинації становить 38,6%, серед наших сусідів – Румунія – 30,7%, Молдова – 31,6%, Угорщина – 58,8%, Словаччина – 42,2%, Польща – 52,6%, Білорусь – 21,3%, Росія – 32,8% [7].

За результатами спільного дослідження фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центру політичної соціології, понад 56% українців, опитаних соціологами у серпні 2021 року, не мають наміру робити щеплення від коронавірусу і вважають, що можна захиститися, миючи руки і дотримуючись дистанції.

На момент опитування більше ніж половина дорослих українців заявили, що не планують вакцинуватися від COVID-19 у найближчій перспективі. Ці показники є одними з найвищих у світі порівняно із сусідніми державами, де наявні дані таких опитувань. Найнижчий рівень охоплення вакцинацією спостерігається у старших людей, які перебувають у зоні ризику.

Лише 23,4% опитаних вважають вакцинацію ефективним засобом захисту від коронавірусу, як кажуть соціологи.

Результати опитування фонду «Демократичні ініціативи» відрізняються від схожих досліджень інших аналітичних центрів, проведених в останні пів року.

Зокрема, Центр Разумкова в червні оприлюднив дослідження, відповідно до якого 43% респондентів не мали наміру робити щеплення. Причини, через які опитані українці відмовлялися від вакцинації, ті ж самі, що й у свіжому опитуванні «Демократичних ініціатив», – недовіра до вакцин і побоювання побічних ефектів.

У березні цього року подібні дослідження проводив Київський міжнародний інститут соціології (далі – КМІС). Тоді не мали наміру робити щеплення близько 61% опитаних, більшість із яких теж не довіряла вакцинам [8].

Досить критична ситуація в Україні слалася в другій половині жовтня 2021 року, коли в умовах нової хвилі пандемії кількість виявлених заражень коронавірусом (за офіційними даними)

досягла 20–26 тисяч випадків за добу, а кількість офіційних смертей від цієї хвороби щодня почала коливатися у межах 600–800 осіб.

Серед причин такого стану речей, без сумніву, можна вважати низький рівень відповідної вакцинації серед українських громадян, що пояснюється легковірністю значної частини обивателів до різноманітних неправдивих інформаційних укралень, джерелами яких є не тільки внутрішні «розумники», а й зовнішні вороги.

Так, у звіті Ради національної безпеки та оборони (далі – РНБО) від 28 жовтня 2021 року говориться про те, що кампанію проти вакцинації від коронавірусу в Україні проводить Росія, для цього пропагандисти використовують ЗМІ, соціальні мережі, включно з Telegram-каналами та месенджерами. Центр протидії дезінформації проаналізував інформаційне поле Telegram-каналів України, і результати цього аналізу ще раз підтвердили тривалу інформаційну операцію РФ, спрямовану на максимальне зменшення рівня вакцинації.

У звіті продемонстровано, як за допомогою ЗМІ, соціальних мереж та месенджерів поширюються повідомлення про нібито негативні наслідки вакцинації проти коронавірусу. Серед фейків у РНБО виділили такі: вакцинація – це вбивство; вакцина є вкрай небезпечною; вакцинація не допомагає проти коронавірусу; вакцинація лише посилила пандемію; вакцинація – це примус та порушення прав людей; українська влада намагається скалічити дітей новим етапом вакцинації [9].

Вітчизняні державно-владні структури не тільки виявляють численні факти зовнішньої інформаційної агресії, яку проводить наш північно-східний сусід, а й уживають відповідних заходів щодо стимулювання вакцинації проти COVID-19. Прикладом останнього такого заходу можна вважати урядову постанову від 20 жовтня 2021 року № 1096 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236». Зокрема, у зазначеному документі керівників державних органів (державної служби), підприємств, установ та організацій зобов'язують забезпечити: 1) контроль за проведенням обов'язкових профілактичних щеплень проти COVID-19 працівниками та державними службовцями, обов'язковість профілактичних щеплень яких передбачена переліком професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я від 4 жовтня 2021 р. № 2153; 2) відсторонення від роботи (виконання робіт) працівників та державних службовців, обов'язковість профілактичних щеплень проти COVID-19 яких визначена переліком та які відмовляються або ухиляються від проведення таких обов'язкових

профілактичних щеплень проти COVID-19 відповідно до статті 46 Кодексу законів про працю України, частини другої статті 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та частини третьої статті 5 Закону України «Про державну службу», крім тих, які мають абсолютні протипоказання до проведення таких профілактичних щеплень проти COVID-19 та надали медичний висновок про наявність протипоказань до вакцинації проти COVID-19, виданий закладом охорони здоров'я.

Відсторонення працівників та державних службовців здійснюється шляхом видання наказу або розпорядження керівника державного органу (державної служби) або підприємства, установи, організації з обов'язковим доведенням його до відома особам, які відсторонюються. Строк відсторонення встановлюється до усунення причин, що його зумовили. Ця вимога набуває чинності з 8 листопада 2021 року [10].

Міністерство охорони здоров'я України своїм наказом від 04.10.2021 р. № 2153 затвердило перелік організацій, представники яких підлягають обов'язковій вакцинації проти COVID-19. Згідно з наказом на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби, обов'язковій вакцинації проти COVID-19 підлягають працівники: центральних органів виконавчої влади та їхніх територіальних органів; місцевих державних адміністрацій та їхніх структурних підрозділів; закладів вищої, післядипломної, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної), загальної середньої, зокрема спеціальних, дошкільної, позашкільної освіти, закладів спеціалізованої освіти та наукових установ незалежно від типу та форми власності [11].

Важливою особливістю положень вищенаведених нормативно-правових актів (законів, урядових постанов, наказів МОЗ України), що регламентують здійснення вакцинації в нашій державі, є те, що вони складаються з адміністративно-правових норм, які за своїм обсягом домінують як у зальному медичному законодавстві, так й у його частині, що стосується порядку організації та проведення щеплень громадян.

Норми адміністративного права у медичній сфері (як і в інших важливих сферах соціального життя) мають значний потенціал забезпечувального, регуляторного, процесуального (процедурного), охоронного, виховного характеру. Із їх можливостями не можуть порівнятися норми інших галузей права (як фундаментальних, так й основних).

Щоб у теперішніх складних та неоднозначних умовах організації та здійснення вакцинації від коронавірусу ефективно використовувати адмі-

ністративно-правовий потенціал, необхідні нові, оригінальні підходи вирішення відповідних соціальних проблем, об'єктивних суспільних потреб та похідних від них, усвідомлених публічно-владними представниками суспільних інтересів.

Одним із таких підходів є зміна малоефективного в сучасних реаліях формату регулювання суспільних відносин вакцинації на більш дієвий – забезпечення суспільних потреб у сфері вакцинації. При цьому ми не відкидаємо саме по собі регулювання, просто воно з основної адміністративно-правової площини переходить у допоміжну – до забезпечення, що є цілком логічним бо в умовах адміністративно-правового буття спочатку має бути визначений суспільний інтерес, причому істинний, що є похідним від суспільних потреб, а не підмінений приватними або клановими забаганками.

Згадані потреби у сфері вакцинації взагалі та вакцинації від COVID-19 доречно поділити на два складники: ті, які безпосередньо стосуються відповідних щеплень, та ті, що лише опосередковано пов'язані з ними.

Теперішній переважальний формат регулювання стосується лише першої групи та обмежується колом суспільних видових відносин вакцинації. У форматі забезпечення суспільних потреб згадані відносини не мають залишатися поза увагою, однак із першого плану вони переходять на третій, а на першому плані постають суспільні потреби, за ними, на другому, – суспільні інтереси. За такої ускладненої конструкції неминуче виникне новий блок опосередкованих потреб, які, можливо, безпосередньо не стосуються проблем вакцинації, але значно впливають на їх успішне вирішення.

До першої частини адміністративно-правових потреб у сфері вакцинації, на нашу думку, слід зарахувати такі основні групи суспільних потреб стосовно: організації щеплень людей (визначення повного кола осіб, які підлягають вакцинації, переліку обов'язкових щеплень, медичних установ та медичних працівників, які здійснюють вакцинацію, порядок обліку осіб, які підлягають обов'язковій вакцинації, закупівля якісних вакцин та дотримання умов їх зберігання, відповідна інформаційно-роз'яснювальна робота серед батьків дітей та інших громадян, які підлягають щепленню); забезпечення безпосередньої процедури щеплень (навченість та необхідна кваліфікація медперсоналу, належне дотримання та ведення календаря щеплень, вчасність та якість проведення щеплень, неприпустимість будь-яких зловживань із боку медперсоналу, ведення відповідних реєстрів та підготовка документів про здійснення вакцинації); здійснення контролю та адміністративно-правової охорони у сфері

вакцинації (забезпечення постійного та дієвого контролю на усіх відповідних етапах та алгоритмах (від організації закупівлі до безпосереднього використання конкретної вакцини), виявлення фактів скоєння адміністративних правопорушень пов'язаних із сферою вакцинації та притягнення винуватих осіб до адміністративної відповідальності); реалізації завдань вакцинації в особливих умовах (зокрема, під час пандемій та епідемій).

Використовуючи різноманітні можливості адміністративно-правового забезпечення у сфері вакцинації, необхідно навчитись комбінувати імперативний метод із диспозитивним методом впливу, у більшості випадків віддаючи перевагу останньому.

Вищевведені групи суспільних потреб, що безпосередньо стосуються вакцинації, за метою забезпечення можна кваліфікувати на чотири різновиди: організаційні, процедурні, контрольні та адміністративно-охоронні. За критерієм сприятливості умов реалізації згадані потреби можна розділити на ті, що втілюються у звичайних (сприятливих або переважно сприятливих) умовах, та ті, що реалізуються в особливих (несприятливих) умовах (наприклад, як в умовах пандемії коронавірусу).

Серед викладених відповідних адміністративно-правових потреб одні групи реалізовані краще за інші, що є цілком зрозумілим, зважаючи на динамізм та значну змінність характеристик суспільних відносин, що забезпечуються адміністративно-правовими нормами. Набута практика щеплень від COVID-19 у нашій країні свідчить про існування низки проблем із належною реалізацією окремих адміністративно-правових потреб організаційного, процедурного та адміністративно-охоронного плану.

Наприклад, майже не спостерігається організація згаданих щеплень у сільській місцевості (виняток можуть становити жителі, які мешкають навколо обласних центрів або інших великих міст, які самостійно можуть дістатися до пунктів вакцинації, зважаючи на невелику відстань), а у селах, розташованих за 30–40 км від згаданих міст, у більшості випадків не функціонують навіть медичні пункти (ліквідовані 2–3 роки тому під час медреформи), замість доріг – напрямки із залишками асфальту, покладеного за часів розвинутого соціалізму. Тому доцільно створювати в новостворених сільських районах пересувні пункти щеплень, які за узгодженим графіком будуть вакцинувати селян (може, за таких обставин і до цих сіл нарешті дійде частина техніки «великого будівництва»).

Також є об'єктивні потреби вдосконалення процедур щеплень від коронавірусу. Із метою мінімізації можливих зловживань пропонується

здійснювати відеозйомку цієї медичної маніпуляції із фіксацією медпрацівника, особи, яка вакцинується, та точного часу і дати щеплення.

Крім того, за бажанням вакцинованого необхідно передбачити можливість видачі сертифіката про щеплення від коронавірусу безпосередньо у місцях щеплень, а не тільки у сімейних лікарів (ураховуючи, що не менше чверті українців їх не мають). Бланки згаданих документів мають стати документами суворої звітності, друкуватися централізовано, мати серію та номер, а також відповідні елементи захисту (такий крок суттєво сприятиме реальному притягненню винних до відповідальності за підробку сертифікатів). Подібний захід у теперішніх умовах значних зловживань під час вакцинації, незважаючи на його помітну вартість, вважається цілком виправданим та доцільним. У недалекій перспективі, враховуючи несприятливі світові тенденції щодо подальшого розповсюдження небезпечних масових захворювань, на наш погляд, варто розглянути питання запровадження паспортів (свідоцтв) вакцинації (в електронному вигляді) для громадян України (починаючи з 1991 року народження).

Реалізуючи суспільні потреби адміністративно-правової охорони сфери вакцинації, слід передбачити або посилити адміністративну відповідальність за порушення вимог обов'язкової вакцинації, процедур щеплень та ведення відповідних обліків та документації.

Другий блок адміністративно-правових потреб лише опосередковано пов'язаний з організацією та здійсненням вакцинації, однак цей комплекс потреб стосується засадничих суспільних потреб та інтересів, що визначають характеристики організації та функціонування українського суспільства і держави. Остання, на відміну від соціально та економічно розвинутих країн світу, вирізняється своєю атиповістю, головною ознакою якої є неспроможність повно та своєчасно реалізувати покладені на неї основні функції та соціальні завдання (одним із яких є належний рівень медичного забезпечення громадян). Ця неспроможність є результатом невміння або небажання формувати суспільний інтерес на основі об'єктивних суспільних потреб. На першому плані в осіб, відповідальних за це, перебуває власний матеріальний інтерес із використанням широких можливостей обійманої посади (згадаймо непрозорі закупівлі індійської вакцини від COVID-19 попередником теперішнього міністра охорони здоров'я України на початку 2021 року).

Окрім відсутності правової держави, в нашій країні також не відчувається робота механізмів інститутів громадянського суспільства (проглядаються лише окремі елементи без помітного розвитку та становлення). До того ж ціннісний

арсенал значної частини українських громадян має пострадянське походження та ускладнювальні соціальні ознаки, як-от патерналізм, недовіра до оточення, перекладання особистої відповідальності, превалювання споживацьких настроїв.

На підставі викладеного слід констатувати, що основними особливостями теперішнього адміністративно-правового забезпечення вакцинації в Україні є такі: домінування норм адміністративного права у чинному законодавстві, що регламентує порядок організації та проведення відповідних щеплень; здійснення в умовах пандемії COVID-19; зростаюча поширеність антивакційних настроїв серед значної частини населення; недостатній рівень використання потенціалу адміністративного права для усунення недоліків

організації вакцинації, її процедур, відповідної правової охорони та роз'яснювальної роботи про необхідність щеплень; продовження здійснення у застарілому та малоефективному форматі регулювання суспільних відносин, що має бути замінений на сучасну та дієву модель забезпечення реалізації об'єктивних суспільних потреб у сфері вакцинації, яка гарантуватиме позитивні результати роботи у разі не тільки повного та своєчасного втілення у життя відповідних суспільних потреб, а й формування в Україні нової цивілізаційної парадигми, головними складниками якої мають стати вільна та позитивно реалізована Людина-Громадянин, соціально здорове громадянське суспільство, потужна та авторитетна правова держава.

Література

1. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України: доктринальні аспекти реформування. *Право України*. 1998. № 8. С. 8–13.
2. Вакцина: історія появи, користь і побічні ефекти. Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/06/video/suspilstvo/vakcyna-istoriya-poyavy-koryst-pobichni-efekty>
3. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 29, ст. 228. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-zahist-naselennya-vid-2000.html>
4. Про порядок проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-11#n24>
5. Діана Куришко. Вакцинація: чому українці бояться щеплень. BBC News Україна, 6 травня 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48040635>
6. Карта вакцинації: ситуація в областях України на 28 жовтня. Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/28/novyna/suspilstvo/karta-vakcynacziyi-sytuacziya-oblastyax-ukrayiny-28-zhovtnya>
7. Кількість вакцинованих у світі. URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=кількість+вакцинованих+у+світі&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>
8. Більшість українців не планує вакцинуватися від коронавірусу – дослідження. 13 вересня 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-58547484>
9. Росія проводить в Україні кампанію проти вакцинації – РНБО. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/28/novyna/polityka/rosiya-provodyt-ukrajini-kampaniyu-proty-vakcynacziyi-rnbo>
10. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 : постанова від 20 жовтня 2021 р. № 1096 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrajini-vid-9-grudnya-2020-r-t201021>
11. Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням : Наказ МОЗ України від 04.10.2021 р. № 2153. URL: moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukrajini-vid-04102021--2153-pro-zatverdzhennja-pereliku-profesij-virobnictv-ta-organizacij-pracivniki-jakih-pidljagajut-obovjazkovim-profilaktichnim-sheplennjam

References

1. Averianov V. B. (1998) *Administrativne pravo Ukrainy: doktrynalni aspekty reformuvannia* [Administrative law of Ukraine: doctrinal aspects of reform]. *Pravo Ukrainy*, no. 8, pp. 8–13.
2. Vaktsyna: istoriia poiavy, koryst i pobichni efekty [Vaccine: history, benefits and side effects]. *Analitychnyi portal «Slovo i dilo»*. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/06/video/suspilstvo/vakcyna-istoriya-poyavy-koryst-pobichni-efekty>
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2000) *Zakon Ukrainy “Pro zakhyst naseleennia vid infektsiinykh khvorob”* [Law of Ukraine “On protection of the population from infectious diseases”]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 29, pp. 228. Retrieved from: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-zahist-naselennya-vid-2000.html>

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2020) Pro poriadok provedennia profilaktychnykh shcheplen v Ukraini ta kontrol yakosti y obihu medychnykh imunobiologichnykh preparativ [On the procedure for preventive vaccinations in Ukraine and quality control and circulation of medical immunobiological drugs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-11#n24>
5. Diana Kuryshko (2019) Vaktsynatsiia: chomu ukraintsi boiatsia shcheplen [Vaccination: why Ukrainians are afraid of vaccinations]. BBC News Ukraine, 6 travnia. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48040635>
6. Karta vaktsynatsii: sytuatsiia v oblastiakh Ukrainy na 28 zhovtnia [Vaccination map: the situation in the regions of Ukraine on October 28]. Analitychnyi portal «Slovo i dilo». Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/28/novyna/suspilstvo/karta-vakcynacziyi-sytuacziya-oblast-yax-ukrayiny-28-zhovtnya>
7. Kilkist vaktsynovanykh u sviti [The number of vaccinated in the world]. Retrieved from: <https://www.google.com/search?client=opera&q=kilkist+vaktsynovanykh+u+sviti&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>
8. Bilshist ukraintiv ne planue vaktsynuvatysia vid koronavirusu – doslidzhennia 13 veresnia 2021 [Most Ukrainians do not plan to be vaccinated against coronavirus – a study September 13, 2021]. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-58547484>
9. Rosiia provodyt v Ukraini kampaniiu proty vaktsynatsii – RNBO [Russia is conducting a campaign against vaccination in Ukraine - the National Security and Defense Council]. Analitychnyi portal «Slovo i dilo». Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/28/novyna/polityka/rosiya-provodyt-ukrayini-kampaniyu-proty-vakcynacziyi-rnbo>
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021) Postanova vid 20 zhovtnia 2021 r. № 1096 Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 hrudnia 2020 r. № 1236 [Resolution of October 20, 2021 № 1096 On amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 9, 2020 № 1236]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-9-grudnya-2020-r-t201021>
11. Ministry of Health of Ukraine (2021) Nakaz MOZ Ukrainy vid 04.10.2021 № 2153 “Pro zatverdzhennia Pereliku profesii, vyrobnytstv ta orhanizatsii, pratsivnyky yakykh pidliahaiut oboviazkovym profilaktychnym shcheplenniam” [Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 04.10.2021 № 2153 “On approval of the List of professions, industries and organizations whose employees are subject to mandatory preventive vaccination”]. Retrieved from: moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-04102021--2153-pro-zatverdzhennja-pereliku-profesij-virobnictv-ta-organizacij-pracivnikijakih-pidljagajut-obovjazkovim-profilaktichnim-scheplennjam

РОЗДІЛ III. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.611.1

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2021-4-06>

Класифікація вбивств на ґрунті сексуальних відносин

Оржинська Е. І.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонський факультет
Одеський державний університет внутрішніх справ
вул. Фонвізіна, 1, Херсон, Україна
orcid.org/0000-0001-6186-3103
Orginska@ukr.net

Ключові слова: кримінальне право, кримінологія, криміналістика, кримінальне правопорушення, вбивства, вбивства на ґрунті сексуальних відносин, класифікація.

Стаття присвячена розгляду питання класифікації вбивств на ґрунті сексуальних відносин. Автором зауважується, що відсутня окрема стаття, яка б визначала склад такого кримінального правопорушення, як вбивство на ґрунті сексуальних відносин. Аналізований вид кримінального правопорушення у найбільш чистому вигляді є кваліфікованим до умисного вбивства та передбачений пунктом десятим частини другої статті 115 Кримінального кодексу України «умисне вбивство з поєднанням зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом».

Дослідником зазначається, що дослідження та виокремлення видів вбивств на сексуальному ґрунті є доволі актуальним та потребує детального розгляду з позиції класифікації. Оскільки для того, щоб досягнути глибокого пізнання того чи іншого об'єкта (явища), спочатку необхідно розподілити його на певні складові частини, тобто класифікувати. Сутністю класифікації вбивств на ґрунті сексуальних відносин, як і будь-якої іншої, є зведення масиву емпіричних даних у певні класи. Таке зведення у класи необхідне для наступного дослідження з метою встановлення можливих прогалин в основному законі та з подальшим наданням рекомендацій для усунення таких прогалин.

Зокрема, автор розглядає представлені різними науками кримінального циклу підходи до класифікації вбивств на ґрунті сексуальних відносин, зокрема кримінального права, кримінології та криміналістики. Аналіз типових підходів до класифікації вбивств із сексуальних мотивів показав, що відповідні класифікації мають певні типові вади, пов'язані як з обмеженістю об'єкта класифікації (окремими видами вбивств із сексуальних мотивів), так і з вибором критеріїв класифікації та їх застосуванням.

Класифікація сексуальних вбивств різноманітна та не обмежується рамками Кримінально-процесуального кодексу України. Класифікація сексуальних вбивств має не тільки медико-психіатричний зміст, але й представляє значну цінність, тому що, по-перше, правильна класифікація безпосередньо впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, по-друге, кожна група цих кримінальних правопорушень виділена в рамках відповідної класифікації і залежно від своєї специфіки вимагає своєрідних методів і прийомів розслідування.

Classification of murders on the basis of sexual relation

Orzhynska E. I.

Candidate of Law,

Associate Professor at the Department of Professional and Special Disciplines

Odessa State University of Internal Affairs

Fonvizina str., 1, Kherson, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6186-3103

Orginska@ukr.net

Key words: *criminal law, criminology, criminology, criminal offense, murders, murders on the grounds of sexual relations, classification.*

The article is devoted to the issue of classification of murders on the basis of sexual relations. The author notes, that there is no separate article that would determine the composition of such criminal offense as murder on the basis of sexual relations. The analyzed type of criminal offense, in its purest form is qualified for premeditated murder and provided by paragraph ten of the second part of Article 115 of the Criminal Code of Ukraine “premeditated murder combined with rape or forcible gratification of sexual passion in an unnatural way”.

The researcher notes, that the study and separation of types of sexual homicides is quite relevant and requires detailed consideration from the standpoint of classification. Because in order to achieve a deep knowledge of an object (phenomenon), it is necessary first divide it into certain components to classify. The essence of the classification of murders on the basis of sexual relations, as well as any other – is appearance array of empirical data into certain classes. Such classification is necessary for further research in order to identify possible gaps in the basic law and to provide further recommendations to address such gaps.

In particular, the author considers the approaches to the classification of murders, based on sexual relations, in particular criminal law, criminology and criminology, presented by various sciences of the criminal cycle. An analysis of typical approaches to the classification of sexual homicides has shown, that the respective classifications have certain typical shortcomings, related to both the limited object of classification (certain types of sexual homicides) and the choice of classification criteria and their application. However, it concludes that the classification of sexual homicides is diverse and not limited to the Criminal Procedure Code of Ukraine. The classification of sexual homicides has not only a medico-psychiatric meaning, but also is of great value, because, firstly – the correct classification directly affects the classification of a criminal offense, and secondary – each group of these criminal offenses, selected within the relevant classification, depending on its specificity – requires unique methods and techniques of investigation.

Вступ. Аналізуючи положення особливої частини Кримінального кодексу України, зокрема розділів II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» та IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» [1], необхідно зазначити, що відсутня окрема стаття, яка б визначала склад такого кримінального правопорушення, як вбивство на ґрунті сексуальних відносин. Ана-

лізований вид кримінального правопорушення у найбільш чистому вигляді є кваліфікованим до умисного вбивства та передбачений пунктом десятим частини другої статті 115 Кримінального кодексу України «умисне вбивство з поєднанням зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом».

Однак, досліджуючи вбивства на сексуальному ґрунті щодо елементу їх вчинення у Кримі-

нальному кодексу України, можна виділити такі складі: вбивства на сексуальному ґрунті вчиняються здебільшого щодо двох або більшої кількості осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України), з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України), з поєднанням зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевих пристрастей неприродним способом (п. 10 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України), особою, яка раніше вчинила умисне вбивство (п. 13 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України). Іноді такі вбивства також вчиняються щодо малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України), з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України), з метою приховати інший злочинний проступок або полегшити його вчинення (п. 9 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України).

Тому питання дослідження та виокремлення видів вбивств на сексуальному ґрунті є доволі актуальним та потребує детального розгляду з позиції класифікації. Оскільки для того, щоб досягнути глибокого пізнання того чи іншого об'єкта (явища), спочатку необхідно розподілити його на певні складові частини, тобто класифікувати.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі методологічного підходу для здійснення класифікації знаходяться положення логіки про принципи та види поділу досліджуваних об'єктів за певними ознаками, які дозволяють виокремити ці об'єкти.

Класифікація кримінальних правопорушень – це розподіл таких правопорушень на певні категорії, групи, види відповідно до мети за певними критеріями. За допомогою класифікації весь масив кримінальних правопорушень можна поділити на певні групи (класи). Сутність класифікації полягає в тому, що вона дозволяє звести масив емпіричних даних у певні класи для подальшого дослідження [2, с. 164]. Класифікація здійснюється, виходячи з умов формальної логіки. Цю дію необхідно проводити з урахуванням таких методів теорії пізнання, як системний підхід до вивчення окремих об'єктів і явищ, висування гіпотез, моделювання [3, с. 97].

Проблема класифікації кримінальних правопорушень розглядалася багатьма вченими різних галузей права, таких як кримінальне право, кримінологія, криміналістика та іншими. Дослідженню питання класифікації вбивств на ґрунті сексуальних відносин присвячували свої роботи такі науковці, як А.І. Алексєєв, Ю.М. Антонян, Ю.Д. Блувштейн, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.М. Джужа, А.І. Долгова, І.І. Карпець, Л.В. Кондратюк, Л.М. Кривоченко, В.Н. Кудрявцев, А.Б. Сахаров, В.Д. Філімонов та ін. Однак

серед вчених існує чимало суперечностей щодо критеріїв класифікації окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема, що вчиняються з сексуальних мотивів [4, с. 276].

Залежно від мети та завдань застосовуються різні підходи щодо групування чи класифікації кримінальних правопорушень, що знаходяться в основі структурування злочинності. Питання про критерії (підстави) класифікації – найважливіше у проблемі побудови класифікації кримінальних правопорушень, оскільки критерій є показником теоретичного і практичного значення в цілому, тих цілей і задач, що перед нею ставляться [5, с. 27]. Підставами кримінологічної класифікації виступають її різноманітні ознаки, які вивчає кримінологія. При цьому йдеться про застосування не однієї класифікаційної ознаки, а певної їх сукупності. Таким чином, класифікація повинна здійснюватися на підставі кримінологічно значущих ознак, з урахуванням закономірностей розвитку та функціонування об'єктів [4, с. 276].

Що стосується безпосередньо вбивства на ґрунті сексуальних мотивів (сексуальних вбивств), то сьогодні в юридичній науці існують різні точки зору щодо їх різновидів і класифікаційних ознак (критеріїв). Аналіз типових підходів до класифікації вбивств із сексуальних мотивів показав, що відповідні класифікації мають певні типові вади, пов'язані як з обмеженістю об'єкта класифікації (окремими видами вбивств з сексуальних мотивів), так і з вибором критеріїв класифікації так їх застосуванням [6].

Б.Л. Гульман на підставі дослідження причин вбивств, вчинених під час статевих актів чи відразу після нього, пропонує таку їх класифікацію: 1) садистське вбивство, вчинене з метою досягнення оргазму чи під час переживання оргазму; 2) вбивство з метою подолання опору жертви та її закликів по допомогу; 3) вбивство з метою приховання сексуального злочину; 4) ненавмисне вбивство, вчинене в стані алкогольного сп'яніння [7, с. 271].

За мотивами вчинення кримінальних правопорушень класифікувати сексуальні вбивства на дві групи пропонують С.О. Афанасьєв і В.І. Іванов:

умовно сексуальні – вчинюються за сексуальними мотивами: а) вбивства, сполучені зі зґвалтуванням – вбивство вчинюється з несексуального мотиву з метою приховання вчиненого зґвалтування, з помсти за вчинений під час зґвалтування опір чи у процесі опору жертви; б) вбивства, які зовнішньо нагадують сексуально-садистські;

безумовно сексуальні – коли процес вбивства і смерть жертви включені у складний динамічний комплекс сексуального задоволення як один із необхідних його елементів [8, с. 29].

А.В. Старушкевич пропонує класифікувати сексуальні вбивства: 1) за особливостями особи кри-

мінального правопорушника; 2) за попередньою судимістю злочинця; 3) за віковими характеристиками злочинця; 4) за кількістю учасників кримінального правопорушення; 5) за наміром особи злочинця; 6) за зв'язком «вбивця – потерпілий»; 7) за віковими та статевими характеристиками потерпілих; 8) за особливостями не сексуальних мотивів; 9) за способом та знаряддями вчинення вбивств; 10) за способом приховування; 11) за місцем вчинення кримінального правопорушення; 12) за кількістю сексуальних вбивств; 13) за метою вчинення; 14) за поєднанням зі статевими кримінальними правопорушеннями; 15) за умислом на вчинення вбивства [9, с. 16–18].

На думку І.З. Динкіної, відповідно до причин вчинення сексуальні вбивства можна поділити на такі види: 1) у випадку згвалтування смертельні пошкодження наносяться з метою: а) подолати опір жертви, б) приховати кримінальне правопорушення, в) попередити крик, г) при статевих збоченнях: садизм, неприродні форми статевих актів, копрофілія; д) інші причини: вагінізм, хуліганські спонування; 2) позбавлення життя при статевих збоченнях, хоча вони можуть бути приводом позбавлення життя та у випадках добровільного статевих актів, статевий акт може і не вчинятися; 3) позбавлення життя із хуліганських спонукань у випадках добровільних сексуальних відносин; 4) позбавлення життя із помсти та ревнощів у випадках добровільних статевих актів; 5) позбавлення життя у зв'язку з іншими причинами [10, с. 49–50 11, с. 34].

За О.Б. Шигоніним, залежно від способу вчинення усі сексуальні вбивства також можна поділити на декілька груп. Критерії їх класифікації за даною ознакою можуть бути такими:

Залежно від виду насильства, яке застосовується злочинцем, сексуальні вбивства можна поділити на вбивства, що вчиняються: а) шляхом застосування фізичного насильства; б) шляхом застосування фізичного та психічного насильства; в) шляхом застосування психічного насильства (даний вид на практиці не зустрічається, однак теоретично його вчинення можливо, наприклад, відносно малолітньої дитини, яка не розуміє протиправний характер вчинюваних відносно неї сексуальних дій, а смерть її настала від переляку через погрози та психічне знущання з боку злочинця).

Залежно від інтенсивності застосування злочинцем насильства, сексуальні вбивства можна поділити на: а) що вчиняються шляхом одноразового або декількаразових актів насильства (нанесення одного чи декількох ударів, здавлення ший тощо); б) що вчиняються шляхом багаторазових актів насильства (численні тілесні ушкодження тощо); в) що вчиняються з особливою жорстокістю (за наявності комбінованого, як правило, три-

валого у часі спричинення особливих фізичних мучень та психічних страждань).

Залежно від застосування злочинцем тих чи інших знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення сексуальні вбивства можна поділити на: а) що вчиняються з їх застосуванням; б) без їх застосування.

Залежно від ситуації вчинення сексуальні вбивства можна поділити на такі групи:

1. Несподіване (імпульсивне) сексуальне вбивство.

2. Ситуативне (ситуативне зумовлене) сексуальне вбивство.

3. Заздалегідь сплановане сексуальне вбивство (як правило, це сексуальні вбивства, пов'язані з реалізацією нав'язливих ідей особи кримінального правопорушника).

Залежно від місця вчинення кримінальних правопорушень сексуальні вбивства можна поділити на ті, що вчиняються:

1. На вулиці (відкритій місцевості).

2. У будь-якому приміщенні.

3. У «спеціальних» місцях (умисно обрані злочинцем приміщення чи місця на відкритій місцевості або спеціально обладнані місця).

Залежно від суб'єкта (особистості злочинця) усі сексуальні вбивства також можна поділити на декілька груп. Критерії їх класифікації за даною ознакою, перш за все, можуть бути такі:

Залежно від статі особи кримінального правопорушника сексуальні вбивства можна поділити на: а) вчинювані чоловіками; б) вчинювані жінками; в) вчинювані чоловіками та жінками у співучасті.

Залежно від віку особи кримінального правопорушника сексуальні вбивства можна поділити на: а) вчинювані неповнолітніми (як правило групові сексуальні вбивства); б) вчинювані повнолітніми.

Залежно від наявності в особи кримінального правопорушника психічних відхилень (аномалій) сексуальні вбивства можна поділити на: а) вбивства, що вчиняються особами без аномалій психіки; б) вбивства, що вчиняються особами з аномаліями психіки, що не виключають осудності (до таких розладів відносять: олігофренію, конституціональну психопатію, патохарактеріологічний розвиток, залишкове явище після органічного ураження центральної нервової системи травматичної етіології, алкоголізм, наркоманію, епілепсію, шизофренію у стадії ремісії, маніакально-депресивний психоз та інші, за умови, якщо психічне захворювання не досягло психотичного рівня).

Залежно від наявності в особи кримінального правопорушника сексуальних розладів сексуальні вбивства можна поділити на: а) вбивства, що вчиняються особами без сексуальних розладів; б) особами із сексуальними розладами. При цьому

останню групу сексуальних вбивств можна поділити на злочини, що вчиняються: 1) особами із сексуальними дисфункціями; 2) особами з парафіліями (за застарілою термінологією сексуальними перекрученнями або перверсіями – ексгібіціонізм, фетишизм, фроттеризм, педофілію, сексуальний мазохізм, вуаєризм тощо); 3) особами з порушеннями гендерної ідентичності; 4) особами з різними сполученнями сексуальних розладів.

Залежно від перебування особи кримінального правопорушника у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного тощо) сексуальні вбивства можна поділити на: а) вбивства, що вчиняються злочинцем у тверезому стані; б) вбивства, що вчиняються злочинцем у стані сп'яніння.

Слід враховувати, що вчинення сексуального вбивства може бути зумовлено як наявністю в особи кримінального правопорушника різного роду психічних відхилень (аномалій) або наявністю в нього різного роду сексуальних розладів при нормальному загальному стані психіці, так і різними варіантами комбінацій психічних аномалій із сексуальними розладами, які часто взаємозумовлюють одне одного.

Залежно від жертви кримінального правопорушення всі сексуальні вбивства також можна поділити на декілька груп. Критерії їх класифікації за даною ознакою, перш за все, можуть бути такими:

Залежно від статі жертви сексуальні вбивства можна поділити на: а) вчинювані щодо чоловіків; б) вчинювані щодо жінок; в) вчинювані щодо осіб обох статей.

Залежно від віку жертви сексуальні вбивства можна поділити на: а) вчинювані щодо малолітніх; б) вчинювані щодо неповнолітніх; в) вчинювані щодо повнолітніх; г) вчинювані щодо осіб похилого віку.

Залежно від наявності у жертви психічних відхилень (аномалій) та/або фізичних вад сексуальні вбивства можна поділити на: а) вчинювані щодо осіб без психічних відхилень та/або фізичних вад; б) вчинювані щодо осіб з психічними відхиленнями та/або фізичними вадами.

Залежно від знайомства особи кримінального правопорушника з жертвою сексуальні вбивства можна поділити на: а) вбивства незнайомих злочинцю (випадкових) жертв; б) вбивства жертв, з якими злочинець мав ситуативне (таке, що безпосередньо передувало злочину) знайом-

ство (наприклад, знайомства на вулиці, у барах та в інших розважальних закладах зі спільним вживанням алкогольних напоїв чи без тощо); в) вбивства раніше знайомих злочинцю жертв. До останньої групи вбивств слід віднести вбивства: 1) вбивства жертв, з якими злочинець був знайомий за місцем мешкання, роботи, по спільному проведенню дозвілля тощо; 2) вбивства жертв, з якими злочинець мав різного роду сексуальні стосунки (особи, що займаються проституцією, випадкові сексуальні партнери тощо); 3) вбивства жертв, з якими злочинець перебував у родинних зв'язках, співмешканців.

Залежно від наявності рецидиву кримінальних правопорушень усі сексуальні вбивства також можна поділити на:

1. Сексуальні вбивства, що вчиняються особами, які раніше не вчиняли кримінальні правопорушення.

2. Сексуальні вбивства, що вчиняються особами, які раніше вчиняли кримінальне правопорушення. Останню групу можуть складати сексуальні вбивства, які вчиняються особами, які раніше вчиняли: а) ненасильницькі кримінальні правопорушення; б) ненасильницькі сексуальні кримінальні правопорушення; в) насильницькі кримінальні правопорушення; г) насильницькі сексуальні кримінальні правопорушення.

Залежно від кількості учасників усі сексуальні вбивства можна поділити на: 1) індивідуальні; 2) групові.

За кількістю епізодів сексуальні вбивства можна поділити на: 1) одиничні кримінальні правопорушення; 2) декілька (багато) епізодні кримінальні правопорушення; 3) серійні кримінальні правопорушення [4, с. 275–279].

Висновки з дослідження. Підсумовуючи, відмітимо, що класифікація сексуальних вбивств різноманітна та не обмежується рамками Кримінально-процесуального кодексу України. Класифікація сексуальних вбивств має не тільки медико-психіатричний зміст, але й представляє значну цінність, тому що, по-перше, правильна класифікація безпосередньо впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, по-друге, кожна група цих кримінальних правопорушень, виділена в рамках відповідної класифікації, залежно від своєї специфіки вимагає своєрідних методів і прийомів розслідування.

Література

1. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III (в останній редакції від 15.03.2016). URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Духніна А.В. Класифікація та типологія серійних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 163–166. URL : <http://www.lsej.org.ua/>
3. Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку. Харьков : Право. 1998. 144 с.

4. Шигонін О.Б. Класифікація вбивств із сексуальних мотивів. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 275–279. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chkup_2011_1_71
5. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений. Харьков : Вища шк., 1983. 129 с.
6. Кашкаров О.О., Шигонін О.Б. Вбивства з сексуальних мотивів: проблеми визначення критеріїв класифікації. *Форум права*. 2010. № 3. С. 172–177. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2010-3/10koovkk.pdf>
7. Гульман Б.Л. Сексуальные преступления : монография. Харків : ИМП «Рубикон», 1994. 271 с.
8. Афанасьев С.А., Иванов В.И. Классификация сексуальных убийств. Типы субъектов сексуально-садистских убийств. *Вопросы совершенствования предварительного следствия* : сб. науч. статей. Санктпетербург. 1992. С. 28–33.
9. Старушкевич А.В. Особа злочинця та потерпілого як елемент криміналістичної характеристики сексуальних убивств : навчальний посібник. Київ : НВТ «Правник». НАВСУ, 1997. 62 с.
10. Дынкина И.З. Классификация убийств на сексуальной почве. *Материалы к IX науч. конф. молодых специалистов. Труды ЛенГИДУВ*. Ленинград. 1966. С. 49–50.

References

1. Kryminalnyj kodeks Ukrainy : Zakon vid 05.04.2001 № 2341-III (v ostannij redakciji vid 15.03.2016). Retrieved from : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (accessed 10 September 2021).
2. Dukhnina A.V. Klyasyfikacija ta tytologhija serijnykh zlochyniv [Classification and typology of gray crops]. *Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*. 2018. no. 5. pp. 163–166. Retrieved from : <http://www.lsej.org.ua/> (accessed 10 September 2021).
3. Dan'shin I.N. (1998) *Vvedenie v kriminologicheskuyu nauku* [Introduction to Criminology] Khar'kov : Pravo. (in Ukrainian).
4. Shyghonin O.B. Klyasyfikacija vbyvstv iz seksualnykh motyviv [Classification of prompts from sexual motives]. *Chasopys Kyjiv'skogo universytetu prava*. 2011. no. 1. pp. 275-279. Retrieved from : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chkup_2011_1_71 (accessed 10 September 2021).
5. Krivochenko L.N. (1983) *Klassifikatsiya prestupleniy* [Classification of crimes]. Khar'kov : Vishcha shk. (in Ukrainian).
6. Kashkarov O.O., Shyghonin O.B. Vbyvstva z seksualnykh motyviv: problemy vyznachennja kryterijiv klasyfikaciji [Invaders from sexual motives : problems and assignment of criteria for classification]. *Forum prava*. 2010. no. 3. pp. 172-177. Retrieved from : <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2010-3/10koovkk.pdf> (accessed 10 September 2021).
7. Gul'man B.L. (1994) *Seksual'nye prestupleniya* [Sexual crime]. Monografiya. Kharkiv : IMP «Rubikon». (in Ukrainian).
8. Afanas'ev S.A., Ivanov V. I. (1992) *Klassifikatsiya seksual'nykh ubiystv. Typy sub'ektov seksual'no-sadistskikh ubiystv* [Classification of sexual assassination. Types of subjects of sexual – sadistic murder]. Proceedings of the *Voprosy sovershenstvovaniya predvaritel'nogo sledstviya (Russia, Saint Petersburg, 1992)* : sb. nach. State, Sankpeterburg, pp. 28–33.
9. Starushkevych A.V. (1997) *Osoba zlochyncja ta poterpilogo jak element kryminalistychnoji kharakterystyky seksualnykh ubyvstv* [The identity of the perpetrator and the victim as an element of the forensic characterization of sexual homicides] : navchalnyj posibnyk. Kyjiv : NVT «Pravnyk». NAVSU (in Ukrainian).
10. Dynkina I.Z. *Klassifikatsiya ubiystv na seksual'noy pochve* [Classification of sexual homicide]. Proceedings of the *Materialy k IX nach. CONF. molodykh spetsialistov (Russia, Leningrad, 1966)*. Trudy LenGIDUV. Leningrad. pp. 49–50.

РОЗДІЛ ІV. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.346.1:343.7:343.237:343.9.02

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2021-4-07>

Особливості функціонування організованих злочинних груп, що вчиняють незаконні заволодіння автотранспортними засобами з метою їх подальшого оплатного повернення власникам

Брисковська О. М.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1
Національна академія внутрішніх справ
Солом'янська пл., 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-6902-9969
oksanuhka@ukr.net*

Авраменко О. Л.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри управління, інформаційних технологій та права
Черкаський навчально-науковий інститут
Університету банківської справи
вул. В'ячеслава Чорновола, 164, Черкаси, Україна
orcid.org/0000-0002-8431-3260
sotoslite0706@gmail.com*

Ключові слова: *незаконне заволодіння, автотранспортний засіб, вимагання, викуп, організована злочинна група, розслідування.*

Сьогодні не втрачають актуальності незаконні заволодіння автотранспортними засобами з метою їх подальшого оплатного повернення власникам. Така злочинна діяльність поширилась у всіх регіонах України та адміністративних одиницях, «зацепивши» не тільки великі міста, а й села. Як правило, не вдається встановити і процесуально закріпити, відповідно до норм КПК України, причетність до такої злочинної діяльності всіх членів організованого злочинного угруповання. Затримання частини такої групи, викрадача чи вимагача не дасть бажаного результату, якщо на волі залишається її ядро. Члени організованої злочинної групи, які залишаються на волі, продовжуватимуть свою злочинну діяльність. Оскільки саме злочинне угруповання зберігається, піклується про своїх людей, протидіючи слідству і суду в різноманітних формах. Під час розслідування такого виду злочинної діяльності необхідно відслідковувати весь ланцюжок (від організаторів, викрадачів, пособників, посередників до продавців). Зростанню цього виду злочинної діяльності сприяє значна латентність. Більшість потерпілих своєчасно не звертаються до поліції, а вичікують, коли на них «вийдуть» викрадачі і запропонують свої послуги. Деякі потерпілі погоджуються на умови зловмисників уже після звернення із заявою про злочин та відкриття кримінального провадження, що змушує їх згодом вигадувати різні причини «раптового» виявлення свого автомобіля. Указані обставини визначають обмеженість

відомчої статистики щодо цього виду злочину. Розслідування цих злочинів ускладнюється тим, що вони, як правило, добре приховуються, вчиняються за планом і з детальним розподілом ролей співучасників. У багатьох випадках до складу групи входять колишні співробітники правоохоронних органів, обізнані зі специфікою роботи щодо розкриття злочинів. У статті порушується питання щодо особливостей функціонування на сучасному етапі організованих злочинних груп, що вчиняють незаконні заволодіння автотранспортними засобами з метою їх подальшого оплатного повернення власникам. Наведено структуру такої організованої групи та надано її криміналістичну характеристику. Розкрито тактику та своєрідний алгоритм незаконного заволодіння автотранспортними засобами з метою їх подальшого оплатного повернення власникам. Установлено актуальні проблемні питання щодо розслідування такого виду злочину. Ураховуючи значну латентність цього виду злочину, окреслено шляхи ефективного розслідування незаконних заволодінь автомобілями з метою подальшого оплатного повернення власникам.

**Peculiarities of functioning of organized criminal groups,
which do illegal possessions of motor vehicles with the purpose
of its further paid return to owners**

Bryskovska O. M.

*Candidate of Law, Senior Researcher,
Leading Researcher of the Scientific Laboratory for Combating Crime
of the Educational and Scientific Institute № 1
National Academy of Internal Affairs
Solomianska square, 1, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6902-9969
oksanuhka@ukr.net*

Avramenko O. L.

*Candidate of Law, Senior Lecturer at the Department of Management,
Information Technologies and Law
Cherkasy Educational-Scientific Institute of the Banking University
orcid.org/0000-0002-8431-3260
sotoslite0706@gmail.com*

Key words: *illegal seizure,
motor vehicle, extortion,
ransom, organized criminal
group, investigation.*

Today illegal takeovers of vehicles for the purpose of their further paid return to owners do not lose their urgency. Such criminal activity spread to all regions of Ukraine and administrative units, “affecting” not only large cities but also villages. As a rule, it is not possible to establish and procedurally consolidate, in accordance with the norms of the CPC of Ukraine, the involvement in such criminal activity of all members of an organized criminal group. Detaining a part of such a group, a kidnapper or an extortionist, will not give the desired result if its core remains at large. Members of an organized criminal group who remain at large will continue their criminal activities. Since, the criminal group itself persists, takes care of its people, carrying out various forms of opposition to the investigation and the court. When investigating this type of criminal activity, it is necessary to trace the entire chain from the organizers, kidnappers, accomplices, intermediaries to sellers. Significant latency contributes to the growth of this type of criminal activity. Most of the victims do not turn to

the police in time, but wait for the kidnappers to “come out” and offer their services. Some victims agree to accept the terms of the perpetrators after filing a criminal complaint and opening criminal proceedings, which forces them to later invent various reasons for the “sudden” discovery of their car. These circumstances determine the limitations of departmental statistics for this type of crime. The investigation of these crimes is complicated by the fact that they, in each case, are usually well concealed, committed according to a plan with a detailed division of roles of accomplices. In many cases, the group includes former law enforcement officers who are familiar with the specifics of crime detection work. This article raises the question of the peculiarities of the functioning, at the present stage, of organized criminal groups that commit illegal seizures of vehicles in order to further their paid return to the owners. The structure of such an organized group is given and its forensic characteristics are given. Tactics and a peculiar algorithm of illegal seizure of vehicles for the purpose of their further paid return to owners are revealed. Problematic issues that exist today regarding the investigation of this type of crime have been identified. Given the significant latency of this type of crime, outlined ways to effectively investigate the illegal seizure of cars for further paid return to the owners.

Постановка проблеми. Незаконне заволодіння автотранспортними засобами, що вчиняється з метою подальшого їх оплатного повернення власнику, є технологією злочинної діяльності, що поєднує низку злочинів, передбачених різними розділами КК України, але пов'язана єдиною метою – вимаганням винагороди за повернення автомобіля.

Вітчизняна практика боротьби з цими злочинами, що вчиняються організованими злочинними групами (далі – ОЗГ), базується на тактиці вибору окремих фігурантів із метою збору доказів, достатніх для притягнення їх до кримінальної відповідальності. Члени організованих злочинних груп аналізують і враховують недоліки і прогалини в чинному законодавстві, а також недоліки в організаційно-тактичній діяльності правоохоронних органів, прагнуть використовувати їх у своїх інтересах. Протиправна діяльність ОЗГ, які вчиняють такі злочини, має тенденції до розширення її організованості й легалізації. Як показує закордонна і вітчизняна практика, ОЗГ, які спеціалізуються на незаконному заволодінні автомобілів із метою повернення за викуп, такі кошти «відкрито» не приймають, а вимагають перевести певну суму грошей на рахунок у банку, зокрема і на зареєстровані рахунки в банках інших країн. Якщо власник відмовляється надавати викуп за повернення його автомобіля, то шляхом зміни номерів вузлів і агрегатів автомобіль перепродають, переганяючи до іншого регіону, області, на території, не підконтрольні Україні, чи до близького зарубіжжя, розукрупнюють на запчастини для подальшої реалізації. Наприклад, у вересні 2020 р. на Волині оператив-

ники Нацполіції викрили злочинне угруповання, яке викрадало елітні автомобілі. До складу групи входило шість осіб. Зловмисники спеціалізувалися на викраденнях дорогих автомобілів із подальшим поверненням за винагороду. У разі відмови авто розукрупнювали та продавали на автозапчастини. Ця група працювала багато років, періодично притягувалася до кримінальної відповідальності за незаконні заволодіння й знову поверталася до своєї злочинної діяльності. Злочинне угруповання мало стійку ієрархічну структуру та характеризувалось чітким розподілом ролей. Група «працювала» на території кількох регіонів держави (у місті Києві, Київській, Житомирській, Тернопільській, Волинській та інших областях). «Спеціалізувалися» на викраденні таких марок авто, як «Bmw», «Toyota», «Acura», «Mazda», «Kia», «Honda», «Hyundai». Своїми протиправними діями порушники завдали потерпілим збитків майже на 8 мільйонів гривень [1].

Дослідження показало, що сьогодні простежується тенденція до централізації у великих містах і просування аналогічної злочинної діяльності в усі регіони України. Ця складна для документування технологія злочинної діяльності нині характерна майже для кожного третього викрадення (за оцінками експертів). Викрадачі, як правило, не зустрічаються з потерпілим, а знаходять посередника в його оточенні [2, с. 6]. Почастішали випадки, коли потерпілі стають ще й жертвами шахраїв, яким стало відомо, що останній шукає вихід на автовикрадачів для повернення автомобіля за винагороду. Переважно телефонують із місць позбавлення волі, пропонуючи перерахувати кошти на відповідний рахунок в обмін

на інформацію про те, де перебуває викрадений автомобіль. Як наслідок, власник автомобіля залишається і без грошей, і без авто. Такий вид шахрайства може вчинятися декілька разів щодо однієї і тієї ж особи. Наприклад, у 37-річного львів'янина у Шевченківському районі Львова викрали автомобіль «Toyota Camry». А вже за кілька днів йому зателефонував невідомий, який пообіцяв повернути транспортний засіб за винагороду. Чоловік перерахував 37 тис. гривень на вказаний банківський рахунок, однак авто йому не повернули [3]. Трапляються непоодинокі випадки повторного викрадення автомобіля через деякий час. Одержавши за «викуп» викрадений автомобіль, потерпілий виконує «інструкції» злочинців, звертаючись до поліції про «випадкову» знахідку свого авто, навмисно приховуючи фактичні обставини його повернення. Розшук автомобіля припиняється. Саме через це такі правопорушення не відображаються в офіційній статистиці, що не дає можливості оцінити справжні масштаби їх поширення. Популярність такої схеми серед злочинців пояснюється легкістю отримання максимальних доходів за мінімального ризику бути притягнутим до кримінальної відповідальності. Розкрити ці правопорушення вдається лише в поодиноких випадках [4, с. 5–6].

Незаконному заволодінню автотранспортними засобами з метою їх подальшого оплатного повернення власникам приділяли увагу такі вітчизняні вчені в різних галузях, як М.Л. Грібов, А.А. Венедіктов, В.С. Бондар, О.В. Бочковий, О.О. Дудоров, М.В. Бурак, М.В. Кривонос, І.М. Копотун, С.М. Князев, Н.С. Моргун, А.А. Небитов, Н.О. Попова, В.В. Седакова, С.С. Чернявський та ін.

Недостатня теоретична розробленість окресленої проблематики зумовлює актуальність теми дослідження.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування на сучасному етапі ОЗГ, що вчиняють незаконні заволодіння автотранспортними засобами з метою їх подальшого оплатного повернення власникам; окреслити структуру такої організованої групи, охарактеризувати її учасників; розкрити тактику та своєрідний алгоритм незаконного заволодіння автотранспортними засобами з метою їх подальшого оплатного повернення власникам; установити проблемні питання, які існують сьогодні, щодо розслідування такого виду злочину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, нинішня криміногенна ситуація потребує впровадження в практику правоохоронних органів сучасних прийомів і методів протидії незаконному заволодінню автомобілями, розроблення відповідних підходів до розв'язання проблем, що виникають у процесі цієї боротьби [5].

Вивчення кримінальних проваджень показало, що на відміну від осіб, які вчиняють незаконні заволодіння автотранспортом з іншою метою, змінюючи ідентифікаційні номери вузлів і агрегатів, збуваючи автомобілі, розукомплектовуючи на запчастини та продаючи, особи, які вчиняють незаконні заволодіння з метою оплатного повернення власнику, характеризуються високим професіоналізмом; обізнаністю в кримінально-правовій сфері; більшість осіб, причетних до цієї діяльності, раніше були засуджені за скоєння злочинів, пов'язаних із кримінальним автобізнесом; постійним прагненням злочинців вивести цю сферу злочинної діяльності з-під контролю правоохоронних органів і юрисдикції закону (часто шляхом підміни таких понять кримінально-караних діянь, як «викрадення» та «вимагання», на випадковий збіг обставин, що призвели до тимчасового зникнення автомобіля і надання добропорядної послуги за винагороду, що добровільно сплачується потерпілими).

За даними Національної поліції, під час затримання учасників такого організованого угруповання виявилось, що один зі співорганізаторів тривалий час перебуває в розшуку за незаконні заволодіння транспортними засобами. Він мешкає на території держави під різними піддробленими документами, при цьому скоював незаконні заволодіння. У складі групи також перебували колишні співробітники поліції, прокуратури, суду та колишній військовослужбовець, за словами керівника Департаменту карного розшуку. За його ж словами, до групи входили раніше засуджені особи [1].

Проведене нами дослідження показало, що нині спостерігається активний «приплив» судимих і несудимих осіб у злочинні групи, причетні до незаконного заволодіння автотранспортом та повернення викрадених автомобілів за викуп. Порівняно з іншими злочинами така діяльність пов'язана з меншим ризиком і дає значний прибуток. Аналіз архівних кримінальних проваджень за ст. 289 КК України дає можливість зробити висновок, що значну частину злочинних груп складають раніше судимі особи (64%). У процесі дослідження з'ясувалося, що особи, судимі, як правило, за злочини майнового характеру, становлять 83% від загальної кількості засуджених.

На нашу думку, доцільно виокремити види кримінальної спеціалізації щодо незаконного заволодіння автомобілями з подальшим поверненням власнику за винагороду: особи, які підшукують жертву; виконавці; особи, які знешкоджують противикрадалні пристрої, безпосередньо викрадачів – осіб, які викрадають автомобіль, та осіб «посередника», або «контактера», для переконання жертви в доцільності заплатити викуп за повернення автомобіля [6].

Структура управління (розподілу) злочинною діяльністю організована так, що позбавляє лідерів організованих груп необхідності безпосереднього проведення злочинних дій. Такий стан надає життєстійкості злочинній структурі, з притягненням до кримінальної відповідальності окремих осіб і навіть групи осіб із числа виконавців злочинів саме співтовариство зберігається, піклується про своїх людей, протидіючи в різноманітних формах слідству і суду.

За результатами проведеного нами анкетування співробітників кримінальної поліції та вивчення архівних кримінальних проваджень виявлено, що особа, яка генерує злочинні ідеї, згодом і вчиняє їх, створюючи злочинні групи, об'єднуючи функції організатора злочинної групи та лідера злочинної діяльності. Дії лідерів організованих злочинних груп, що спеціалізуються на викраденні автотранспорту з метою повернення за викуп, обов'язково повинні кваліфікуватися як сукупність злочинів, учинення ОЗГ незаконного заволодіння транспортним засобом і вимагання грошових коштів за його повернення під загрозою його знищення.

Але довести умисел лідера ОЗГ на створення організованої злочинної групи, метою якої є вчинення незаконних заволодінь автомобілями та їх повернення за викуп, майже неможливо.

Такі злочини мають загальну мотиваційну направленість і становлять єдиний ланцюг злочинної діяльності. Наприклад, у 2017 Національною поліцією викрито злочинне угруповання у сфері викрадень автомобілів, яке повертало їх власникам за гроші. За інформацією, яка є у слідства, угруповання «працювало» в Києві, Львові, Хмельницькому, Житомирі, Івано-Франківській та Рівненській областях. Тільки за рік у м. Києві цим угрупованням повернуто за винагороду власникам 67 викрадених автомобілів. Наразі затримано п'ятьох ключових фігурантів. Їм оголошені підозри у вчиненні правопорушень, передбачених статтями 255 (створення злочинної організації), 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом), 190 (шахрайство), 263 (незаконне поведіння зі зброєю) Кримінального кодексу [7].

Співробітникам правоохоронних органів необхідно прагнути до встановлення і процесуального закріплення, відповідно до норм КПК України, причетності до цих злочинів членів організованих злочинних груп із метою притягнення до кримінальної відповідальності всіх учасників злочинної діяльності.

ОЗГ, що спеціалізуються на незаконному заволодінні автомобілями з метою їх подальшого оплатного повернення власникам, діють протягом багатьох років, виробивши свою тактику й алгоритм злочинної діяльності.

Дії учасників злочинних груп з учинення таких злочинів полягають у тому, що вони:

1) проводять попередню підготовку вчинення такого злочину, обирають предмет злочину та збирають інформацію про:

2) власника або користувача автомобілем, з'ясовують матеріальне становище, маршрути пересування, звичні місця паркування, розпорядок дня, контактні дані, психологічні особливості майбутнього потерпілого для визначення відповідного алгоритму вимагання оплатного повернення автомобіля тощо;

3) автомобіль (наявність замкальних пристроїв, охоронних систем захисту);

4) викрадають автотранспортний засіб та залишають у вибраному місці, дворах жилих масивів або заздалегідь підготовлених, орендованих приміщеннях («відстійниках», гаражах, боксах). Таке місце відоме тільки особі, яка викрала таке авто, або небагатьом учасникам злочинної групи. Після незаконного заволодіння автомобілем виконавець повідомляє це «смотрящему» злочинної групи або лідеру організованої групи, таку інформацію передають не телефоном, а під час особистої зустрічі;

5) установлюють спосіб зв'язку з потерпілим, підшукують осіб із кола його знайомих, формулюючи думку про нездатність працівників поліції повернути викрадений автомобіль та протидіяти таким злочинам. Зауважують, що необхідно вичікувати декілька днів і що викрадачі на них «вийдуть» і запропонують викуп (приблизно третина вартості викраденого автомобіля). Зловмисники також активно підтримують думку про те, що в разі звернення до поліції щодо викрадення автомобіля ціна за повернення буде значно вищою. Трапляються випадки, коли злочинці самі спілкуються з власником викраденого автомобіля, залякуючи знищенням транспортного засобу в разі звернення до поліції та відмови надати викуп;

6) відбувається передання коштів за повернення викраденого автомобіля. Якщо потерпілий погоджується викупити своє авто, то йому пропонують перерахувати кошти на закордонний рахунок або рахунок підставної особи, дуже рідко трапляються випадки, коли передають посереднику, призначаючи час та місце зустрічі. Таку особу важко притягнути до відповідальності, посередник буде свідчити про те, що він виконав прохання окремої особи і що про злочин йому нічого не відомо. Як правило, посередник не знає, хто вчинив злочин і де перебуває автомобіль;

7) здійснюється повернення автомобіля, яким незаконно заволоділи, власнику.

Останнім часом у сільській місцевості транспортний засіб залишають під двором власника викраденого авто з увімкненим двигуном та від-

критими дверцятами, недалеко від будинку потерпілого, на узбіччі або в сусідньому дворі на прибудинковій території.

Висновки. Підбиваючи підсумок, можна констатувати, що сьогодні злочинні навички членів таких ОЗГ постійно вдосконалюються і видозмінюються не тільки щодо способів учинення таких злочинів (у багатьох випадках до складу групи входять колишні співробітники поліції, прокуратури, суду, тому члени організованих злочинних груп обізнані у специфіці роботи оперативних працівників), а й щодо засобів протидії правоохоронним органам (підкуп свідків, залякування потерпілих, налагодження взаємодії адвокатів з окремими суддями). Ураховуючи значну латентність цього

виду злочину, для ефективного розслідування незаконних заволодінь автомобілями з метою подальшого оплатного повернення власникам доцільно здійснювати відповідний аналіз оперативної обстановки, кримінологічний аналіз характерних рис особистості злочинця в українському сегменті [8, с. 60], а також здійснювати постійний аналіз криміналістичної характеристики організованих груп з учинення таких злочинів, особливості функціонування таких груп, особливості поведінки її членів, характер злочинної діяльності та кримінальний вплив на окремі території України; вивчати найбільш ефективні новації з вітчизняного та зарубіжного досвіду з розслідування таких злочинів та впроваджувати їх у роботу.

Література

1. Блищик Оксана. Інтерв'ю Вадима Дзюбинського начальника Департаменту карного розшуку Національної поліції України УНН – Українські Національні Новини УНІАН 24 Канал РБК-Україна Цензор. НЕТ Радіо Свобода 20 верес. 2020 URL : <https://www.facebook.com/policevolyn/posts/4517516514985419/>
2. Розкриття незаконних заволодінь автотранспортними засобами, що вчиняються з метою подальшого оплатного повернення власникам : методичні рекомендації / С.С. Чернявський, І.М. Копотун, А.С. Канашук та ін. Київ : Київ. нац. ун.-т внутр. справ, 2010. 36 с.
3. Відділ комунікації поліції Львівської області Львів'янин переказав шахраю 37 тис. за повернення викраденого авто URL: https://zaxid.net/lvivyanin_perekazav_shahrayu_37_tis_za_povernennya_vikradenogo_avto_n1416024
4. Небитов А.А., Князев С.М., Брисковська О.М., Бурак М.В Розкриття незаконного заволодіння автотранспортними засобами, вчиненого з метою подальшого їх оплатного повернення власникам : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2019. 63 с.
5. Бодня Т. Інтерв'ю першого заступника начальника Департаменту карного розшуку Національної поліції України С.В. Прудченко. Масові викрадення авто: хто допомагає злочинцям опинитися на волі. *Цензор. Нет.* (28 груд. 2018) URL: https://m.censor.net.ua/ua/resonance/3104429/masovi_vukradennya_avto_hto_dopomagaye_zlochynsyam_opunytyysya_na_voli?
6. Брисковська О.М., Бурак М.В. Характеристика особи злочинця, який незаконно заволодів автотранспортом з метою подальшого оплатного повернення власнику. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : мат. міжн. наук-практ. конф. (Київ, 05 листоп. 2019 р.). Київ : КНУ ім. Т. Шевченко, 2019. С. 77–81.
7. Поліцейські затримали викрадачів дорогих автомобілів, які повертали їх власникам за викуп (25 січ. 2017) URL: https://zaxid.net/politseyski_zatrimali_vikradachiv_dorogih_avto_yaki_povertali_yih_vlasnikam_za_vikup_n1416044
8. Кіріленко Ф.О., Мінаєв Д.Д. Профілактика та запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами *Південноукраїнський часопис*. № 1. 2018. С. 56–60.

References

1. Blyshchuk Oksana (2020) Interview with Vadym Dzyubynsky, Head of the Criminal Investigation Department of the National Police of Ukraine UNN - Ukrainian National News UNIAN 24 Channel RBC-Ukraine Censor. NO Radio Svoboda (2020, September 20). Retrieved from: <https://www.facebook.com/policevolyn/posts/4517516514985419/> [in Ukrainian]
2. Chernyavsky S.S., Kopotun I.M., Kanashuk A.S. etc. (2010) Disclosure of illegal seizures of vehicles committed for the purpose of further paid return to owners: guidelines. K. Kyiv. Nat. un.-t vnutr. affairs, 36. [in Ukrainian]
3. Lviv Oblast Police Communication Department transferred 37,000 rubles to a swindler for returning a stolen car. (2017, January 23). Retrieved from: https://zaxid.net/lvivyanin_perekazav_shahrayu_37_tis_za_povernennya_vikradenogo_avto_n1416024 [in Ukrainian]
4. Nebitov A.A., Knyazev S.M., Briskovskaya O.M., Burak M.V. (2019) Disclosure of illegal possession of vehicles, committed for the purpose of their further paid return to owners: a method. rivers Kyiv: Nat. acad. internal affairs, 63. [in Ukrainian]

5. Bodnya T. (2018) Interview of the First Deputy Chief of the Criminal Investigation Department of the National Police of Ukraine SV Prudchenko. Mass car thefts: who helps criminals to be free. Censor. No. Retrieved from: https://m.censor.net.ua/ua/resonance/3104429/masovi_vykradennya_avto_hto_dopomagaye_zlochynsyam_opynytytsya_na_voli? (2018, December 28). Retrieved from: https://m.censor.net.ua/ua/resonance/3104429/masovi_vykradennya_avto_hto_dopomagaye_zlochynsyam_opynytytsya_na_voli? [in Ukrainian]
6. Briskovskaya O.M., Burak M.V. (2019) Characteristics of the person of the criminal who illegally took possession of motor transport for the purpose of the further paid return of owners. [Current issues of forensic expertise, criminology and criminal procedure]: Mat. int. science-practice. conf. (Kiev, 05.11.2019). Kiev: KNU them. T. Shevchenko., pp. 77–81. [in Ukrainian]
7. The police detained the thieves of expensive cars, who returned them to their owners for ransom (2017, January 25) Retrieved from: https://zaxid.net/politseyski_zatrimali_vikradachiv_dorogih_avto_yaki_povertali_yih_vlasnikam_za_vikup_n1416044 [in Ukrainian]
8. Kirilenko F.O., Minaev D.D. (2018) Prevention of illegal seizure of vehicles. *South Ukrainian magazine*, no. 1, pp. 56–60. [in Ukrainian]

РОЗДІЛ V. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2021-4-08>

Правові цінності: природа, значення та питання акультурації в аспекті євроінтеграції України

Реньов Є. В.*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри міжнародного і європейського права**Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**майдан Свободи 4, Харків, Україна**orcid.org/0000-0001-5791-0548**renov@karazin.ua*

Ключові слова: *правова аксіологія, цінності, правові цінності, цінність права, держава, громадянське суспільство, акультурація.*

У статті здійснюється аналіз правових цінностей у світлі їхньої природи, значення та видозмін в період євроінтеграції України. Правові цінності розглядаються як своєрідний результат відношення певного соціального суб'єкта до права, за якого властивості останнього піддаються оцінці відповідно до того, наскільки вони відповідають уявленням і потребам цього суб'єкта.

Із точки зору держави правові цінності відіграють особливу роль в упорядкуванні суспільних відносин. Вона створює правові норми, обов'язкові до виконання всіма членами суспільства, в яких виражаються, перш за все, інтереси влади. Тому правові цінності є засобом вираження й захисту інтересів влади, здійсненням політики держави усередині країни і на міжнародній арені.

Що стосується акультурації українських правових цінностей у аспекті євроінтеграції нашої держави, то важливого значення набувають основні європейські цінності, що закріплені у ст. 2 Договору про Європейський Союз (в чинній редакції), а саме: «Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин».

У Конституції України можна знайти схожі правові цінності – її Розділ II закріплює широкий спектр прав і свобод людини і громадянина. Однак проблема полягає у хибній практиці застосування зазначених норм. Для ефективної реалізації європейських правових цінностей вкрай важливою вбачається боротьба з корупцією.

Останні всеукраїнські соціологічні опитування, результати яких наводяться у статті, вказують на те, що найбільшою перешкодою для розвитку України наші громадяни вважають корупцію.

Задля подолання головної проблеми суспільства, підвищення прозорості судової влади була ініційована чергова спроба проведення судової реформи. Однак штучні перепони, що створюються на шляху формування Етичної ради, суттєво перешкоджають реальному запровадженню в життя суспільства цінностей, визнаних європейською спільнотою.

**Legal values:
the nature, significance, and issues of acculturation in the aspect of Ukraine's
European integration**

Renov I. V.

Candidate of Law,

Associate Professor at the Department of International and European Law

V. N. Karazin Kharkiv National University

Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5791-0548

renov@karazin.ua

Key words: *legal axiology, values, legal values, value of law, state, civil society, acculturation.*

The article focuses on the analysis of legal values in terms of their nature, significance and changes during the period of European integration of Ukraine. Legal values are considered as a kind of result of the certain social actor's attitude to the law, in which the properties of the latter are evaluated respectively to the extent of their corresponding to the ideas and needs of this actor.

From the point of view of the state, the legal values play a special role in the ordering of public relations. The state creates legal norms that are binding on all members of society, in which, first of all, the interests of the authorities are expressed. Therefore, legal values are means of expressing and protecting the interests of the authorities, the embodiment of the country's policy within the country and in the international arena.

As for the acculturation of Ukrainian legal values in the aspect of the European integration of our state, the main European values enshrined in Art. 2 of the Treaty on the European Union: "The Union is founded on the values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights, including the rights of persons belonging to minorities".

Similar legal values can be found in the Constitution of Ukraine – its Chapter II enshrines a wide range of human and civil rights and freedoms. However, the problem lies in the false practice of the application of these norms. For the effective implementation of European legal values, the fight against corruption is extremely important.

The latest all-Ukrainian sociological polls, the results of which are presented in the article, indicate that our citizens consider corruption as the main obstacle to the further development of Ukraine. It is believed that even war in eastern Ukraine does not create such severe problems as corruption does. This is evidenced in the results of the sociological study "30 years of independence: what achievements and growth problems Ukrainians see and what they hope for in the future", conducted in the summer of 2021. Corruption was named as the biggest problem by 38.5%. And only the second significant obstacle is the war – 18%.

To overcome the main problem of society, as well as to increase the transparency of the judiciary, another attempt was initiated to carry out judicial reform. On August 5, the Laws of Ukraine came into force, designed to restart the work of the High Qualification Commission of Judges and the High Council of Justice.

However, society again sees artificial obstacles created on the way to the formation of the Ethics Council, which, with the participation of Western experts, should check the current composition of the High Council of Justice for compliance with the criteria of professional ethics and integrity. This obstacles significantly hinder the real implementation of the values recognized by the European community into the life of society.

Вступ. Ще в античному світі панувала думка про те, що право зумовлене необхідністю встановлення порядку та певної усталеності в суспільному житті. Вже тоді люди розглядали право як надважливий засіб встановлення свободи і справедливості. Наукові праці вчених останніх років дедалі більше присвячені дослідженню природи цінностей державно-правових явищ, критеріїв їх оцінки, властивостей права, що свідчать про його ціннісну складову, форми і прояви цінностей права і, звичайно, про заходи із забезпечення сприйняття права як цінності.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Питанню правових цінностей приділяли увагу у своїх працях видатні вітчизняні та зарубіжні науковці. Зокрема, ця проблема підіймалася в роботах С.С. Алексеєва, С.І. Максимова, Н. Неновські, Ю.М. Тодики, А. Дж. Тойнбі, Ю. Хабермаса, І.В. Яковюка та ін. Попри це, вона не втрачає своєї актуальності у зв'язку з фундаментальним значенням згаданої категорії.

Основною метою статті є аналіз правових цінностей в аспекті їх природи та значення, розгляд інструментальної і культурної функцій правових цінностей, власної цінності права, а також приділення уваги питанню акультурації українських правових цінностей у аспекті євроінтеграції нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Стосовно змісту категорії «цінність» прийнято вважати, що зазначене поняття може бути віднесене до тих понять, які генетично виникають в інших областях знання, але у зв'язку з практичними цілями або дослідницькими завданнями вони впливаються в сферу права й отримують відповідний юридичний зміст – набувають статусу правових через їх закріплення в правових нормах.

Поняття такого роду можна вважати консолідованими – тобто такими, що виникли у власній галузі, однак у процесі адаптації до особливостей юридичної практики та науки набули нового, інакшого значення.

Перш за все, будучи результатом людського досвіду, цінності визначають існуючу в суспільстві культуру і впливають на подальший розвиток останньої, включаючи і політичну, і правову. Панівні в суспільстві в конкретних історичних умовах цінності визначають формування певних моделей поведінки (бажаних або ні), що знаходить своє відображення і в правовій сфері [1, с. 5].

Пронизуючи суспільне буття і суспільну свідомість, правові цінності виступають своєрідним джерелом, «контрольними еталонами» мотивації вчинків людей. Охоплюючи усі сфери суспільного життя, система цінностей і відповідних їй принципів засновується на історичному досвіді людства [2, с. 122].

Якщо в нормах визначаються певні межі, в рамках яких дозволена людська активність, то цінності передбачають ідеали, до яких прагне людина та які підтримуються суспільством в цілому.

Президент України Володимир Зеленський в одному зі своїх виступів зазначив: «Єдність життєво необхідна для збереження України та для спільного вирішення інших викликів. Впевнений, що сьогодні міцним фундаментом для національної єдності є не тільки мова і наше історичне минуле. Об'єднуючим фактором для побудови нової, сильної України мають стати цінності. Цінності, які згуртують нас заради спільного майбутнього. Цінності свободи, демократії, громадянського суспільства та правової держави» [3].

Тому вкрай важлива задача права – інкорпорувати суспільні цінності, розвиваючи їх, створюючи на базі них відповідні правила, що спрямовані на реалізацію і захист зазначених цінностей.

Позитивне відношення до права, сприйняття його як цінності формується під час зіставлення його властивостей, можливостей з потребами суб'єкта, тобто в рамках особливого ціннісного відношення.

«Приємним кожен називає те, що приносить насолоду; прекрасним – те, що йому подобається; гарним – те, що він цінує, схвалює, тобто те, в чому він вбачає об'єктивну цінність», – вважав основоположник німецької класичної філософії Іммануїл Кант [4, с. 211].

Відомий британський філософ Джон Стюарт Маккензі зазначав, що задоволення можна описати як відчуття цінності. Цінність міститься в об'єктах, які задовольняють бажання людини. Якщо вони отримані, задоволення гарантується як наслідок [5, с. 34].

Правові цінності мають позитивне значення для життя і діяльності людини, соціальних спільнот, груп, всього суспільства в цілому. Поза потребами цих суб'єктів немає і самих цінностей. По відношенню до суспільних потреб цінності відіграють інструментальну роль, адже право є ефективним засобом, за допомогою якого вирішуються проблеми і досягаються цілі різних суб'єктів.

А для держави правові цінності відіграють особливу роль в упорядкуванні суспільних відносин. Пояснюється це декількома причинами. Перша з них пов'язана з особливостями правотворчості. Незважаючи на проголошення принципу демократизму, здійснення правотворчої діяльності і можливості допуску до неї широкого кола осіб, держава залишається монополістом у цій сфері. Вона створює правові норми, обов'язкові до виконання всіма членами суспільства, в яких виражаються, перш за все, інтереси влади. Держава не може створювати цінність тільки для

особи і суспільства, яка одночасно виступатиме антицінністю для неї самої. Тому правові цінності є засобом вираження й захисту інтересів влади, здійсненням політики держави усередині країни і на міжнародній арені.

Інший бік цінностей в праві виявляється в забезпеченні за допомогою права безпеки держави. Окрім цього, цінності виступають у якості критерію оцінки соціально корисної і соціально шкідливої поведінки членів суспільства, що дозволяє державі своєчасно реагувати на відхилення в поведінці своїх громадян і направляти її в єдине русло.

Право – не єдина система соціальних норм, що виконує функцію впорядкування суспільних відносин. Разом з правом діють і інші соціальні норми: моральні, етичні, корпоративні, релігійні тощо. Так само як і право, вони є формами і засобами, за допомогою яких здійснюється регуляція поведінки і суспільних відносин людей, виражають об'єктивну потребу будь-якого суспільства у впорядкуванні дій і взаємин його членів та в підпорядкуванні їх поведінки соціально необхідним правилам, виступають як потужний чинник свідомої та цілеспрямованої дії соціальної спільноти на спосіб і форми життєдіяльності людей [6, с. 76].

Проте в ході історичного розвитку суспільства не всі соціальні норми змогли утримати свої позиції. Відмирили одні і виникали інші види соціальних норм, і лише право продовжує зберігати своє значення і силу, наповнюючись новим змістом, демонструючи соціальні зміни, збагачуючись досягненнями і надбаннями цивілізації. Ці обставини дають підстави розглядати право як складову людської цивілізації – як певну культурну цінність. У правових цінностях відбивається життя у всіх його складних проявах і за його змістом можна робити висновок про культуру народу.

Цінності права пов'язують право з культурою, адже кожна з них складалася впродовж тривалого часу, в умовах складних соціальних відносин і суперечностей. Наприклад, в Дигестах римського імператора Юстиніана були сформульовані такі важливі положення, як об'єктивність суду, повнота доказів («один свідок – не свідок») тощо. Ще в епоху рабовласницького, а потім і феодального суспільств почали зароджуватися і розвиватися гуманістичні ідеї рівності перед законом, справедливого поводження з особами, які порушили закон, ідеї попередження правопорушень, що поступово відбивалися і формулювалися у якості правових цінностей сьогодення.

Разом з інструментальною і культурною функціями правових цінностей, в літературі неодноразово робилася спроба визначення власної

цінності права. Так, болгарський вчений-юрист Н. Неновський називає важливою можливість права забезпечити стабільність, порядок і організованість в суспільстві [7, с. 56].

Звертає на себе увагу наявна в літературі пропозиція вбачати власну цінність права не як матеріалізованого утворення, а як ідеального явища, цінності права, як мети суспільства і його частин [8, с. 64]. Таку цінність права пропонують називати телеологічною.

У зарубіжній літературі так само має місце вказівка на цінності права як мети, але в тісному зв'язку з інструментальною цінністю. Право є метою в певному відношенні, оскільки саме воно є важливим соціальним засобом трансформації існуючого в належне. Визнання за правом цінності як мети не зменшує його значення як засобу.

Справедливість цього твердження підтверджується реальними подіями правової сфери. Наприклад, побудова правової держави неможлива без максимальної, тотальної реалізації права і загальнообов'язкових, нормативно закріплених уявлень про форму і зміст правової держави в конкретних історичних і національних умовах. У цьому випадку право – мета соціуму. Здійснення процесу правового виховання пов'язане з формуванням високого рівня правової освіченості й активності громадян, шанобливого ставлення до права. Тут спостерігається перехід права-засобу в право-мету, і, навпаки, по ланцюжку «засіб–мета–засіб». Спочатку право використовується для створення платформи проведення заходів щодо виховання правової свідомості. Потім саме виховання стає засобом, що забезпечує ефективну реалізацію права в правомірних діях громадян, тобто право виступає як мета. Нарешті, в умовах високого рівня правосвідомості та правової культури суспільства право виступає результативним засобом перетворення об'єктивної дійсності.

За тією ж схемою можна охарактеризувати процес створення норм права. Спочатку право регламентує діяльність компетентних органів і осіб зі створення нових правових надбудов, виступаючи регулятивним інструментом. Потім вказані суб'єкти «будують» право, яке тепер є метою їх діяльності. Створене право вступає в процес регулювання суспільних відносин знову як засіб.

Наведене дозволяє вказати на те, що цінності обумовлені практичною діяльністю людини (об'єднань людей) і тісно пов'язані з нею, оскільки тільки через людину цінності набувають відповідного характеру. Отже, правові цінності, з одного боку, залежать від об'єктивних властивостей права, а з іншого – від конкретних потреб суспільства. Таким чином, за відсутності

у цінності якостей, об'єктивно необхідних для задоволення соціальних потреб, її важко вважати цінністю, принаймні, суспільно значущою. Але й об'єктивно властиві цінностям корисні якості поза взаємодією з інтересами, цілями і потребами суб'єктів не роблять їх правовими цінностями в аксіологічному сенсі. Тільки в процесі людської діяльності потенційні правові цінності отримують своє актуальне існування.

Також вважаємо за потрібне приділити увагу питанню акультурації українських правових цінностей у аспекті євроінтеграції нашої держави. Під правовою акультурацією розуміють процес взаємодії правових систем на рівні їх структурних елементів, що здійснюється через публічні та приватні відносини і в результаті може призвести до видозміни одного чи кількох елементів правової системи [9, с. 113]

Правові цінності в кожній з країн по-різному реалізуються в їх правових нормах, інститутах і наукових доктринах. Це пов'язано з наданням різного ступеня значимості окремим цінностям у тій чи іншій усталеній локальній спільноті. При цьому сучасне суспільство, як єдине ціле, змушене шукати оптимальне поєднання всіх існуючих цінностей, які в силу відмінності різних культур набули своєї самостійності й унікальності. Це відбувається у зв'язку з ускладненням структури людського соціуму, його трансформацією в напрямі глобалізації, що змушують усе людство в цілому шукати основи міжнародно-правових стандартів. Створення та підтримка цих стандартів дають можливість вироблення механізму захисту єдиних для всього людства цінностей та уникнення конфлікту цінностей між різними державами і їх об'єднаннями [10, с. 33].

Одним із напрямків правової акультурації є реалізація євроінтеграційних процесів, адже Україна є асоційованим членом Європейського Союзу. Враховуючи перспективи вступу України до Європейського Союзу, важливо приділити увагу основним європейським цінностям, що закріплені у ст. 2 Договору про Європейський Союз (в чинній редакції), а саме: «Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин» [11, с. 17]. Відповідно до статті 49 вищезгаданого Договору втілення перелічених цінностей у життя вважається одним із критеріїв вступу до Європейського Союзу.

У Конституції України можна знайти схожі правові цінності – її Розділ II закріплює широкий спектр прав і свобод людини і громадянина. Однак проблема полягає у хибній практиці застосування зазначених норм. Як зазначає Кристина Жебровська, незважаючи на закріплення значної

кількості європейських правових цінностей на законодавчому рівні, їх реальне втілення доволі часто суперечить європейським стандартам [12, с. 12]. Тож для ефективної реалізації європейських правових цінностей вкрай важливою вбачається боротьба з корупцією.

У липні – серпні 2021 року Київський міжнародний інститут соціології провів всеукраїнське опитування громадської думки щодо топ-проблем нашої країни. Питання корупції посіло друге місце (згадали 56,3% респондентів), поступившись лише війні на Донбасі (63,9%). Відповідно до результатів опитування проблематика безробіття чи комунальних тарифів турбує людей значно менше, ніж корупція, яка є першопричиною багатьох інших проблем [13].

Загальнонаціональне дослідження «30 років незалежності: які здобутки і проблеми зростання бачать українці й на що сподіваються у майбутньому», проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова влітку цього року, продемонструвало ще більш яскраве відношення людей до корупції як головної проблеми суспільства. Найбільшою перешкодою для розвитку України респонденти назвали корупцію – 38,5%. І лише другою суттєвою перешкодою є війна – понад 18%. У цьому ж дослідженні було встановлено, що за 30 років незалежності, на думку опитаних, найменше вдалились Україні боротьба з корупцією (59,4% визнали її зовсім неуспішною) і формування справедливого судочинства (48,3%) [14].

Задля підвищення прозорості судової влади була ініційована чергова спроба проведення судової реформи – 5 серпня набули чинності Закони України №1629-IX від 13.07.2021 та від №1635-IX 14.07.2021, які мають на меті перезавантажити роботу Вищої кваліфікаційної комісії суддів і Вищої ради правосуддя.

Однак суспільство знову бачить штучні перепони, що створюються на шляху формування Етичної ради, яка за участі західних експертів має перевірити чинний склад Вищої ради правосуддя на предмет відповідності критеріям професійної етики та добросовісності, а надалі – перевіряти кандидатів на посади членів Вищої ради правосуддя. Рада суддів України

«Міжнародні партнери призначили висококваліфікованих експертів для підтримки оновлення найвищого в Україні органу судового управління – Вищої ради правосуддя. Однак Рада суддів України відмовила висунути українських суддів для участі у процесі – відмова, яка загрожує зірвати запевнення справжньої судової реформи в Україні», – зазначили у Державному департаменті США [15].

Аналогічні заяви пролунали і від послів країн «Великої сімки» та посла ЄС в Україні, які закликають нашу державу провести зазначену реформу задля наближення євроатлантичного майбутнього України та залучення іноземних інвестицій.

Висновки. Таким чином, євроінтеграційний вектор розвитку України спонукає державу адаптувати вітчизняне законодавство до загальноприйнятих міжнародних та європейських стандартів, а також провести надважливу судову реформу. Останні соціологічні опитування теж

свідчать про те, що боротьба з корупцією та формування справедливого судочинства підтримується більшістю населення держави. Тим не менше, незважаючи на суспільний запит на такі зміни та підтримку з боку європейських партнерів, втілення фундаментальних змін ускладнюється спротивом старої системи. Тому наразі маємо констатувати лише декларативне запровадження в життя суспільства цінностей, передбачених статтею 2 Договору про Європейський Союз.

Література

1. Автономов А.С. Ценности конституции. *Государство и право*. Москва. 2009. № 3. С. 5–11.
2. Яковюк И.В. Правовая культура как характеристика качественного состояния правовой системы. *Право Украины*. Киев, 2013. № 1. С. 117–132.
3. «Єдність – це головна тема цього форуму», – Володимир Зеленський. Офіційний сайт міської ради Маріуполя. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/news/%C2%ABednist---ce-golovna-tema-cogo-forumu%C2%BB---volodimir-zelenskij5db9726944c97> (дата звернення: 01.11.2021).
4. Кант И. Сочинения в шести томах. Том 5 / Под общ. ред.: Я.Ф. Асмуса, А.Я. Гулыги, Т.И. Ойзермана. Редактор тома В.Ф. Асмус. Москва : Мысль, 1966. 564 с.
5. Mackenzie J.S. Introduction to Social Philosophy. HardPress Publishing, 2013. 482 p.
6. Нерсесянц В.С. Философия права: учебник. Москва : Норма, 2004. 656 с.
7. Неновски Н. Право и ценности / Вступ. ст. и пер. с болг. В.М. Сафронова; под ред. В.Д. Зорькина. Москва : Прогресс, 1987. 248 с.
8. Новгородцев П.И. Об общественном идеале. Москва : Правда, 1991. 640 с.
9. Тарабукін О.Ю. Правова акультурація у сучасній правовій системі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Ужгород : Гельветика, 2012. № 19. Ч. 1. С. 111–114.
10. Громовий Я.С. Правова цінність як загальнотеоретична категорія. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Право». 2019. № 59. Том. 1. С. 30–34.
11. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. 403 p.
12. Жебровська К.А. Правові цінності у взаємодії правових систем : автореферат дис. канд. юрид. Наук ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 20 с.
13. Суспільно-політичні настрої населення України: результати опитування, проведеного 24 липня – 1 серпня 2021 року методом особистих («face-to-face») інтерв'ю. Київський міжнародний інститут соціології. URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1055&page=1> (дата звернення: 01.11.2021).
14. 30 років незалежності: які здобутки і проблеми зростання бачать українці й на що сподіваються у майбутньому (липень-серпень 2021 р.). Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/30-rokiv-nezalezhnosti-iaki-zdobutky-i-problemy-zrostannia-bachat-ukraintsi-i-na-shcho-spodivaiutsia-u-maibutnomu> (дата звернення: 01.11.2021).
15. Judicial Reform in Ukraine (press statement). The U.S. Department of State. URL : <https://www.state.gov/judicial-reform-in-ukraine/> (date of request: 01.11.2021).

References

1. Avtonomov A.S. (2009) Tsennosti konstitutsii [Constitutional values]. *Gosudarstvo i pravo*, no. 3, pp. 5–11.
2. Yakovyuk I.V. (2013) Pravovaya kul'tura kak kharakteristika kachestvennogo sostoyaniya pravovoy sistemy [Legal culture as a characteristic of the quality state of the legal system]. *Pravo Ukrainy*, no. 1, pp. 117–132.
3. Volodymyr Zelenskyi (2019) Yednist – tse holovna tema tsoho forumu [Unity is the main topic of this forum]. Ofitsiyniy sait miskoi rady Mariupolia. Retrieved from: <https://mariupolrada.gov.ua/news/%C2%ABednist---ce-golovna-tema-cogo-forumu%C2%BB---volodimir-zelenskij5db9726944c97> (accessed 1 November 2021).
4. Kant I. (1966) *Sochineniya v shesti tomakh. Tom 5* [Compositions in six volumes. Volume 5]. Pod obshch. red: Ya.F. Asmusa, A. Ya. Gulygi, T.I. Oyzermana. Redaktor toma V.F. Asmus. Moskva: Mysl', 564 p. (in Russian).

5. Mackenzie J.S. (2013) *Introduction to Social Philosophy*. HardPress Publishing, 482 p.
6. Nersesyants V.S. (2004) *Filosofiya prava* [Philosophy of law]. Moskva : Norma, 656 p (in Russian).
7. Nenovski N. (1987) *Pravo i tsennosti* [Law and values] / Vstup. st. i per. s bolg. V.M. Safronova; pod red. V.D. Zor'kina. Moskva : Progress, 248 p. (in Russian).
8. Novgorodtsev P.I. (1991) *Ob obshchestvennom ideale* [On the social ideal]. Moskva : Pravda, 640 p. (in Russian).
9. Tarabukin O.Yu (2012) Pravova akulturatsiia u suchasni pravovii systemi Ukrainy [Legal acculturation in the modern legal system of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. Uzhhorod: Helvetyka, no. 19, p. 1, pp. 111–114.
10. Hromoyi Ya.S. (2019) Pravova tsinnist yak zahalnoteoretychna katehoriia [Legal value as a general theoretical category]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Serii «Pravo»*, no 59, p. 1, pp. 30–34.
11. The European Union (2010) Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 403 p.
12. Zhebrovska K.A. (2017) *Pravovi tsinnosti u vzaiemodii pravovykh system* [Legal values in the interaction of legal systems] (PhD Thesis). Odesa, Nats. un-t «Odeska yurydychna akademiia», 20 p. (in Ukrainian).
13. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii (2021) *Suspilno-politychni nastroi naseleattia Ukrainy: rezultaty opytuvannia, provedenoho 24 lypnia – 1 serpnia 2021 roku metodom osobystykh («face-to-face») intervii* [The results of a survey conducted on July 24 – August 1, 2021 by the method of personal ("face-to-face") interviews]. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1055&page=1> (accessed 1 November 2021).
14. Razumkov Tsentr (2021) *30 rokiv nezalezhnosti: yaki zdobutky i problemy zrostannia bachat ukraintsi y na shcho spodivaiutsia u maibutnomu (lypen-serpen 2021r.)* [30 years of independence: what achievements and problems of growth do Ukrainians see and what do they hope for in the future (July-August 2021)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/30-rokiv-nezalezhnosti-iaki-zdobutky-i-problemy-zrostannia-bachat-ukraintsi-i-na-shcho-spodivaiutsia-u-maibutnomu> (accessed 1 November 2021).
15. The U.S. Department of State (2021) *Judicial Reform in Ukraine (press statement)*. Retrieved from: <https://www.state.gov/judicial-reform-in-ukraine/> (accessed 1 November 2021).

Науковий журнал

Ампаро

№ 4, 2021

Комп'ютерна верстка – В.Б. Гайдабрус
Коректура – В.В. Ізак

Підписано до друку: 27.10.2021.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 8,14.
Замов. № 1221/491. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
69063, Україна, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська, 84, оф. 414
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.